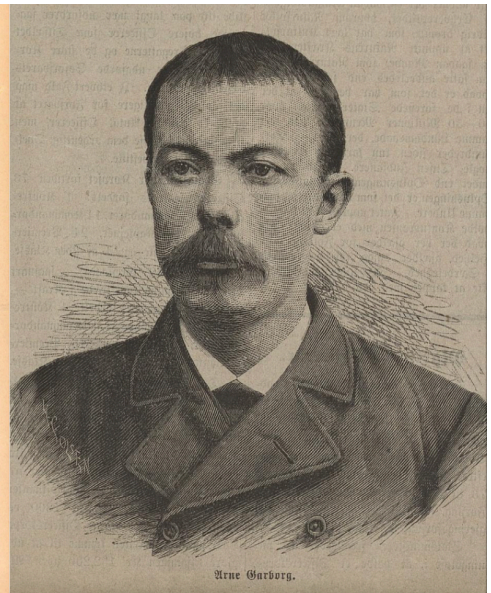

Magnus Håkonsen

"For her først to Nationaliteter"

En studie av tonasjonslæren i *Fedraheimen* under Arne Garborg 1877-1882

Masteroppgave i historie
Veileder: Anne Engelst Nørgaard
Mai 2022

Magnus Håkonsen

"For her finst tvo Nationalitetar"

En studie av tonasjonslæren i *Fedraheimen* under
Arne Garborg 1877-1882

Masteroppgave i historie
Veileder: Anne Engelst Nørgaard
Mai 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske og klassiske studier

Kunnskap for en bedre verden

Sitatet på forsiden: Garborg 1880: *Fedraheimen* 13.11

Omslagsbilder

Fedraheimen 08.01.1881. Nasjonalbiblioteket. Hentet fra:

<https://www.nb.no/items/3b22f68f153b88f3f1203e59faaff0aa?page=1&searchText=fedraheimen>

Arne Garborg. Avbildet i *Verdens Gang*, 14.08.1885. Nasjonalbiblioteket. Hentet fra:

<https://www.nb.no/items/fa0146fb778c85d147972aef71a9549c?page=0&fbclid=IwAR1B56MSUibci5hfy4LG0loYou5ePipK4pXt5pIeNJRfYQ3yaZMVrqMozQQ&searchText=garborg>

Sammendrag

Denne mastergradsavhandlingen undersøker hvordan *tonasjonslæren*, en radikal nasjonalistisk ideologi, kom til uttrykk i avisen *Fedraheimen* i perioden 1877-1882. I denne perioden var landsmålsforfatter og samfunnsdebattant Arne Garborg redaktør for avisen. Garborg hadde rett forut for avislanseringen bragt tonasjonslæren ut i offentligheten med boken *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse*. Det sentrale punktet i læren var at Norge etter Garborgs oppfatning var delt i to nasjonaliteter; en ekte norsk nasjonalitet på den ene siden, og en unorsk eller dansk-norsk på den andre. I boken brukte Garborg først og fremst språket som skillelinje mellom nasjonalitetene, der de som snakket byggedialekter og sympatiserte med landsmålet kunne regnes som norske. Bybefolkningen, med sitt dansknære talemål og skriftspråk, kunne ikke det.

Opgaven benytter ulike teoretiske rammeverk for å drøfte tonasjonslærens rolle i *Fedraheimen* gjennom Arne Garborgs redaktørperiode. Quentin Skinners teorier for hvordan man skal forstå historiske tekster, samt nasjonalismeteorier er de primære arbeidsverktøyene. Nasjonalismeteorisk legges det hovedvekt på å analysere tonasjonslæren i lys av skillet mellom *etnisk* og *statsborgerlig* nasjonalisme. Sentrale elementer gjennom hele oppgaven er å diskutere hvordan lærens teoretiske grunnlag endret seg gjennom perioden, og hvordan Garborgs underliggende intensjoner med å bruke læren i avisen bidro til disse endringene.

Avhandlingen konkluderer med at tonasjonslæren var et sentralt virkemiddel for Garborg gjennom hele perioden, men at læren fremstår som en svært dynamisk ideologi, ettersom den gjennomgikk flere betydelige endringer fra utgangspunktet i 1877. Disse endringene var både taktisk og ideologisk motiverte. Et eksempel på en taktisk endring er at Garborg i perioden 1879-1880 i stor grad la til side språket som nasjonal skillelinje, og forfektet i stedet det politiske skillet mellom Venstre og Høyre som markører for hvem som utgjorde de to nasjonalitetene. Språkspørsmålet var nemlig ikke noe som hadde støtte i hele den brede venstrebevegelsen, og Garborg måtte derav tilpasse ordbruken for at *Fedraheimen* kunne fremstå som en mer rendyrket opposisjonsavis i den politiske kampen som til slutt førte frem til regimeskiftet i 1884. Det konkluderes også med at tonasjonslæren i hele perioden var en grunnleggende etnisk nasjonalistisk ideologi, som imidlertid fikk et gradvis økende innslag av elementer fra statsborgerlig nasjonalisme utover i perioden.

Abstract

This Master's thesis analyses how "the theory of two nations" ("tonasjonslæren"), which was a radical nationalistic ideology, was expressed in the newspaper *Fedraheimen* from 1877 until 1882. During this period, the newspaper was edited by author and social commentator Arne Garborg. Prior to the commencement of the newspaper, Garborg had introduced the theory to the public in his book *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse*. The essential point in the theory was that the Norwegian population, according to Garborg, was split in two different nationalities: A true Norwegian nationality on one side, and a Danish-Norwegian or spurious Norwegian nationality on the other. In his book, Garborg primarily used language as the dividing line for the two nationalities. Because of their native Norwegian language, the rural and peasant population could be described as true Norwegians. However, the urban population could not. Garborg argued that they had a written and oral language that was too close to Danish, and because of this, he excluded them from the true Norwegian nationality.

Throughout the thesis, various theoretical approaches are used to discuss the role of the theory of two nations in *Fedraheimen* during Garborgs period as editor. Quentin Skinner's theories for understanding historical texts, and theories of nationalism are the main theoretical tools for the analysis. In the field of nationalism, the thesis will especially emphasise the distinction between *ethnic* and *civic* nationalism. Important elements throughout the analysis, are to discuss how the theoretical basis of the theory changed during the time period, and how Garborg's underlying intentions with using the theory contributed to the changes.

The thesis concludes that the theory of two nations was a central concept for Garborg during the entire time period. However, it stands out as a very dynamic ideology, because it changes significantly from the starting point in 1877. These changes were motivated by both tactical and ideological factors. An example of a tactical factor was that Garborg, during 1879 and 1880, stopped using language as an indicator of nationality, and instead advocated that the national division was constituted by the political divide between the Liberal Party and the Conservative Party. Garborgs views on the Norwegian language as a national indicator, was not shared by the majority of the broad liberal coalition at the time. He then had to change his arguments, to ensure that *Fedraheimen* appeared as a true supporter of the liberal party in the political conflicts that culminated with major changes in the direction of a parliamentary democracy in 1884. The thesis also concludes that the theory of two nations fundamentally was an ethnic nationalism. However, during the time period of interest, an increasing amount of components more commonly associated with civic nationalisms gradually were included.

Forord

Når denne masteroppgaven nå er klar for innlevering, markerer det slutten på en krevende, men fremfor alt svært lærerik prosess. Jeg har fått muligheten til å bruke tre semestre på å fordype meg i tankesettet til en svært fargerik historisk aktør i avisredaktør, målmann og nasjonsbygger Arne Garborg. Endelig har arbeidet materialisert seg til en ferdig oppgave. Overgangen fra skippertakspregede deltidsstudier kombinert med idrettssatsing til fulltids masterstudier høsten 2020 var relativt brå, og jeg har mange å takke for at jeg har kommet meg stående gjennom disse to årene.

Først vil jeg takke min veileder Anne Engelst Nørgaard for god og tett oppfølging gjennom hele prosessen. Hun viste fra første stund stor interesse for prosjektet mitt, og hjalp meg raskt med å konstruere et teoretisk og metodisk rammeverk for oppgaven. Takk også til alle mine medstudenter på masterprogrammet på NTNU for hyggelig sosialt og faglig relatert samvær. Kanelbolleonsdager på Cafe Sito og et eskalerende antall kaffepauser har vært viktige motivasjonsfaktorer det siste halvåret. En spesiell takk i denne sammenheng til min kollega og samarbeidspartner Jon Teistung for en rekke fruktbare diskusjoner, og konstruktive tilbakemeldinger på oppgaven. Dine stadige forslag om å «drøfte litt mer» har jeg forsøkt å ha tett med meg i den avsluttende fasen av oppgaveskrivingen.

Til slutt fortjener min familie en stor takk. Min mor Nina og søster Eira har vært mine nærmeste støttespillere under arbeidet med oppgaven. Jeg setter stor pris på at dere har alltid har vært villige til å lytte til en både engasjert og til tider frustrert historiestudent med en oppmerksomhet som i stadig større grad ble dominert av en relativt obskur 1800-tallsavis. Avslutningsvis vil jeg rette en spesiell takk til min far Lars som gikk bort i oktober 2020, da dette masterprosjektet var i oppstartsfasen. Han var den som vekket min historieinteresse i barndommen, og fulgte meg tett opp under mine første studieår ved å lese engasjert gjennom samtlige semesteroppgaver og eksamensbesvarelser. Han har en stor del av æren for at jeg i dag sitter med en leveringsklar oppgave, og jeg ønsker derfor å dedisere denne masteroppgaven til min far.

Magnus Håkonsen

Trondheim, 15.05.2022

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	1
1.1 Problemstilling og avgrensing.....	2
1.2 Oppgavens disposisjon	3
2. Metode og teori.....	5
2.1 Kildemateriale og metode	5
2.1.1 Aviser som historiske kilder.....	5
2.2 Tekstteori: Quentin Skinners historiske kontekstualisme	6
2.3 Tonasjonslæren og nasjonalismeteori	8
2.3.1 Statsborgerlig og etnisk nasjonalisme	12
3. Historiografi: Tonasjonslæren i tidligere litteratur og forskning	15
3.1 Litteratur om tokulturlæren	15
3.2 Tonasjonslæren i andre oversiktsverk	16
3.3 Oppgaver og avhandlinger	19
3.4 Oppsummering	21
4. Tonasjonslærens historiske bakgrunn	23
4.1 1814-1850 - tidlig bondeopposisjon og elitens nasjonalromantikk	23
4.2 1850-1870 - tokulturlæren tar form.....	25
4.3 Landsmålsbevegelsen og Aasmund Olavsson Vinje - radikaliserings av tokulturlæren .	27
4.4 Arne Garborg og <i>Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse</i>	28
4.5 <i>Fedraheimen</i> ser dagens lys	29
5. Tonasjonslæren i <i>Fedraheimens</i> to første årganger	31
5.1 Avisens utforming	31
5.2 «Me er fullt budde paa Strid og Moteburd av alle Slag»: <i>Fedraheimens</i> første utgave	33
5.2.1 Tonasjonslæren som ideologisk fundament – sammenligning med Ernst Sars	38
5.3 Redaksjonelle artikler 1877-1878: Landsmålet som fremste kampsak.....	39
5.3.1 «Det er eit Folks rett, Æra og aandelege Liv, som stend paa Kast»: Nasjonal argumentasjon for landsmålet	41
5.3.2 «Den Hertzberg-Bonnevieske Skuletanken»	44
5.3.3 Hva var intensjonen bak de redaksjonelle artiklene?	46
5.4 Skjønnlitterære tekster – indirekte argumentasjon for tonasjonslæren	47
5.4.1 «Garden ligg i ei bratte Li» - Fortellinger fra landsbygda	47
5.5 Hva slags nasjonalisme sees i <i>Fedraheimen</i> i perioden 1877-78?	48
5.6 Kapittelkonklusjon	50

6. 1879-1880: Kursendring for <i>Fedraheimen</i>.....	51
6.1 Begynnende kursendring i 1879.....	51
6.1.1 Flaggdebatten våren 1879	53
6.1.2 Stortingsvalget 1879.....	56
6.2 «Det ser utrulegt ut» - <i>Fedraheimen</i> og vetostriden våren 1880.....	62
6.2.1 Fra etnisk til statsborgerlig nasjonalisme?	64
6.3 Høsten 1880 – nytt teoretisk grunnlag for tonasjonslæren.....	66
6.4 Kapittelkonklusjon	71
7. «Og so spyr dei oss, kor det kann hava seg, at me vert Republikanarar!»: <i>Fedraheimen</i> 1881-1882	73
7.1 1881-årgangen; republikansk linje og økt nasjonalt engasjement	73
7.1.1 Eskalerende kritikk av regjering og embetsmenn	75
7.1.2 Dansk-Norske Wergeland og Bjørnson som nasjonalsymboler?	77
7.1.3 «Vaart nasjonale Stræv»: Språkkampen igjen i fokus	81
7.1.4 «Me er ingen nasjon»	84
7.1.5 Tonasjonslæren i 1881-årgangen	87
7.2 Garborgs siste årgang som redaktør	88
7.2.1 Stortingsvalget i 1882 og Garborgs avgang	92
7.3 Kapittelkonklusjon	94
8. Konklusjon.....	96
Kilder og litteratur.....	101

1. Innledning

«Det vert ein gong ein Strid millom den innfødde Nationaliteten og den innflutte – for her finst tvo Nationalitetar».¹ Slik formulerte landsmålsforfatter, samfunnsdebattant og avisredaktør Arne Garborg seg i avisen *Fedraheimen* i november 1880. Sitatet er velegnet til å introdusere denne masteroppgavens hovedtema: *Tonasjonslæren*. På andre halvdel av 1800-tallet i Norge så man fremveksten av en tankegang om at det eksisterte en dyp kløft eller splittelse innad i den norske befolkningen. Spesielt fikk slike tanker fotfeste innenfor miljøer som stod i opposisjon til den politiske forfatningen i Norge på denne tiden,² en forfatning som i ettertid populært har blitt kalt embetsmannsstaten etter historiker Jens Arup Seip.³ Embetsmennene så på seg selv som naturlige ledere av nasjonen, gitt deres bakgrunn som en utdannet og opplyst samfunnsgruppe. Deres hegemoni skulle imidlertid snart bli utfordret fra flere hold. En alternativ, opposisjonell elite bygget seg sakte, men sikkert opp som en utfordrer til embetsmennene. Denne grupperingen skulle snart utgjøre en viktig del av den brede venstrekoalisjonen som etter en lengre politisk kamp klarte å rokke ved embetsmannsregimet ved regimeskiftet i 1884.⁴

Innad i denne opposisjonelle eliten ble tanken om en splittet norsk befolkning en sentral del av deres alternative nasjonsbyggingsprosjekt. I motsetning til embetsmennene, som så på seg selv som den fremste representanten for norsk kultur og nasjonalitet, så man her til bøndene og bygdebefolkningen for å definere hva det ville si å være norsk. Spesielt venstreideologen Ernst Sars (1835-1917) var en foregangsfigur i å utarbeide et teoretisk grunnlag for denne tankegangen, som i nyere forskningslitteratur blir betegnet *tokulturlæren* eller *tokulturteorien*.⁵ Læren gikk altså ut på at det norske folket var én samlet nasjon, men delt i to ulike kulturer; en danskpreget elite- og embetsmannskultur på den ene siden, og en norsk bonde- og bygdekultur på den andre.⁶ Sentralt for tilhengere av tokulturlæren var at bonde- og bygdekulturen måtte brukes som det primære utgangspunktet for å bygge opp en livskraftig, selvstendig norsk nasjonal identitet. Embetsmennene ble også regnet som en del av det nasjonale fellesskapet, men deres kultur måtte tilpasse seg folkets, ikke omvendt.

På 1860- og 1870-tallet gjorde også en radikalisert utgave av tokulturlæren seg

¹ Garborg 1880: *Fedraheimen* 13.11

² Hyvik 2016: 7-8

³ Seip 1974: 61

⁴ Sørensen 1998: 30

⁵ Øystein Sørensen benytter betegnelsen «tokulturteorien», mens Jens Johan Hyvik bruker «tokulturlæren». I oppgaven vil heretter Hyviks versjon bli brukt.

⁶ Sørensen 1998: 31-32

gjeldende i enkelte miljøer. I den radikale varianten var det ikke kun snakk om at Norge var delt i to kulturer, det var også snakk om to ulike nasjoner.⁷ Denne avarten har således fått betegnelsen *tonasjonslæren* i moderne forskning. Særlig fikk tonasjonslæren innpass i miljøer som støttet kampen for å etablere landsmålet som nytt nasjonalt skriftspråk i Norge på bekostning av det svært dansknære bokmålet som fremdeles var enerådende på andre halvdel av 1800-tallet. Spesielt Arne Garborg har i ettertid blitt knyttet til oppfatningen om to nasjoner i Norge. Garborg brukte språket som en helt sentral markør for nasjonal tilhørighet, og postulerte at de som skrev bokmål og snakket bydialekter, per definisjon ikke kunne betegnes som ekte norske. I 1877 publiserte Garborg boken *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse*, der han for alvor introduserte tonasjonslæren i offentligheten. Garborg startet på mange måter her sitt eget nasjonsbyggingsprosjekt, med kampen for å løfte landsmålet og bygdedialektene opp på lik linje med bokmålet som sitt primære anliggende.

Omtrent samtidig med publiseringen av *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse*, startet Garborg opp avisen *Fedraheimen*. Avisen var den første landsdekkende som ble utgitt på landsmål etter Aasmund Olavsson Vinjes *Dølen*,⁸ og fungerte som landsmålsbevegelsens samlende fellesorgan de neste ti årene.⁹ I avisens førsteutgave publiserte Garborg en lang programartikkel der han gjorde det klart at *Fedraheimen* skulle arbeide for landsmålet på vegne av bonde- og bygdebefolkningen. Han videreførte også tonasjonslæren fra *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse*, og befestet denne som avisens ideologiske fundament. En avis som ble fundert i tanken om et nasjonalt skille i Norge, kan betegnes som et forsøk på aktiv nasjonsbygging fra Garborgs side, ettersom aviser på andre halvdel av 1800-tallet var den mest velegnede måten å spre informasjon ut til folket på. I min masteroppgave vil tonasjonslæren rolle og utvikling i *Fedraheimen* under Arne Garborgs redaktørtid være hovedtemaet.

1.1 Problemstilling og avgrensning

Oppgavens formål er å belyse følgende hovedproblemstilling:

Hvordan kommer tonasjonslæren til uttrykk i Fedraheimen i perioden 1877-1882?

⁷ Hyvik 2016: 97-104

⁸ Skard 1949: 7

⁹ Dalhaug 1995: 12

Den overordnede problemstillingen er relativt bred, og avstedkommer flere underordnede forskningsspørsmål som vil drøftes i ulike deler av oppgaven. Når man spør *hvordan* tonasjonslæren kommer til uttrykk, er det også av interesse å sette søkelys på *hvorfor* Garborg ønsket å bruke læren i avisen. Hvilke intensjoner lå bak bruken, og hvordan endret disse seg over tid? Det vil også være av betydning å se på hvordan tonasjonslæren endret seg rent innholdsmessig gjennom Garborgs tid som redaktør. Hvilke samfunnsgrupper utgjorde de to nasjonene, og endrer dette seg i løpet av perioden? Disse spørsmålene vil samlet være de sentrale for drøftingen av det empiriske kildematerialet gjennom hele oppgaven.

Selv om Arne Garborg periodevis var en relativt aktiv skribent i *Fedraheimen* også etter at han sluttet som redaktør i 1882, har jeg valgt å avgrense studien til de fem årgangene han selv var redaktør for avisen. Min primære arbeidsmetode har vært nærlesing av samtlige redaksjonelle avisartikler, og bare i Garborgs fem årganger ble det utgitt totalt rundt 330 utgaver av avisen. Dermed ville et lengre tidsspenn gjort at mengden kildemateriale hadde blitt for omfattende til at metoden kunne være gjennomførbar. I tillegg vil min analyse bygge på en tekstteoretisk tilnærming der jeg legger stor vekt på å forsøke å forstå hvilke intensjoner og drivkrefter som ligger bak avisartiklene. Denne tilnærmingen er basert på den britiske historikeren Quentin Skinners metodologi for å oppnå forståelse av historiske tekster, og vil bli presentert i et eget underkapittel. Ved å kun konsentrere meg om Garborgs redaktørperiode, vil det gi muligheten til å kunne drøfte hva han som enkeltaktør forsøkte å utrette med å bruke tonasjonslæren i sine redaksjonelle artikler, ettersom det var han som bestemte avisens politiske linje.

1.2 Oppgavens disposisjon

Oppgaven vil herfra bestå av syv kapitler. I kapittel to vil de metodiske og teoretiske rammene for den senere analysen vil bli gjort rede for. Innledningsvis vil metoden og kildematerialet som er brukt i oppgaven presenteres. I teoridelen vil først Quentin Skinners teorier om hvordan man oppnår forståelse av historiske tekster introduseres. Disse er sentrale for hele oppgaven, da de vil fungere som mitt primære verktøy til å avdekke Garborgs intensjoner bak ytringene han publiserte i avisen. Deretter vil jeg gjøre rede for relevant nasjonalismeteorier, ettersom begreper som nasjon, nasjonalisme og nasjonal identitet er gjennomgående viktige elementer gjennom hele analysen. Kapittel tre tar for seg tidligere forskning og litteratur om tonasjonslæren, Arne Garborg og *Fedraheimen*, samt hvordan min oppgave stiller seg overfor denne tidligere forskningen. Tonasjonslærens historiske bakgrunn og kontekst er dernest temaet for kapittel

fire. Kapitlet dreier seg primært om å vise hvordan oppfatningen om at det eksisterte en kulturell kløft i den norske befolkningen vokste frem, og hvordan denne oppfatningen ble radikalisert til å bli et nasjonalt skille i enkelte miljøer.

Oppgavens hoveddel består av tre empirikapitler inndelt i tidsperioder. Kapittel fem er dedikert til perioden 1877-1878, kapittel seks til 1879-1880, og kapittel syv til 1881-1882. Her vil utviklingen av tonasjonslærens innhold og rolle i *Fedraheimen* bli kontinuerlig diskutert. Inndelingen i de aktuelle tidsperiodene er valgt på grunnlag av at både avisen og tonasjonslæren gjennomgikk markante endringer i løpet av Garborgs redaktørperiode, og inndelingen er valgt for å vise disse endringene best mulig. Avslutningsvis vil kapittel åtte være et konklusjonskapittel, der trådene fra empirikapitlene samles og utleder til sist en endelig konklusjon på hovedproblemstillingen og de underordnede forskningsspørsmålene som ble stilt i innledningen.

2. Metode og teori

2.1 Kildemateriale og metode

Primærkilden for oppgaven har vært utgavene av *Fedraheimen* i perioden 1877-1882. Årgangene fra og med 1878 ligger tilgjengelig digitalt på Nasjonalbibliotekets nettsider og har derfor vært uproblematiske å få fatt i. Utgavene fra 1877 finnes ikke tilgjengelig digitalt, og har derfor blitt lest på mikrofilm fra NTNUs universitetsbibliotek.

Metoden jeg har valgt for å svare på problemstillingen om hvordan tonasjonslæren kommer til uttrykk i *Fedraheimen*, er å gå systematisk gjennom alle 330 utgaver av avisen i perioden 1877-1882. I gjennomgangen har jeg hatt et spesielt fokus på å nærlese og tolke artikler som med sikkerhet kan knyttes til Arne Garborg, ettersom hans intensjoner som enkeltaktør er av størst interesse i analysen. Denne arbeidsmåten gjør at min oppgave i all hovedsak er en kvalitativ studie. Enkelte artikler undertegner Garborg med fullt navn, andre undertegnes bokstaven «G.». Man finner også artikler fra redaktøren i de faste redaksjonelle spaltene på de siste sidene av hver utgave. Disse artiklene undertegnes ofte «Bldst.» som en forkortelse for «Bladstyrar».

Andre artikler har også blitt nærlest og inkludert i analysen hvis relevant, spesielt gjelder dette i første empirikapittel, der skjønnlitterære tekster blir trukket inn som en del av drøftingen. Selv om det kun er et utvalg av artikler som har blitt nærlest, har samtlige utgaver som nevnt blitt gjennomgått i sin helhet, og temaene for hver enkelt artikkel har blitt notert i et eget skjema. Dette er gjort for få et helhetlig bilde av hvordan Garborg som ansvarlig redaktør ønsket at hans avis som helhet skulle fremstå for leseren. Det må i denne sammenhengen også nevnes at oppgavens formelle begrensninger ikke har muliggjort en fullstendig fremstilling av alle artikler der tonasjonslæren uttrykkes mer eller mindre eksplisitt i *Fedraheimen*. Materialet som presenteres i empirikapitlene er derfor det jeg har vurdert til å være best egnet til å besvare problemstillingen.

2.1.1 Aviser som historiske kilder

Ettersom oppgaven i all hovedsak baserer seg på en avis som kilde til å svare på problemstillingen, er det naturlig med en kort redegjørelse for hvilken verdi aviser kan ha som historiske kilder. Mediehistoriker Hans Fredrik Dahl har i sin bok om historisk metode i mediefaget beskrevet hvilken verdi aviser kan ha som kilder for historiske undersøkelser. Han skriver blant annet at man må være forsiktig med å bruke aviser som kilder til informasjon om

nyheter og faktiske hendelser, da det kan være meget vanskelig å etterprøve avisenes kilder til informasjonen som ble formidlet.¹⁰ Derimot fremhever Dahl aviser som en gullgrube som kilde til meninger, oppfatninger og anskuelser, kort sagt en kilde til opinionen i avisens samtid. I den sammenheng sier Dahl seg enig i hva Edvard Bull i sin tid skrev om temaet i artikkelen «Den moderne pressen som historisk kilde» fra 1929: «Klart er det...at pressen i det moderne samfund er det viktigste organ til å gi uttrykk for «den offentlige mening».¹¹

Det er nettopp denne rollen aviser kunne ha som en kilde til å avdekke hvilke meninger og oppfatninger som sirkulerte i samfunnet som er interessant for min oppgave. Dahl skriver videre at «en mening er en mening, og der står den altså på trykk, klar til å brukes av den som er ute etter å studere bestemte meninger og oppfatninger om en sak».¹² Dette sitatet finner jeg svært beskrivende for metoden i min oppgave, ettersom jeg har gjennomgått kildematerialet med mål om å avdekke Arne Garborgs meninger og oppfatninger om en bestemt sak; nemlig det nasjonale skillet i Norge. Hvorvidt disse meningene og oppfatningene gir et korrekt og realistisk bilde av de faktiske forholdene i samfunnet på det tidspunktet ytringen ble skrevet er derfor av mindre betydning for analysen.

Dahl legger også til at det finnes flere ulike arbeidsmåter for å avdekke meningene som fremkommer i aviser, både kvalitative og kvantitative. Min analyse er som nevnt i all hovedsak kvalitativ, men innslag av kvantitative arbeidsmåter forekommer også. Spesielt i form av at jeg i gjennomgangen av kildematerialet har forsøkt å kvantifisere omtalen av tonasjonslæren i *Fedraheimen* gjennom den aktuelle tidsperioden. Dette er gjort for å kunne drøfte om tonasjonslæren hele tiden var et sentralt virkemiddel for Garborg, eller om den falt ut av bruk i lengre perioder.

2.2 Tekstteori: Quentin Skinners historiske kontekstualisme

Studien vil som tidligere beskrevet være en kvalitativ tekstanalyse der jeg spesielt ser på hvordan tanken om et nasjonalt skille innad i den norske befolkningen kommer til uttrykk. Tekstteoretisk vil analysen av materialet bygge på den britiske historikeren Quentin Skinners fremgangsmåte for å oppnå best mulig forståelse av historiske tekster, som i senere litteratur har blitt beskrevet som et typisk eksempel på såkalt historisk kontekstualisme.¹³ Skinner mener at en innfallsvinkel der man kun fokuserer på hva en forfatter har sagt eller skrevet om et gitt

¹⁰ Dahl 2004: 61-62

¹¹ Bull 1929, her sitert fra Dahl 2004: 62

¹² Dahl 2004: 62

¹³ Lamb 2009

tema eller doktrine, kan føre til at man tillegger forfatteren meninger de aldri hadde til hensikt å ytre da de faktisk skrev teksten. I stedet fremhever han viktigheten av å først og fremst fokusere på intensjonene og hensikten forfatteren hadde bak den aktuelle ytringen.¹⁴

If we wish to understand any such text, we must be able to give an account not merely of the meaning of what was said, but also of what the writer in question may have meant by saying what was said. A study that focuses exclusively on what a writer *said* about a given doctrine will not only be inadequate, but may also in some cases be positively misleading as a guide to what the writer in question may have intended or meant.¹⁵

Slik beskriver Skinner hvordan man lett kan trå feil når man forsøker å tolke historiske tekster. Videre understrekes viktigheten av å se på hvilket publikum forfatteren ønsket å treffe med sin ytring, for å få innsikt i hva forfatteren i praksis kan ha hatt til hensikt å ytre med de aktuelle utsagnene.¹⁶ Han gjør også rede for viktigheten av å kontekstualisere tekstene man leser for å forstå innholdet best mulig. Tekster har alltid et nært forhold til sine omgivelser, og det er derfor viktig å kontekstualisere dem for å forstå innholdet.¹⁷ Skinner argumenterer også for at det ikke er tilstrekkelig å kun fokusere på hva som er meningen med det historiske aktører sier, men også hva de *gjør ved å si det de sier*. Det å ytre seg enten skriftlig eller muntlig, er en bevisst talehandling det ligger bestemte intensjoner bak, ifølge Skinner.¹⁸ En avisartikkel kan dermed oppfattes som en talehandling på lik linje med en muntlig tale, og kan analyseres på ordnivå for å avdekke hvilke intensjoner forfatteren hadde når han eller hun valgte å ytre seg på akkurat den bestemte måten.

For min studie vil Skinners teorier være av stor nytteverdi for å forsøke å avdekke Garborgs intensjoner med å drive et avisprosjekt bygget på hans egen radikale nasjonalistiske ideologi. Denne tilnærmingen innebærer blant annet at jeg fokuserer på å lese *Fedraheimens* artikler i kontekst med samtidens historiske hendelser, samt på å drøfte avisens rolle i den aktuelle offentlige debattkulturen som var gjeldende i siste halvdel av 1800-tallet. Jeg vil for det første se på selve betydningen av argumentene Garborg presenterer for at det eksisterte to nasjoner i Norge. Her vil selve ord- og begrepsbruken være i hovedfokus. For det andre vil det være av stor betydning å forsøke å forstå hva Garborg ønsket å oppnå med å argumentere slik han gjorde i avisen. Hvilke intensjoner lå til enhver til bak bruken av tonasjonslæren i

¹⁴ Skinner 2009: 80

¹⁵ Skinner 2002: 79

¹⁶ Skinner 2009: 91

¹⁷ Skinner 2009: 96

¹⁸ Lassen & Thorup 2009: 28-29

Fedraheimen? Slik vil Skinners teorier fungere som et tekstteoretisk bakteppe for den kommende analysedelen.

2.3 Tonasjonslæren og nasjonalismeteori

Den britiske sosiologen og nasjonalismeteorikeren Anthony D. Smith definerer nasjonalismebegrepet på følgende måte: «En ideologisk bevegelse, som vil oppnå og opprettholde autonomi, enhet og identitet i en befolkning, som etter noen av dens medlemmers mening utgjør en reell eller potensiell nasjon».¹⁹ Tonasjonslæren som ideologi innebar nettopp dette, å forsøke oppnå og opprettholde et nytt nasjonalt fellesskap i Norge fundert i den norske bonden og bygdebefolkningen. Å kategorisere tonasjonslæren som en nasjonalistisk ideologi ut ifra den ovennevnte definisjonen er dermed lite kontroversielt, og bærer bud om at nasjonalismeteori kan være et fruktbart verktøy til å analysere tonasjonslæren som prosjekt og ideologi. Dette innebærer riktignok at man beveger seg inn i et forskningsfelt preget av en rekke teorier og oppfatninger som til dels står i stor motsetning til hverandre. Det er her derfor nødvendig å gi et kort oversyn over de ulike hovedretningene innenfor hvordan man skal forstå nasjoner og nasjonalisme som fenomen, samt hvilken innfallsvinkel denne oppgaven primært støtter seg på.

Nevnte Anthony D. Smith skiller mellom fire hovedretninger innen nasjon- og nasjonalismeforskningen. Den første av disse er *primordialisme*. Denne retningen ser på nasjon og nasjonalitet som noe naturlig og iboende, som har vært til stede i en befolkningsgruppe siden tidenes morgen. Retningen kan spores tilbake til den sveitsiske filosofen Jean-Jacques Rousseau (1712-1778).²⁰ Synet på hvordan slike primordiale nasjoner har blitt dannet varierer riktignok noe innenfor paradigmet. Enkelte forfekter et sosiobiologisk opphav til nasjonalitetene, mens andre fremhever kulturell tilknytning som det primære opphavet.²¹ Neste hovedretning kalles for *perennialisme*, og har et viktig fellestrekk med primordialisme ved at nasjoner kan ha eksistert lenge før moderne tid. Imidlertid skiller retningene seg fra hverandre ved at perennialister ikke ser på nasjonaliteter som noe naturlig og iboende.²² Ifølge dette synet kan dermed nasjoner oppstå, og gå til grunne, for så å gjenoppstå igjen på et senere tidspunkt.

Felles for de to ovennevnte synene er at ingen av dem har betydelig støtte innenfor

¹⁹ Smith 2003: 21

²⁰ Smith 2003: 75

²¹ Smith 2003: 76-77

²² Smith 2003: 72-74

moderne nasjonalismeforskning. Tidligere hadde disse langt mer støtte blant historikere og innenfor andre fagdisipliner, særlig før den annen verdenskrig, skriver Smith.²³ Jens Johan Hyvik nevner også at en oppfatning av nasjoner som noe som lenge hadde eksistert var vanlig blant flere av de sentrale, norske nasjonsbyggerne på 1800-tallet.²⁴ Min gjennomgang av *Fedraheimens* artikler viser at også Arne Garborg og andre som har gitt uttrykk for sine meninger i avisen, ser på den norske nasjonaliteten som noe gammelt som lenge har eksistert. Dermed vil de to ovennevnte tolkningene av nasjonens opprinnelse bli relevant når jeg skal drøfte hvilken nasjonsoppfatning Garborg og hans støttespillere selv bygger sin argumentasjon for tonasjonslæren på.

Som nevnt har ikke de ovennevnte tolkningene lenger betydelig gjennomslagskraft innen moderne nasjonalismeforskning. I stor grad er det modernistiske paradigmet dominerende, til dels utfordret av det etno-symbolistiske, som Anthony D. Smith kanskje er den fremste eksponenten for. Modernismen skiller seg markant fra perennialisme og primordialisme ved at man oppfatter både nasjoner og nasjonalisme som moderne fenomener som ikke har eksistert før moderne tid. Den amerikanske historikeren Lloyd Kramer skriver at han støtter seg til de nyere, modernistiske oppfatningene om nasjonalisme og oppsummerer sitt syn på nasjonal identitet slik: «My own account of nationalism draws on recent historical and theoretical perspectives to argue that national identities are historically constructed and began to develop their modern forms in late eighteenth century Europe and America».²⁵ Et viktig poeng hos Kramer er altså at nasjonale identiteter er moderne konstruksjoner, og dette virker videre å være en sentral fellesnevner innenfor hele det modernistiske paradigmet.

Blant de mest fremtredende modernistiske nasjonalismeteorikerne er Eric Hobsbawm, Ernest Gellner og Benedict Anderson. Disse tre har hver for seg utarbeidet egne tanker og teorier om nasjoner og nasjonalisme. Gellner behandler nasjonalismen som en ideologisk respons på de grunnleggende økonomiske endringene den vestlige verden gjennomgikk på 1800-tallet. Nasjonalismens fremvekst ble nødvendig i de nylig industrialiserte landene, som beveget seg mer og mer bort fra de hierarkiske relasjonene som dominerte de tidligere jordbrukssamfunnene. Ifølge Gellner vil nasjonalisme begynne å utvikle seg i et samfunn når det, uansett tid og sted, er i ferd med å endre seg på denne måten.²⁶ Sentralt for Gellner er også forholdet mellom nasjonen og nasjonalismen: «It is nationalism which

²³ Smith 2003: 73

²⁴ Hyvik 2016: 11

²⁵ Kramer 2011: 10

²⁶ Kramer 2011: 13

engenders nations, not the other way around».²⁷ Det er altså nasjonalismen som skaper nasjonene, noe som ikke muliggjør at nasjoner kan ha eksistert i uminnelige tider, slik for eksempel det primoridalistiske paradigmet legger vekt på.

Eric Hobsbawns tanker om nasjonalisme gjøres i all hovedsak rede for i essaysamlingen han publiserte i samarbeid med Terence Ranger i 1983 kalt *The invention of tradition*. Her argumenterer Hobsbawn for at nasjoner er moderne konstruksjoner som bygger på oppfunne historiske tradisjoner som ble formet for å legitimere staten og et regimes rett til lojalitet fra sine innbyggere. Hobsbawn mener at det måtte skapes en «sivil religion» for å holde folk lojale til de nye nasjonalstatene, og nasjonalismen ble løsningen på dette.²⁸ Når det gjelder muligheten for å definere selve nasjonsbegrepet, finner Hobsbawn at det ikke er mulig å gi objektive og allmenngyldige kriterier for hva en nasjon er.²⁹

Ole Dalhaug skrev i 1995 en hovedoppgave som tematisk er blant de nærmest tilgrensende tidligere arbeidene til min studie. Han skriver at både Gellner og Hobsbawns teorier om nasjonalisme har et visst forklaringspotensiale for landsmålsbevegelsens nasjonale program, hvorav *Fedraheimen* var en sentral bidragsyter. Imidlertid mener han at begge legger for lite vekt på nasjonalismens førmoderne røtter, og fremhever disse som helt sentrale for å forklare appellen nasjonalistiske ideologier fikk for store deler av befolkningen.³⁰ Dalhaug lener seg dermed på Anthony D. Smith for å hente en fruktbar definisjon av nasjonsbegrepet som et grunnlag for analysen, ettersom Smith i sine etnosymbolistiske teorier legger stor vekt på de førmoderne røttene og etniske bånd som et viktig grunnlag for fremveksten av nasjonalistiske ideologier.

En teoretiker Dalhaug derimot ikke nevner innenfor det modernistiske paradigmet i sin gjennomgang, er Benedict Anderson. Anderson fastholder på samme måte som Gellner og Hobsbawn at nasjoner og nasjonalisme er et produkt av moderniteten, men utvikler også egne tanker om hva en nasjon er, og hvilke krefter som drev frem nasjonalismen. Anderson kommer i sitt mest kjente verk, *Forestilte Fellesskap* fra 1983, frem til at følgende nasjonsdefinisjon kan være bærekraftig: «Det er et forestilt, politisk fellesskap – og det blir oppfattet som både begrenset og suverent».³¹ Spesielt sentralt for Anderson er altså å slå fast at nasjoner ikke er reelle, etniske fellesskap, men kun en forestilling blant en gruppe mennesker om at de utgjør en suveren enhet med klare grenser til andre. Han skriver videre om nasjonen at: «Det er forestilt

²⁷ Gellner 1983: 55

²⁸ Hobsbawn 1983: 268-269

²⁹ Hobsbawn 1972: 385-386

³⁰ Dalhaug 1995: 21

³¹ Anderson 1991: 19

fordi medlemmene i selv de minste nasjonene bare vil kjenne et fåtall av sine medborgere. De fleste av dem vil aldri møtes, vil aldri ha hørt snakk om hverandre; likevel vil de være i stand til å forestille seg at de er medlemmer av det samme fellesskapet».³²

Anderson argumenterer for at menneskers mulighet til å forestille seg et nasjonalt fellesskap vokste frem som en reaksjon på at flere urgamle kulturelle oppfatninger mistet sitt grep om menneskenes bevissthet. Blant disse kan både religionen og de tradisjonelle monarkiene nevnes som fellesskapsforestillinger som gradvis ble svekket.³³ Et av hovedelementene Anderson trekker frem som drivkraften bak fremveksten av nasjonalismen, er språk og utviklingen av en offentlig, trykt skriftkultur. At folkespråkene i stadig økende grad ble brukt som administrasjonsspråk som følge av oppfinnelsen av boktrykkerkunsten ser Anderson på som helt sentralt for at den moderne nasjonalismen kunne få grobunn. Han skriver også at boktrykkerkapitalismen ga skriftspråket langt mer påvirkningskraft enn tidligere, og man hadde nå muligheten til å konstruere et nasjonalt skriftspråk som igjen kunne bidra til at folk opplevde et nasjonalt fellesskap ved å høre til det samme skriftspråket.³⁴

Slik jeg ser det, har Andersons teorier flere trekk som kan bidra til å forklare hvordan tonasjonslæren var ment å fungere som et nasjonsbyggende prosjekt. For det første kan man si at for Arne Garborg og hans støttespillere, var folkespråket i Norge en markør på selve nasjonaliteten. Det faktum at det etter deres syn eksisterte to adskilte språk i Norge, betød også at det eksisterte to nasjoner. I tillegg var det nettopp skriftspråket Garborg brukte som det primære virkemiddel for å få sine nasjonstanker ut til folket. Gjennom *Fedraheimen* søkte han å skape en landsmåloffentlighet i Norge som kunne utfordre og på sikt utkonkurrere den etablerte, dansknære bokmåloffentligheten som var enerådende frem til midten av 1800-tallet. Målet var å innføre landsmål både som offisielt språk i skolen, og som administrasjonsspråk i det offentlige.

Man kan dermed beskrive tonasjonslæren som et nasjonsbyggingsprosjekt som fra begynnelsen hadde skriftspråk og folkespråk som det primære virkemiddelet, og dette er den ene hovedgrunnen til at jeg vurderer Andersons teorier som relevante for denne oppgaven. Den andre grunnen er at jeg ser på hans tanker om «forestilte fellesskap» som en velegnet tolkning av det nasjonale fellesskapet Garborg forsøkte å skape gjennom *Fedraheimen*. Slik jeg ser det, handlet det om å få bønder og bygdefolk til å forestille seg at de tilhørte et fellesskap som ekskluderte bybefolkningen og embetsmennene, fordi disse tilhørte en annen kultur og hadde

³² Anderson 1991: 19

³³ Anderson 1991: 45-46

³⁴ Anderson 1991: 53-54

et «unorsk språk». Ytterligere drøftinger av hvordan *Fedraheimens* artikler forsøkte å stimulere til denne forestillingen er sentrale elementer i de kommende hovedkapitlene. Oppsummert baserer oppgaven seg dermed på et modernistisk syn på nasjonen og nasjonalisme som ideologi, og benytter Benedict Andersons teorier som forklaringsmodell og utgangspunkt for drøfting.

Det må riktignok nevnes at Anderson har møtt kritikk for å legge i overkant stor vekt på språket som nasjonsbyggende faktor, og at han med denne vektleggingen overser andre viktige aspekter ved nasjonalismens masseappell. Blant annet har Odd Arvid Storsveen rettet slik kritikk mot Andersons teorier. Storsveen advarer mot å generelt gi språk og utviklingen av skriftkultur en overordnet rolle i nasjonsbyggingsprosesser, og argumenterer i sin doktoravhandling for at det tilkom mange elementer i perioden 1500-1800 som spilte en minst like viktig rolle.³⁵ Jens Johan Hyvik sier seg til dels enig i kritikken, og skriver at det neppe er plausibelt å hevde at det er en nødvendig sammenheng mellom språkutvikling og nasjonalismens fremvekst. Likevel skriver han at språk *kan* være en svært viktig komponent i flere nasjonsbyggingsprosesser.³⁶ Det er vanskelig å si seg uenig i de refleksjonene Storsveen og Hyvik gjør, men etter mitt syn gjør ikke dette Andersons teorier uegnet til å forklare tonasjonslæren som nasjonsbyggingsprosjekt. Uavhengig av om man anser språkutvikling og nasjonalisme som gjensidig avhengig av hverandre eller ikke, fremstår Andersons teorier for meg som et velegnet teoretisk utgangspunkt for å forklare tonasjonslæren som en nasjonalistisk ideologi.

2.3.1 Statsborgerlig og etnisk nasjonalisme

Som beskrevet legges Benedict Andersons teorier til grunn for den overordnede forståelsen av nasjonsbegrepet i denne oppgaven, da det etter mitt syn er mer fruktbart å se på Garborgs prosjekt som et aktivt forsøk på å konstruere et nytt, forestilt nasjonalt fellesskap, fremfor å vekke til live allerede eksisterende etniske bånd slik Anthony D. Smith og Ole Dalhaug fremhever. Imidlertid vil jeg benytte meg av en annen gren av Anthony D. Smiths teorier i min analyse. Som en del av oppgavens problemstilling om *hvordan* tonasjonslæren kommer til uttrykk i *Fedraheimen*, vil jeg legge vekt på å drøfte hva slags nasjonalisme læren kan kategoriseres som. Her vil det bli tatt utgangspunkt i Smiths to hovedtyper av nasjonalisme, kalt «civic nationalism» og «ethnic nationalism».³⁷ På norsk kan disse begrepene oversettes med henholdsvis *statsborgerlig* og *etnisk nasjonalisme*.

³⁵ Storsveen 2004: 97

³⁶ Hyvik 2009: 28

³⁷ Smith 1991: 11-12

Smith knytter statsborgerlig nasjonalisme først og fremst til moderne nasjonsbyggingsprosjekter i den vestlige verden.³⁸ Denne typen nasjonalisme finnes først og fremst i heterogene befolkningsgrupper, som i fellesskap søker å etablere en uavhengig politisk stat. De viktigste fokusområdene for slike nasjonsbyggingsprosjekter er som oftest et felles historisk territorium, legal-politiske institusjoner, legal-politisk likhet for nasjonens medlemmer, og en felles statsborgerlig kultur og ideologi.³⁹ Statsborgerlig nasjonalisme kan dermed sies å fokusere primært på å opprette en politisk uavhengig stat, og være relativt inkluderende i sin natur ettersom det ikke fokuseres i betydelig grad på etnisk tilhørighet i nasjonsbyggingen. Like lover og rettigheter er her således viktigere enn lik etnisk bakgrunn. Smith bruker USAs nasjonsbyggingsprosess som et typisk eksempel på vestlig, statsborgerlig nasjonalisme.

Videre kontrasterer Smith dette med det han betegner som *etnisk nasjonalisme*. Der en statsborgerlig nasjon i stor grad konstitueres på grunnlag av felles politiske institusjoner, fokuserer den etniske varianten på felles bakgrunn og etnisk opphav for å definere nasjonal tilhørighet.⁴⁰ I den etniske nasjonalismen blir nasjonen ofte fremstilt som en fiktiv «storfamilie» der alle utgjør en enhet på grunnlag av et gammelt, felles opphav.⁴¹ Denne formen for nasjonalisme er dermed langt mindre inkluderende av natur enn dens motpart. Videre skriver Smith om etnisk nasjonalisme: «the place of law in the Western civic model is taken by vernacular culture, usually languages and customs in the ethnic model».⁴² Kultur og spesielt et felles språk spiller altså en helt sentral rolle i den etniske nasjonalismen, tilsvarende rollen felles lover og rettigheter har i den statsborgerlige. Smith skriver at typisk etnisk nasjonalisme først og fremst kan knyttes til tidlige nasjonalistiske strømninger i Øst-Europa og Asia, men bemerker også at man har klare eksempler på etnisk nasjonalisme i for eksempel Irland og Norge.⁴³ Han legger her til at det i disse tilfellene ofte dreide seg om å skape en vidstrakt oppfatning av at man som folk og nasjon hadde både felles myter, historie og lingvistiske tradisjoner.⁴⁴

Hvorfor er det relevant å bruke dette skillet som analyseverktøy på tonasjonslæren i *Fedraheimen*? Ved første øyekast virker tonasjonslæren klart å være en ideologi innenfor etnisk nasjonalisme. Dette fordi det legges klar hovedvekt på det norske språket og den norske bonden

³⁸ Smith 1991: 11

³⁹ Smith 1991: 11

⁴⁰ Smith 1991: 11

⁴¹ Smith 1991: 12

⁴² Smith 1991: 12

⁴³ Smith 1991: 12

⁴⁴ Smith 1991: 12

og bygdebefolkningen som det egentlige «norske folk», samt på å ekskludere samfunnsgrupper som embetsmenn eller bybefolkningen fra den norske nasjonen. Imidlertid skriver Smith følgende om skillet mellom nasjonalismene: «In fact every nationalism contains civic and ethnic elements in varying degrees and different forms. Sometimes civic and territorial elements predominate; at other times it is the ethnic and vernacular components that are emphasized».⁴⁵ Dersom Smith har rett i dette, er det nærliggende å tro at det vil eksistere komponenter av både etnisk og statsborgerlig nasjonalisme i tonasjonslæren. Derfor vil en sentral del av problemstillingen om hvordan tonasjonslæren kommer til uttrykk i *Fedraheimen*, være å vurdere hva slags nasjonalistiske tanker Garborg gjennom sin redaktørtid legger frem i avisen. Ser man statsborgerlige aspekter ved ideologien i tillegg til de etniske?

⁴⁵ Smith 1991: 13

3. Historiografi: Tonasjonslæren i tidligere litteratur og forskning

Oppgaven berører en tidsperiode i norsk historie som har vært gjenstand for betydelige mengder historiske studier og publikasjoner, noe som er naturlig gitt den sentrale rollen nasjonsbyggingsprosessen på 1800-tallet innehadde i utviklingen av den moderne norske nasjonalstaten. Imidlertid har tokkulturlæren og især dens radikale avart tonasjonslæren, som er min oppgaves bærende element, blitt viet begrenset interesse som hovedtemaer for historiske publikasjoner. Ofte finnes de kun omtalt relativt kortfattet som en del av en større avhandling eller bok som har et mer vidtfaende hovedtema. De tidligere studiene og verkene som i størst grad berører Arne Garborg, *Fedraheimen* og tonasjonslæren er å finne innenfor de tematiske hovedområdene nynorsk målreising, norsk nasjonalisme og nasjonsbygging, og til dels pressehistorie. I det følgende vil det viktigste av relevant litteratur og forskning for denne oppgaven bli presentert og diskutert. Å inkludere alt av tidligere litteratur som på en eller annen måte nevner tonasjonslæren ville blitt for omfattende og lite hensiktsmessig. Derfor vil denne gjennomgangen begrenses til de arbeidene som vier mest plass og drøfting til tematikken, da disse følgelig har vært av størst interesse for meg i mitt arbeid.

3.1 Litteratur om tokkulturlæren

Jens Johan Hyvik utga i 2016 boken *Tokkulturlæra i norsk historie*, som er et oversiktsverk om tokkulturlærens rolle i den norske nasjonsbyggingsprosessen på 1800-tallet. Hyvik redegjør her utførlig hvordan oppfatningen om et kulturelt skille mellom især bonde- og bygdebefolkningen og den konservative eliten gradvis vokste frem, og drøfter lærens rolle og gjennomslag innenfor flere ulike grupperinger og miljøer. Boken inneholder også et eget kapittel om hvordan tokkulturlæren ble radikalisert innenfor deler av landsmålsbevegelsen, og Hyvik bruker her tonasjonslæren som betegnelse på den radikalisererte utgaven. Kapittelet fokuserer innledningsvis på Aasmund Olavsson Vinjes taler på slutten av 1860-tallet, der han ble den første i offentligheten til å fronte synspunkter som minnet mer om et nasjonalt enn et kulturelt skille i befolkningen.⁴⁶

Deretter flyttes fokuset over til Arne Garborg og hans velkjente verk *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse*, og Hyvik gjør her rede for Garborgs oppfatning om at det faktisk at det eksisterte to språk i Norge, betød også langt på vei at det eksisterte to nasjoner.⁴⁷

⁴⁶ Hyvik 2016: 98-100

⁴⁷ Hyvik 2016: 101

Hyvik trekker videre frem det beskrivende sitatet «Sprogrgrensen er Nationalitetsgrensen»⁴⁸ for å understreke hvordan Garborg argumenterte for at språklig tilhørighet var det mest adekvate uttrykket for nasjonal identitet. Også programartikkelen Garborg skrev i *Fedraheimens* første utgave fra 1877 nevnes kort i boken. Fra denne henter Hyvik ut et sitat som viser hvordan Garborgs radikale tonasjonslære hadde et elitistisk preg, ettersom han la stor vekt på at det var de norske bøndene som måtte løftes opp og utdannes til å bli i stand til å ta del i styringen av riket.⁴⁹

Hyvik har også nylig publisert en forskningsartikkel om tokulturlæren, der innfallsvinkelen er mer drøftende enn i hans innføringsverk fra 2016. I artikkelen trekkes linjer videre fra den norske nasjonsbyggingsprosessen på 1800-tallet, og det diskuteres blant annet om arven fra tokulturlæren kan være relevant for å forstå utviklingstrekk i dagens samfunn. Hyvik mener at tokulturlæren bidro til å befeste et grunnleggende likhetsideal og en egalitær kultur i Norge, et grunntrekk som fremdeles i stor grad er gjeldende i våre dager. By- og land debatten trekkes i artikkelen også frem som et trekk fra tokulturlæren som fremdeles er relevant i dag.⁵⁰

Tonasjonslæren beskrives også i artikkelen under en egen overskrift.

Innholdet samsvarer i stor grad med oversiktsverket, men er noe mer kortfattet. Hyvik skriver her at Arne Garborg er den som i ettertid har blitt mest forbundet med tonasjonslæren, og at «hovedskriftet i denne sammenhengen er boka *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse*».⁵¹ At Hyvik nesten utelukkende trekker frem Garborgs bok som kilde til tonasjonslæren er forståelig gitt dens sentrale posisjon som «programskrift» for landsmålsbevegelsens nasjonale program. Imidlertid ønsker jeg å vise gjennom min studie at *Fedraheimen* er en viktig komplementær kilde til Garborgs tonasjonslære, blant annet fordi man her får et langt mer dynamisk inntrykk av læren ettersom man følger den over et lengre tidsspenn og i en annen type historisk kilde.

3.2 Tonasjonslæren i andre oversiktsverk

I tillegg til Hyviks arbeider om tokulturlæren, finnes tonasjonslæren omtalt i andre oversiktsverk. Boken *Jakten på det norske – perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*, redigert av Øystein Sørensen, er en av disse. Sørensen er selv forfatter

⁴⁸ Garborg 1982: 129

⁴⁹ Hyvik 2016: 103

⁵⁰ Hyvik 2021

⁵¹ Hyvik 2021

av bokens innledningskapittel, som omhandler ulike prosjekter for å aktivt konstruere en norsk nasjonal identitet fra og med patriotismeoppblomstringen på slutten av 1700-tallet, og frem til og med det nasjonale fellesprogrammet i tiden etter andre verdenskrig. Blant i alt 14 ulike prosjekter finner man det Sørensen betegner «Norskdomsrørslas radikaliserede kulturnasjonalisme».⁵² Om dette prosjektet skrives det blant annet at norskdomsrørsla⁵³ var en viktig strømning innenfor venstrebevegelsens brede, statsborgerlige nasjonsbyggingsprosjekt. Imidlertid hadde den så mange særegenheter at det er naturlig å behandle den som et selvstendig prosjekt.⁵⁴

Blant disse særtrekkene fremhever Sørensen at bevegelsen forfektet en forsterket, radikaliseret kulturnasjonalisme med kampen for landsmålet som kjerne. Det ideologiske grunnlaget for denne nasjonalismen var tonasjonslæren, som beskrives som «en forsterket utgave av tokulturteorien. Teorien ble nærmere bestemt forsterket til en teori om *to nasjoner*».⁵⁵ I kapittelet drøftes det også hvorfor Venstres brede nasjonsbyggingsprosjekt til slutt ble svært vellykket, mens norskdomsrørslas radikale prosjekt til syvende og sist ble mislykket sett fra et nasjonsbyggingsperspektiv. Den viktigste grunnen til dette var den aggressive og uforsonlige holdningen overfor sine motstandere som ble utvist fra Garborg og andre deler av bevegelsen. En retorikk som var sterkt kritisk til alle som var bærere av fremmede kulturelle og språklige elementer, var ikke riktig fremgangsmåte for å samle hele befolkningen om den fremste kampsaken, som var det nynorske språket.⁵⁶ Videre skriver Sørensen at det aldri lyktes å samle mer enn et mindretall av befolkningen om landsmålet. Etter en topp på 34% oppslutning under andre verdenskrig, har oppslutningen om nynorsk gått tilbake til å ligge noenlunde stabilt i overkant av 10%.⁵⁷

Sørensen går blant annet på bakgrunn av dette så langt som å karakterisere norskdomsrørslas nasjonsbyggingsprosjekt for en fiasko.⁵⁸ Denne beskrivelsen kan det stilles spørsmål ved, ettersom nynorsken fremdeles er relativt livskraftig i 2022. Etter mitt syn er det dermed noe overdrevent å karakterisere den nynorske målreisningen som et prosjekt som feilet totalt. Likevel er Sørensens innfallsvinkel et viktig bidrag inn i diskursen om

⁵² Sørensen 1998: 34

⁵³ Begrepet «norskdomsrørsla» kan sies å være relativt sammenfallende med landsmålsbevegelsen eller «målrørsla». Imidlertid later det til at både Hyvik, Sørensen og Myhre bruker norskdomsrørsla som et noe bredere begrep som beskriver en kamp for å fremme norskhet også på andre områder enn utelukkende på det språklige plan. Det må likevel understrekes at landsmålet uansett var det klart viktigste kjernepunktet i norskdomsrørsla. Se eksempelvis Myhre 2012: 224-225

⁵⁴ Sørensen 1998: 34

⁵⁵ Sørensen 1998: 34

⁵⁶ Sørensen 1998: 35

⁵⁷ Sørensen 1998: 35

⁵⁸ Sørensen 1998: 35

målreisningsarbeidet. Mesteparten av litteraturen som er skrevet om målreisningen er utgitt av det nynorske forlaget Det Norske Samlaget, og fokuserer kanskje i størst grad på seirene som ble oppnådd i målreisningsarbeidet. At det som opprinnelig var hovedmålet ikke ble oppnådd, nemlig å samle hele den norske befolkningen om landsmålet, havner dermed litt i bakgrunnen.

Tonasjonslæren omtales også av Sørensen i *Kampen om Norges sjel* fra 2001, som er det tredje bindet i en serie på seks bind om Norsk idéhistorie. Også her finner man et kapittel med tittelen «Norskdomsrørslas radikalisererte kulturnasjonalisme», og hovedpunktene i kapitlet er mange av de samme som i *Jakten på det norske*. Imidlertid vier Sørensen i *Kampen om Norges sjel* noe mer plass til å diskutere ulike aspekter ved Arne Garborgs tonasjonslære. Blant annet beskrives hvordan Garborg over tid så seg nødt til å endre og tilpasse læren fra utgangspunktet i *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse* fra 1877.⁵⁹ Imidlertid legger Sørensen størst vekt på relativt lange linjer i sin fremstilling, og vier mest oppmerksomhet til hvordan Garborgs argumentasjon begynte å fremstå vinglete og inkonsekvent rundt år 1900 når man nærmet seg unionsoppløsningen.⁶⁰

Sørensen beskriver at tonasjonslæren opprinnelig var etnisk inndelt etter by- og land skillet, men at Garborg senere opererte med en mer politisk basert nasjonal inndeling. Ifølge Sørensen skrev Garborg i 1897 at det konservative Høyre sammen med Moderate Venstre representerte de dansk-norske, mens det opprinnelige Venstre representerte nordmennene.⁶¹ Slik jeg ser det er Sørensens bidrag til historiografien svært viktig, ettersom han tydelig får frem at tonasjonslæren ikke var en like statisk ideologi som man kan få inntrykk av hos Hyvik. Likevel vies det heller ikke hos Sørensen nevneverdig oppmerksomhet til hvordan tonasjonslæren kom til uttrykk i *Fedraheimen* under Garborgs redaktørtid. *Fedraheimen* blir nevnt i boken, men i størst grad i sammenheng den anarkistiske utviklingen avisen gjennomgikk fra midten av 1880-tallet og fremover.⁶²

En annen publikasjon som omtaler tonasjonslæren er boken *Kampen for språket – nynorsken mellom det lokale og det globale* fra 2001, som er et verk redigert av Elisabeth Bakke og Håvard Teigen, der flere forfattere har bidratt med ulike kapitler. Boken tar for seg ulike perspektiver på nynorskens rolle i samfunnet fra nasjonsbyggingsprosessen på 1800-tallet og frem til i dag. I kapitlet «Språk og nasjonsforming i Noreg i eit europeisk perspektiv», der Elisabeth Bakke selv er forfatter, trekkes Arne Garborg og tonasjonslæren inn.⁶³ Bakke drøfter

⁵⁹ Sørensen 2001: 350-352

⁶⁰ Sørensen 2001: 350-352

⁶¹ Sørensen 2001: 352

⁶² Sørensen 2001: 370-372

⁶³ Bakke 2001: 57

i kapittelet hvordan skriftspråk kan fungere som nasjonsbyggende elementer, og naturlig nok er fokuset mest rettet mot nynorsk. Bakke skriver at mange i landsmålsbevegelsen så på språket og nynorsken som en viktig nasjonal markør, og at «Skarpast kom denne nasjonsoppfatninga til uttrykk gjennom teorien om to nasjonar i Noreg: ein rotnorsk nasjon på bygdene, som hadde dialektane og landsmålet som sitt språklege uttrykk, og ein unorsk, framand nasjon i byane (embetseliten), som språkleg og kulturelt framleis var ein «provins av Danmark».⁶⁴ Videre nevner Bakke at tonasjonslæren i størst grad har blitt knyttet til Arne Garborg i ettertid.⁶⁵

Det Bakke skriver samsvarer i stor grad med Jens Johan Hyvik, og ser ut til å basere seg i all hovedsak på hvordan tonasjonslæren legges frem i *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse*. Bakke fremhever også at tonasjonslæren ideologisk hadde bakgrunn i tokulturlæren Ernst Sars stod for.⁶⁶ Imidlertid var tokulturlæren noe som hadde støtte i store deler av befolkningen, også blant relativt konservative tradisjonister. Disse avviste likevel tonasjonslæren på det sterkeste, ettersom de ikke støttet tanken om en full ekskludering av eliten og overklassen fra den norske nasjonen.⁶⁷ Dette er en forskjell det er viktig å fremheve mellom tokultur- og tonasjonslæren. Tokulturlæren var en ideologi som hadde bred oppslutning, og virket som et samlende element på hele venstrebevegelsen frem mot 1884. Tonasjonslæren var på sin side langt smalere, og tankegangen kan med sikkerhet kun knyttes til enkelte, radikale fløyer i landsmålsbevegelsen.

3.3 Oppgaver og avhandlinger

Det finnes også enkelte tidligere oppgaver og avhandlinger som har viet en del oppmerksomhet til tonasjonslæren. Tre hovedoppgaver fra 1990-tallet er på litt ulike vis de nærmest tilgrensende arbeidene til min studie. Den første av disse er *Mål og meninger – Målreisning og nasjonsdannelse 1877-1887* fra 1995 skrevet av Ole Dalhaug. Hans oppgave er en analyse av landsmålsbevegelsens nasjonale program over en periode på ti år. Den mest brukte primærkilden for oppgaven er *Fedraheimen*, ettersom den fungerte som bevegelsens viktigste organ fra oppstarten i 1877 til 1887 før den gjennomgikk en ødeleggende radikaliseringsprosessen de siste fire årene av sin levetid. Dalhaug nevner tonasjonslæren flere ganger i sin oppgave, og trekker den frem som «Det sentrale elementet i *Fedraheimens* nasjonale program».⁶⁸ Imidlertid favner

⁶⁴ Bakke 2001: 56-57

⁶⁵ Bakke 2001: 57

⁶⁶ Bakke 2001: 57

⁶⁷ Bakke 2001: 57

⁶⁸ Dalhaug 1995: 79

Dalhaugs oppgave såpass bredt og over et så langt tidsspenn, at både tonasjonslæren, Arne Garborg og hans intensjoner som redaktør for *Fedraheimen* gjennomgående havner litt i bakgrunnen.

Den andre av de tre hovedoppgavene er fra 1996 og er forfattet av Morten Haug Frøyen. Tittelen for oppgaven er *Kulturell og politisk nasjonalisme hos Arne Garborg*. Frøyens oppgave er i all hovedsak en nasjonalismeteorisk studie. Han tar utgangspunkt i den britiske teoretikeren John Hutchinsons analytiske skille mellom politisk og kulturell nasjonalisme, og analyserer Garborgs nasjonalistiske engasjement i både *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse*, *Fedraheimen*, *Dagbladet* og enkelte andre kilder. Målet med studien virker å være å vurdere hvorvidt det er fruktbart å skille klart mellom kulturell og politisk nasjonalisme hos Garborg. Frøyen kommer frem til at det mest nærliggende er å hovedsakelig betegne Garborgs aktivitet som kulturnasjonalisme, likevel kommer han med noe kritiske bemerkninger mot John Hutchinson for det han oppfatter som overforenklete og upresise kriterier for hva som kan kalles kulturnasjonalisme.⁶⁹

Frøyen lanserer i sin konklusjon hybridbegrepet *politisk kulturnasjonalisme* som en samlebetegnelse på Garborgs nasjonale argumentasjon fra 1877 til 1883. Med dette konstruerte begrepet viser Frøyen at Garborgs aktivitet hovedsakelig var kulturnasjonal, men han får samtidig fremhevet at han engasjerte seg sterkt på det rikspolitiske plan for å vinne frem med sine nasjonale kampsaker. Frøyens studie har flere likhetstrekk med min oppgave, ettersom min studie også er i hovedsak nasjonalismeteorisk. Imidlertid brukes forskjellige teoretiske utgangspunkt, ettersom Anthony D. Smiths *etniske* og *statsborgerlige* nasjonalisme ikke er helt sammenfallende med Hutchinsons *politiske* og *kulturelle* nasjonalisme.

Tonasjonslæren trekkes inn ved flere anledninger i Frøyens oppgave. Han beskriver blant annet at læren utviklet seg over tid: «Arne Garborg var ikkje konsekvent i definisjonen av kven som utgjorde «den andre» nasjonaliteten. Av og til vart det definert som «Byfolk». (...) Andre gonger brukte han eksplisitt dei gamle embetsættene som grunnlag for definisjonen».⁷⁰ Frøyen kobler inkonsekvensen til at Garborg bevisst rettet tonasjonslæren mer mot embetsmennene i tiden frem mot 1884 for å fremstå som en bred støttespiller for venstreopposisjonen.⁷¹ Denne konklusjonen er etter mitt syn plausibel, men også noe generalisert. Frøyens oppgave får ikke tydelig frem hvordan innholdet og retorikken i

⁶⁹ Frøyen 1996: 87-88

⁷⁰ Frøyen 1996: 65

⁷¹ Frøyen 1996: 65

tonasjonslæren endret seg betydelig ut ifra hvilke saker Garborg engasjerte seg i, noe min studie vil fokusere betydelig på.

Den siste av hovedoppgavene er *Arne Garborg og folket. I Union. Ståstader ut frå Den 17de Mai* fra 1997, skrevet av Bente Midjås. Hennes oppgave er en studie av Arne Garborgs artikler i avisen *Den 17de Mai*, en avis som på mange måter kan beskrives som *Fedraheimens* direkte etterfølger. Tidsperioden oppgaven tar for seg er 1894-1897, og har flere likhetstrekk med Frøyens studie. Blant annet tas det også her utgangspunkt i Hutchinsons kulturelle og politiske nasjonalisme, og Midjås drøfter Garborgs nasjonalistiske aktivitet i en senere tidsperiode enn Frøyen. Deres inngang til kildematerialet er likevel noe ulik, ettersom Midjås fokuserer mer spesifikt på tonasjonslærens rolle i Garborgs engasjement, og vier betydelige deler av sin oppgave til å drøfte hvordan og i hvilken grad læren kom til uttrykk i artiklene fra *Den 17de Mai*.

Midjås kommer i sin studie frem til at Garborg i *Den 17de Mai* benyttet tonasjonslæren både som et middel for å legitimere bøndene og bygdebefolkningen som den egentlig norske nasjonen, og som et «retorisk polemisk kampmiddel» for å overbevise sine lesere.⁷² Hun fremhever også at Garborgs bruk av læren ikke var konsistent, og at den var helt ute av bruk i lengre perioder i 1894-95, mens den ble trukket frem i økende grad fra 1896 og utover.⁷³ Midjås' oppgave virker å være den som står nærmest min studie når det gjelder overordnet tematikk og inngang til kildemateriale. Hennes studie favner riktignok noe bredere enn kun tonasjonslæren, blant annet ved å også analysere Garborgs argumentasjon rundt unionsspørsmålet.⁷⁴ Likevel er hun den eneste jeg har klart å spore opp i mitt arbeid med sekundærlitteraturen som følger motivasjonen bak bruken av tonasjonslæren over en lengre tidsperiode.

3.4 Oppsummering

Gjennomgangen av tidligere historisk litteratur og forskning som berører tonasjonslæren viser at den er omtalt i ulike sammenhenger fra flere historikere. Det samlede inntrykket er imidlertid at omtalen av tonasjonslæren bærer preg av at den stort sett, med Midjås' hovedoppgave som et delvis unntak, er å finne som en mindre del av et verk med et bredere hovedtema. I oversiktlitteraturen presentert innledningsvis i kapittelet, så vi at *Den ny-norske Sprog- og*

⁷² Midjås 1997: 62, 77

⁷³ Midjås 1997: 62

⁷⁴ Midjås 1997: 114-159

Nationalitetsbevægelse av spesielt Hyvik og Bakke var brukt som hovedkilde til tonasjonslæren. Dette fører til at man ikke får tydelig frem at Garborg benyttet læren aktivt videre både i *Fedraheimen* og *Den 17de Mai* over en periode på nesten tjue år, og heller ikke at den etter hvert gjennomgikk flere endringer fra utgangspunktet i 1877. Øystein Sørensen gir et noe mindre statisk inntrykk av læren ved å beskrive enkelte utviklingstrekk frem mot år 1900, men utelater i stor grad *Fedraheimen* som kilde i sin fremstilling.

De tre hovedoppgavene gir også et noe mer dynamisk inntrykk av tonasjonslæren, samt enkelte eksempler på hvordan læren var i bruk i *Fedraheimen*. Både Dalhaug og Frøyen trekker frem noe empiri som viser bruddstykker av hvordan læren kom til uttrykk i avisen. Likevel vier ingen av oppgavene spesielt mye oppmerksomhet til hvordan læren utviklet seg kontinuerlig gjennom Garborgs fem årganger som redaktør, og hvordan hans skiftende underliggende intensjoner styrte denne utviklingen. Jeg håper derfor at jeg, ved å ha dette som gjennomgående hovedtema for min oppgave, kan komme med et lite bidrag som øker forståelsen om målmannen, nasjonsbyggeren og avisredaktøren Arne Garborg. Gjennom å anlegge et modernistisk perspektiv på nasjonsforståelsen, samt anvendelse av Quentin Skinners tekstanalytiske tilnærming, tror jeg at min studie kan være et friskt pust inn i et allerede godt etablert forskningsfelt om Arne Garborg, nynorsk målreising og den norske nasjonsbyggingsprosessen på 1800-tallet.

4. Tonasjonslærens historiske bakgrunn

I dette kapittelet vil den historiske bakgrunnen for den kommende analysen bli redegjort for. Tonasjonslæren er et relativt smalt tema som det er nødvendig å kontekstualisere. Innledningsvis vil jeg ta for meg de lange linjene på 1800-tallet og vise hvordan oppfatningen om at den norske befolkningen var delt i to ulike kulturer gradvis ble befestet i ulike miljøer. Deretter vil radikaliserings av tokulturlæren til en tonasjonslære innad i landsmålsbevegelsen bli presentert, før oppmerksomheten rettes mer spesifikt mot Arne Garborg og oppstarten av *Fedraheimen* i 1877. Gjennomgangen avsluttes med å redegjøre kort for hvordan norsk presse artet seg på 1800-tallet, for å gi et innblikk i hva slags offentlighet Garborg tok del i gjennom sine artikler i *Fedraheimen*.

4.1 1814-1850 - tidlig bondeopposisjon og elitens nasjonalromantikk

Etter inngåelsen av unionen med Sverige i 1814 fikk bøndene nye muligheter til politisk innflytelse sammenlignet med tidligere, blant annet ved at de fikk stemmerett ved stortingsvalg. Likevel bør ikke endringene som fant sted overdrives. Det varierte sterkt hvor delaktige og interesserte bøndene var i politisk virksomhet, og den såkalte bondeparagrafen i grunnloven favoriserte lenge byene sterkt.⁷⁵ Jan Eivind Myhre skriver at det fremdeles var en lang vei for bøndene til reell makt i Stortinget på tross av at de nå formelt hadde fått en stemme.⁷⁶ Fra 1814 og fremover var det altså fremdeles embetsmennene som innehadde en dominerende maktposisjon, noe de selv regnet som helt selvsagt. Ifølge Jens Johan Hyvik oppfattet den norske embetsstanden seg som naturlige, opplyste og kulturbærende ledere i et relativt uopplyst folk. I dette lå også en tankegang om at bøndene var en gruppe som måtte kontrolleres og holdes styr på innenfor de retningslinjer for politisk samhandling som embetsmennene selv hadde utviklet.⁷⁷ Imidlertid slet embetsmennene utover 1800-tallet med å legitimere sin dominerende posisjon som makthavere og kulturbærere, og misnøyen mot dem skulle snart spille en viktig rolle. Hyvik beskriver situasjonen som «eit lokk over ein vulkan som før eller sidan ville få utbrot».⁷⁸

Den politiske forfatningen i Norge på midten av 1800-tallet har velkjent fått

⁷⁵ Myhre 2012: 37

⁷⁶ Myhre 2012: 37

⁷⁷ Hyvik 2016: 35

⁷⁸ Hyvik 2016: 35

merkelappen «embetsmannsstaten» av Jens-Arup Seip.⁷⁹ Dette fordi embetsmennene fra 1814 og utover århundret dominerte alle de tre statsmaktene. Norge hadde som kjent ingen adel og et relativt svakt næringsborgerskap.⁸⁰ Embetsmennene ble derfor den klart dominerende samfunnsgruppen i Norge i tiden etter 1814 til tross for at de samlet sett utgjorde en veldig liten del av befolkningen. Denne maktfordelingen skapte gnisninger allerede i de første årene etter 1814, og tidlig så man eksempler på at bøndene engasjerte seg for å øke sin politiske innflytelse.⁸¹

Bondeopposisjonen mot embetsmennene ble særlig tydelig i 1830-årene, blant annet gjennom debatten om formannskapslovene som ble vedtatt i årene 1833-1837.⁸² Et annet eksempel er den såkalte *Ola-boka*, der embetsstandens politiske hegemoni ble sterkt kritisert. Boken ble gitt ut i 1830 av bonden, lensmannen og ordføreren John Nergaard fra Nordmøre, og hadde en sterk mobiliserende effekt på bøndene.⁸³ De viktigste punktene hos Nergaard var at bøndene måtte bli bedre representert på Stortinget for å kunne oppnå nasjonal påvirkning i større grad. Gjennom hele boken, som var skrevet i en til dels provoserende tone, uttrykte Nergaard seg kritisk til embetsmennene. Boken vakte derav stor begeistring hos mange bønder, og tilsvarende misnøye i embetsstanden.⁸⁴

I 1830-årene markerte også fremveksten av et nytt element innad i den norske intellektuelle eliten, nemlig et økt fokus på norsk kultur og særegenhet. Blant eliten ble det etter hvert en del diskusjoner hvordan den norske kulturen eller nasjonen skulle defineres og bygges. På den ene siden hadde man patriotene, som mente at dette burde defineres med utgangspunkt i det særegent norske, med bonden som den fremste kultur og nasjonalitetsbæreren. Forfatteren Henrik Wergeland var blant det fremste eksponentene for dette synet, som hadde et elitistisk ovenfra og ned-preg til tross for anerkjennelsen av bøndene som nasjonalitetsbærere.⁸⁵ På den andre siden stod intelligenskretsen, som på sin side mente at Norges sterke kulturelle forbindelse til Danmark, samt andre forbindelser utover landets grenser, burde være sentralt i defineringen av den norske kulturen og nasjonaliteten.⁸⁶

Ifølge Bodil Stenseth kan denne striden mellom patriotene og intelligensen tolkes som

⁷⁹ Seip 1974: 61

⁸⁰ Myhre 2012: 45

⁸¹ Hyvik 2016: 36

⁸² Myhre 2012: 50

⁸³ Myhre 2012: 51

⁸⁴ Myhre 2012: 51

⁸⁵ Hyvik 2016: 40

⁸⁶ Hyvik 2016: 40

et startpunkt for de kulturelle motsetningene som kjennetegnet tokkulturlæren.⁸⁷ Også Ernst Sars fremholdt i sin tid lignende synspunkter, og skrev at patriotenes syn handlet om en «Erkjendelse eller Følelse af en kulturel Spaltning inden Nationen».⁸⁸ Jens Johan Hyvik er noe mer forsiktig i sin vektlegging av dette, og mener at man må være varsomme med å tillegge debatten mellom patriotene og intelligensen for stor betydning i utviklingen av tokkulturlæren som ideologi. Hyvik begrunner sitt standpunkt hovedsakelig med at dette var en debatt som foregikk innad i elitens kretser. Selv om man anerkjente bøndene som en viktig del av den norske identiteten, var det likevel eliten som skulle definere innholdet i det nasjonale. Bøndene skulle dermed utdannes og foredles på elitens premisser.⁸⁹ Elitens sentrale rolle i defineringen av det nasjonale står i sterk kontrast til holdningene som kom til uttrykk i tokkulturlæren noen tiår senere. Hyvik skriver at man derfor ikke må tillegge elitens nasjonalromantikk i 1830 og 1840-årene for mye vekt som et bakteppe eller en direkte forløper for tokkulturdebatten som fulgte noen tiår senere.⁹⁰

4.2 1850-1870 - tokkulturlæren tar form

Hyvik trekker frem 1850-tallet som tiåret der tokkulturlæren fikk et gradvis fastere innhold og ble mer fremtredende i offentligheten, og betydningsfull i denne prosessen var Ivar Aasen. Som vi senere skal se, var språket et av de viktigste elementene i å definere de kulturelle skillelinjene innad i det norske folket, og ofte var å argumentere for landsmålsaken og tokkulturlæren to sider av samme sak. Aasens arbeid for landsmålet var svært viktig i form av at han var blant de aller første som skriftlig gav uttrykk for sentrale elementer ved tokkulturlæren.⁹¹ I hans velkjente verk *Minningar fraa Maalstriden* fra 1859 viet han blant annet plass til å diskutere begrepene kultur og nasjon, og også hans oppfatninger det norske samfunnet som et delt samfunn.⁹² Han gjorde også rede for den nære sammenhengen mellom språk og nasjonalitet, og fremhevet hvor viktig det norske språk var for nasjonaliteten: «Saa længe som vi tale ægte norsk, saa kunne vi frit kalde os ægte Nordmænd»,⁹³ skrev han i verket *Dannelsen og Norskheden* fra 1857. Til tross

⁸⁷ Hyvik 2016: 40

⁸⁸ Sars 1912: 168

⁸⁹ Hyvik 2016: 41

⁹⁰ Hyvik 2016: 41

⁹¹ Hyvik 2016: 46

⁹² Hyvik 2016: 46

⁹³ Aasen 1900: 32

for dette, holdt imidlertid Aasen fast på at nordmennene var én nasjon og ett folk,⁹⁴ riktignok med sterke interne spenninger mellom elitekultur og bondekultur.⁹⁵

Til tross for Aasens engasjement, er Hyvik likevel forsiktig med å utrope Aasen til den som virkelig bragte tokulturlæren inn i det offentlige debatten, blant annet fordi han ikke eksplisitt brukte kulturbegrepet til å beskrive skillet i befolkningen.⁹⁶ Likevel bragte Aasen på banen en rekke sentrale trekk som preget debatten videre. I særdeleshet ble landsmålet etter hvert et av de viktigste uttrykkene for kløften som splittet det norske folk, noe som gjorde Aasen til en sentral aktør i utformingen av det teoretiske grunnlaget for tokulturlæren til tross for at han selv aldri knyttet ideene til kulturbegrepet.

På 1860-tallet tyder mye på at ideen om at det norske samfunnet var delt i to kulturer begynte å få godt fotfeste i flere miljøer. Blant annet ble temaet debattert ved flere anledninger i Studentersamfundet i Kristiania på midten av 1860-tallet.⁹⁷ I disse debattene figurerte blant annet historiker Ernst Sars og forfatteren Aasmund Olavsson Vinje. Begge tilhørte flere intellektuelle kretser og grupperinger i hovedstaden på denne tiden, blant annet den såkalte «Døleringen», og «Hollenderkretsen».⁹⁸ På debattene i Studentersamfundet ble ofte temaer som norskhet, landsmål og skandinavisme diskutert, og ofte var spørsmålet om hvorvidt det eksisterte en kløft i det norske samfunnet fremtredende. Blant annet ble språket som markør for kløften tatt opp av Christopher Bruun, som mente at det eksisterte en kløft mellom det sterkt danskinspirerte skriftspråket og allmuens språk. Hagbart Berner var en annen som uttalte seg om temaet, og begge fremhevet at det eksisterte to kulturer i Norge. Begge mente også at embetsstanden måtte nærme seg allmuen og ikke omvendt.⁹⁹

Ernst Sars var også lagt fremme i flere debatter i Studentersamfunnet. Han argumenterte for at det eksisterte to kulturer i Norge, og at unionstiden med Danmark i stor grad var bakgrunnen for dette.¹⁰⁰ Sars var også opptatt av at disse to kulturene måtte smelte sammen for å gjenreise en nasjonal enhet i Norge. Likevel var Sars relativt moderat i sin retorikk sammenlignet med flere andre, i form av at han avviste at kløften i befolkningen var et

⁹⁴ På dette punktet virker det å være noe avvikende meninger hos Sørensen og Hyvik. Sørensen skriver eksplisitt at Aasen konstaterte at det eksisterte to nasjoner i Norge. Se Sørensen 2001: 219. Hyvik er noe mer forsiktig i sin tolkning, og skriver at Aasens retorikk kan minne om en tankegang om at det norske folket var delt i to nasjoner, men generelt virker han skeptisk til å tillegge Aasen en udiskutabel tonasjonsoppfatning. Se Hyvik 2016: 72. Jeg lener meg på Hyvik i denne fremstillingen, ettersom han drøfter og grunngir standpunktet sitt tydeligere enn Sørensen.

⁹⁵ Hyvik 2016: 54

⁹⁶ Hyvik 2016: 70

⁹⁷ Hyvik 2021

⁹⁸ Hyvik 2016: 79

⁹⁹ Hyvik 2016: 81

¹⁰⁰ Hyvik 2021

skille mellom to ulike nasjoner. Sars var heller aldri en aktiv forkjemper for landsmålet.¹⁰¹ Hyvik bruker Sars som den fremste eksponenten for det han kaller den moderate tolkningen av tokulturlæren. Sentrale punkter her var altså at man anerkjente at Norge var delt i to kulturer, og fremholdt viktigheten av at bondekulturen med sine tradisjoner og språk måtte brukes som utgangspunkt for å skape en ny og enhetlig nasjonal kultur. Imidlertid holdt man fast ved at skillet i befolkningen var kulturelt, og ikke nasjonalt. Norge var altså én samlet nasjon som måtte forenes kulturelt. Den moderate tolkningen av tokulturlæren fikk blant annet godt fotfeste i folkehøgskolemiljøet, som koblet den til sitt pedagogiske folkedannelsesprogram.¹⁰²

4.3 Landsmålsbevegelsen og Aasmund Olavsson Vinje - radikaliserings av tokulturlæren

Som beskrevet i det ovennevnte, ble språkspørsmålet og landsmålet etablert som de viktigste uttrykkene for skillet internt i det norske befolkningen i løpet av 1850- og 60-tallet. I samme periode begynte tilhengerne av landsmålet smått å organisere seg, og de to første forlagene for utgivelse av bøker på landsmål så dagens lys på slutten av 1860-tallet i form av *Vestmannalaget* og *Det norske samlaget*.¹⁰³ Alt i 1858 hadde Aasmund Olavsson Vinje begynt å gi ut det første ukebladet på landsmål, *Dølen*, som ble gitt ut frem til Vinjes død i 1870.¹⁰⁴ Innen 1870 hadde man altså hatt en avis i 12 år på landsmål, samt fått flere forlag og lokallag som arbeidet for utgivelser på nynorsk. Man kan nå snakke om en *bevegelse* som jobbet for å fremme landsmålets stilling både kulturelt og etter hvert politisk. Denne bevegelsen blir ofte betegnet «målrørsla» i historisk litteratur. Denne oppgaven vil konsekvent bruke «landsmålsbevegelsen» som et bokmålssubstitutt for målrørsla.

I debattene i Studentersamfundet hadde Aasmund Olavsson Vinje vært deltaker ved flere anledninger tidlig på 1860-tallet, dog uten å markere seg i radikal retning. Lenge var Vinje tvetydig i sin retorikk ovenfor embetsstanden. Mot slutten av hans liv endret dette seg betydelig. Hans forhold til embetsmennene og eliten surnet etter at han forgjeves hadde søkt på en rekke relevante stillinger, og han serverte i 1868 flere taler der han forfektet en radikalisert tolkning av tokulturlæren.¹⁰⁵ Han argumenterte blant annet for at politikken regjeringen førte var unasjonalt, og at Norge i dansketiden hadde befunnet seg i en kolonial tilstand, som etter 1814

¹⁰¹ Hyvik 2021

¹⁰² Hyvik 2016: 93

¹⁰³ Hoel 2011: 31

¹⁰⁴ Skard 1949: 7

¹⁰⁵ Hyvik 2016: 98

hadde etterlatt et kulturelt og politisk hegemoni anført av fremmede kolonister.¹⁰⁶ Denne koloniseringstanken var et betydelig steg i radikal retning sammenlignet med debattene i Studentersamfundet noen år tidligere. Vinje døde i 1870, men hans radikale tanker ble plukket opp og videreutviklet av en ny generasjon landsmålsforkjempere som skulle sette sitt preg på diskursen om tokkulturlæren og den norske nasjonsbyggingsprosessen i årene som fulgte.

4.4 Arne Garborg og *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse*

Landsmålet hadde alt fra første stund et tydelig nasjonalt element i seg. Vemund Skard skriver: «Den nasjonale motiveringa er så gamal som målstreket sjølv, og hadde vori grunnlaget for all agitasjon for landsmålet, og det hos alle målstrevarar».¹⁰⁷ Ifølge Skar var det altså en meget nær sammenheng mellom språk og nasjonal identitet, det var på mange måter to sider av samme sak. Den som klarest bragte sammenhengen mellom språk og nasjon inn i den offentlige debatten, var Arne Garborg. Han begynte å figurere i landsmålsmiljøene i Kristiania fra midten av 1870-tallet,¹⁰⁸ og i september 1877 utgav han boken *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse*. Undertittelen formulerte Garborg som: «Et forsøg paa en omfattende Redegjørelse, formet som polemiske Sendebrev til Motstræverne».¹⁰⁹ I denne brevsamlingen gjør Garborg rede for sine tanker om språk, nasjonalitet og den politiske situasjon, og det er her han presenterer det både Hyvik, Dalhaug, Hoel, Frøyen, Sørensen og Bakke betegner som *tonasjonslæren*, en radikaliseret utgave av tokkulturlæren.

I *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse* presenterte Garborg ideer og tanker som gjør at han uløselig har blitt knyttet til tonasjonslæren i ettertid. Hovedpunktene i Garborgs tonasjonslære var mange av de samme som i Sars variant, men med gjennomgående mer radikal retorikk. Garborg skriver blant annet at han og hans meningsfeller tror at det finnes en norsk nasjonalitet ute blant det norske folk, og at det levende norske språk som tales på bygdene er det beste uttrykket for dette: «Men har vi Ret i denne vor Forutsetning; *er* der Betingelser for Udviklingen af en norsk Nationalitet – Betingelser saa kraftige, at de endog bryder frem og lader sig ane gennem Oversættelsen -, Da ved vi til Gjengjæld, at vi har fundet netop den rette og naturlige Vei til denne Nationalitets Frigjørelse og Realisation».¹¹⁰ I denne veien til

¹⁰⁶ Hyvik 2016: 98-99

¹⁰⁷ Skard 1949: 73

¹⁰⁸ Obrestad 1991: 76-77

¹⁰⁹ Garborg 1877: 1

¹¹⁰ Garborg 1982: 116

nasjonaliteten er landsmålsaken den aller viktigste betingelsen for Garborg, og han slår også fast at «Sproggrensen er Nationalitetsgrensen».¹¹¹

Et viktig trekk man må merke seg ved den tonasjonslæren som presenteres i boken, er hvilke grupper som utgjør de to nasjonalitetene: Gjennom hele boken blir byfolket trukket frem som en samlet gruppe som på grunnlag av sitt danskbaserte språk, ikke kan betegnes som egentlig norske. I stor grad slår Garborg tilsynelatende den norske bybefolkningens talemål under én kam flere steder i boken: «I sin Rot og sit Grundstof er Bymaalet vesentlig *dansk*».¹¹² Hovedbudskapet i den *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse* er dermed at det på bakgrunn av den språklige spaltingen i befolkningen, finnes to nasjonaliteter i Norge. Garborg skriver også at ettersom det eksisterer to nasjonaliteter, kan ikke Norge virkelig kalles en nasjon enda.¹¹³ Tonasjonslæren kan dermed klart betegnes som et nasjonsbyggingsprosjekt. Garborg ønsket å reise én samlet norsk nasjonalitet, men denne måtte bygges utelukkende på bonde- og bygdebefolkningen. Byfolket måtte således tilpasse seg bøndene og bygdebefolkningen og ikke omvendt.

4.5 Fedraheimen ser dagens lys

Fra *Dølen* gikk inn ved Aasmund Olavsson Vinjes død i 1870, hadde det ikke eksistert en landsdekkende avis på landsmålet. Arne Garborg ønsket å endre på dette, og kun få uker etter utgivelsen av *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse* så avisen *Fedraheimen* dagens lys. Garborg hadde på forhånd sikret seg støtte blant sentrale landsmålsforkjempere for avisprosjektet, og første utgave kom den 6. oktober 1877.¹¹⁴ *Fedraheimen* eksisterte frem til 1891 og Garborg var selv redaktør frem til utgangen av 1882. Ole Dalhaug skriver i sin hovedoppgave fra 1995 at avisen fungerte som landsmålsbevegelsens hovedorgan frem til den utviklet seg i meget radikal, til dels anarkistisk retning de siste fire årene av dens levetid.¹¹⁵ Lenge var avisen også en tydelig venstresympatisør politisk, og støttet venstre frem mot regimeskiftet i 1884 da Johan Sverdrup ble statsminister.

Dalhaug karakteriserer avisen som først og fremst et landsmålsblad de første årgangene, som fortrinnsvis la vekt på å formidle landsmålet, samt bonde- og bygdekulturen, til leserne fra oppstarten i 1877 og ut 1879.¹¹⁶ Bildet endret seg betydelig våren og sommeren

¹¹¹ Garborg 1982: 129

¹¹² Garborg 1982: 71

¹¹³ Garborg 1982: 101

¹¹⁴ Skard 1949: 78

¹¹⁵ Dalhaug 1995: 12

¹¹⁶ Dalhaug 1995: 57

1880, da avisen ble langt mer politisk engasjert og tok stadige oppgjør med embetsstanden og den sittende regjeringens politikk. Denne kursendringen vedvarte frem til Garborg ga seg som redaktør to år senere.¹¹⁷ I den kommende analysen av hvordan og hvorfor Garborg bruker tonasjonslæren i *Fedraheimen*, vil det bli tillagt betydelig vekt å diskutere på hvilke måter kursendringen våren og sommeren 1880 påvirket lærens rolle i avisen.

Hva slags posisjon hadde så aviser i samfunnet og offentligheten i perioden Arne Garborg var redaktør for *Fedraheimen*? De siste årene før unionsinngåelsen med Sverige i 1814 begynte gradvis en egen norsk riksoffentlighet å vokse frem, som en erstatning for den tidligere dansk-norske som hadde sentrum i København.¹¹⁸ Avisindustrien i Norge opplevde en jevn vekst gjennom 1800-tallet, og etter hvert begynte den offentlige mening å fremstå som en stadig mer innflytelsesrik samfunnsmakt.¹¹⁹ I løpet av 1840-årene hadde de ledende presseorganene vokst seg store nok til å fremstå som ikke bare refleksjoner av en opinion, men også som klare opinionsdannere.¹²⁰ Da den norske nasjonsbyggingsprosessen for alvor gjorde seg gjeldende i siste halvdel av århundret, var pressen en sentral arena for å presentere og debattere nye ideer og forestillinger om hva det ville si å være norsk, og flere aviser hadde selv klare ideer de ønsket å formidle.¹²¹ Det er i denne offentlige konteksten *Fedraheimen* hovedsakelig kan plasseres. Ettersom den utkom første gang så «sent» som i 1877 kan den også plasseres i overgangsfasen mot en partipresse, som gradvis tok form frem mot parlamentarismens gjennombrudd i 1884. De aller fleste aviser som tilkom i årene rundt 1880 valgte enten å støtte venstreopposisjonen eller de konservative.¹²² *Fedraheimen* fra 1877 til 1882 kan klart plasseres på venstresiden, og dens aktive venstrestøtte ble særlig tydelig fra valgåret 1879. Avisen ble dermed en del av en offentlighet der aviser hadde fått betydelig påvirkningskraft som opinionsdannere, og hvor både nasjonsbygging og partipolitikk var viktige temaer for den offentlige debatten.

¹¹⁷ Dalhaug 1995: 57

¹¹⁸ Eide 2010: 196

¹¹⁹ Eide 2010: 223

¹²⁰ Eide 2010: 244

¹²¹ Eide 2010: 273

¹²² Eide 2010: 426

5. Tonasjonslæren i *Fedraheimens* to første årganger

Det første av tre empirikapitler vil ta utgangspunkt i empirisk materiale fra *Fedraheimens* to første årganger, 1877 og 1878. Innledningsvis vil det kort redegjøres for hvordan avisen var utformet, for å gi et innblikk i hva slags type tekster og temaer som man hovedsakelig kunne finne i hver utgave. Deretter vil avisens artikler i denne perioden drøftes dypere, med et spesielt fokus på redaksjonelle artikler som med sikkerhet kan knyttes til redaktør og bladstyrer Arne Garborg. Tidligere studier av *Fedraheimen* har beskrevet avisen som et rent landsmålsblad de første årgangene, som primært jobbet for å bedre landsmålets stilling overfor det etablerte, dansknære skriftspråket.¹²³ Det har også blitt hevdet at tonasjonslæren var avisens ideologiske plattform helt fra begynnelsen,¹²⁴ likevel uten noen utførlig beskrivelse av hvordan avisen brukte læren i sine artikler i denne perioden. I dette kapittelet vil den overordnede problemstillingen være hvordan tonasjonslæren kommer til uttrykk i *Fedraheimen* de første to årgangene. Fokuset vil spesielt ligge på hva slags argumentasjon, retorikk og symbolikk Garborg benytter seg av i artiklene, for å kunne få et innblikk i hvilke intensjoner som lå bak å starte opp en avis med tonasjonslæren som ideologisk plattform. Hva ønsket han å oppnå med å bruke tonasjonslæren sitt avisprosjekt de to første årgangene?

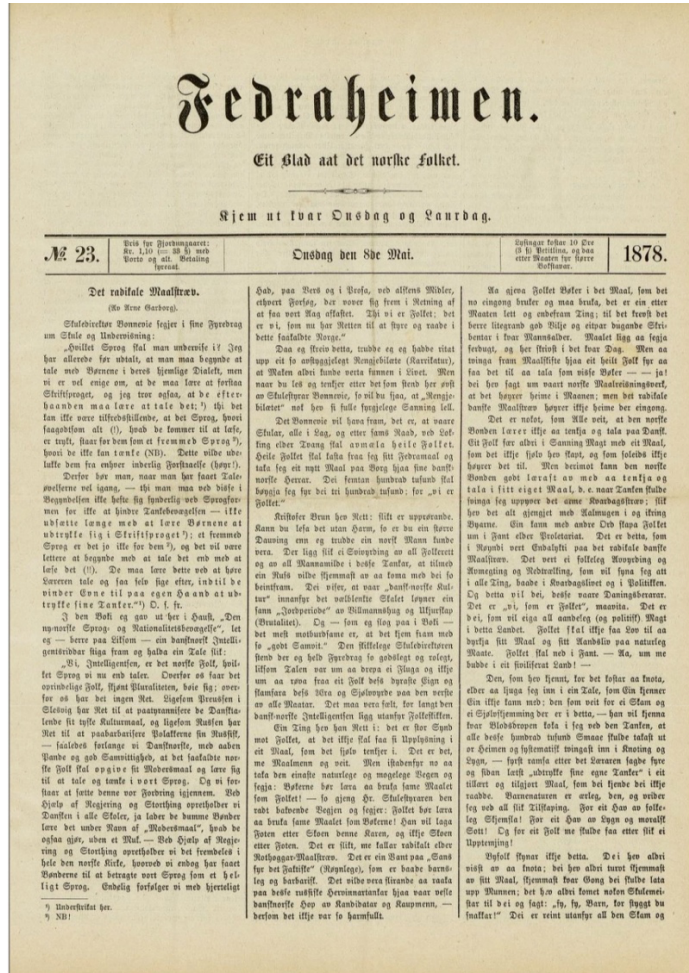
5.1 Avisens utforming

De to første årgangene var *Fedraheimen* en svært vidtfavnende avis som inneholdt både en rekke ulike sjangre, og omtalte svært mange ulike temaer. Skjønnlitterære tekster er relativt fremtredende i denne perioden, hovedsakelig representert med dikt og fortellinger. Spesielt ulike fortellinger der handlingen foregår på den norske landsbygda opptrer ofte i 1877-78. Eksempler her er «Harde-Aslak», som er en fortelling om en hardhaus fra Setesdal, og «Borge-Stoga», som er et sagn fra Øvre Telemark. I tillegg finner man også fortellinger fra flere europeiske land som er oversatt til landsmål. Her er spesielt fortellinger fra Tyskland og Italia hyppig brukt, men fortellinger fra andre land inkluderes også enkelte ganger. En annen sjanger som er fremtredende gjennom hele Garborgs redaktørtid, spesielt i de to første årgangene, er redegjørende artikler som tar for seg et tema om gangen. Disse artiklene betegnes som «Utgreiingar» i avisen, og sees ofte som serier over flere utgaver. Den primære hensikten med artiklene virker å være å bringe leseren detaljerte kunnskaper om temaer Garborg og

¹²³ Dalhaug 1995: 57

¹²⁴ Dalhaug 1995: 71

avisredaksjonen anså som viktige. I 1877 og 1878 finner man i de fleste tilfellene redegjørelser om dyr og natur, med «Um Kui»¹²⁵ (Om kua) og «Um Liv elder Livsvon på andre planetar»¹²⁶ (Om liv eller livshåp på andre planeter) som typiske eksempler.

Bilde 1: Forsiden av *Fedraheimens* utgave nummer 23 i 1878. Denne utgaven er dominert av artikkelen «Det Radikale Maalstrev», og artikkel der tonasjonslæren benyttes som argumentasjonsmiddel for målsaken.

Den mest sentrale kategorien for denne analysen er riktignok de mange redaksjonelle ytringene skrevet av Garborg. I disse artiklene kommenteres samtidens politiske og kulturelle forhold på ulike vis. I 1878 finner man mange redaksjonelle artikler under den relativt faste spalten «Skule og Opplysning», som i all hovedsak er dedikert til skolepolitiske problemstillinger. Man finner også flere andre enkeltstående artikler og artikkelserier fra redaksjonen som tar for seg temaer som landsmålet, religion, norsk historie, og rikspolitiske spørsmål. Ved å studere tekstene i

¹²⁵ *Fedraheimen* 1878: 28.09-09.10. Avisen har ikke sidetall, og flere av artiklene i avisen har hverken tittel eller noen oppgitt forfatter. Disse artiklene blir derfor kun referert med avisens navn og dato.

¹²⁶ *Fedraheimen* 1878: 11-14.12

denne kategorien kan man komme frem til en «redaksjonell linje» som viser hvilke temaer som opptok Garborg til enhver tid, samt hva slags politisk syn han som redaktør frontet i ulike saker. De fleste teksteksemplene i analysen vil være hentet fra de redaksjonelle artiklene, da disse er best egnet til å belyse oppgavens problemstilling om hvordan tesen om et nasjonalt skille i den norske befolkningen kom til uttrykk, og hva Garborg ønsket å oppnå med å argumentere for dette. Imidlertid vil også andre typer tekster bli trukket inn ved enkelte tilfeller hvis de ansees som relevante.

I tillegg finnes en rekke innsendte leserinnlegg i *Fedraheimen*, spesielt i de to første driftsårene. Disse opptrer både i form av lengre innlegg og i form av kortere «rapporter» fra ulike deler av landet. Innholdsmessig består leserinnleggene som regel av en statusoppdatering om hvordan målsaksarbeidet går ute i lokalsamfunnene. Baksiden av avisen har gjennom hele Garborgs redaktørperiode en ganske fast utforming. Her finner man flere korte notiser og små nyhetsoppdateringer om stort og smått. Lovvedtak gjort av Stortinget, reklame for bøker på landsmål, og banale nyhetsoppdateringer tas med her. Et illustrerende eksempel på det sistnevnte er følgende notis fra nummer 52 i 1878: «Katt biten av ein Orm. Det var ein hoggorm, $\frac{3}{4}$ alen lang».¹²⁷ På baksiden har man også en fast spalte for nyhetsoppdateringer fra utlandet der diverse utenrikspolitiske saker omtales. Hovedsakelig finner man stoff fra europeiske stormakter som Storbritannia, Frankrike og Tyskland, men andre land får også noe spalteplass innimellom.

5.2 «Me er fullt budde paa Strid og Moteburd av alle Slag»: *Fedraheimens* første utgave

Fedraheimens første utgave ble utgitt 6. oktober 1877. Undertittetelen var «Eit blad aat det norske Folket», og denne forble uendret de første ti årene av avisens levetid. Utgaven innledes med et dikt med det passende navnet «Fedraheimen», skrevet av landsmålsforfatter Kristofer Janson. Ettersom tidligere forskning har antydnet at tonasjonslæren var det ideologiske grunnlaget for avisen helt fra begynnelsen, er det interessant å se på hvordan denne tankegangen presenteres i førsteutgaven. Hoveddelen utgjøres av en programartikkel skrevet av Arne Garborg, som undertegner artikkelen som «bladstyrar». Her gjør han grundig rede for hva

¹²⁷ *Fedraheimen* 21.08.1878.

hensikten er med å lansere *Fedraheimen*. Skriftspråket som benyttes i artikkelen er landsmål,¹²⁸ et språk som konsekvent blir omtalt som «norsk» eller «norskt maal» i *Fedraheimen*. Garborg skriver i programartikkelen at det nå er på høy tid at det kommer en skikkelig norsk avis blant «all den Maurtuva av danske og Knotblad».¹²⁹ Verdt å merke seg her er at Garborg omtaler skriftspråket andre aviser brukte, et svært danskært bokmål, som kun «dansk». Denne betegnelsen ble ikke brukt av bokmålsbrukere selv, typiske betegnelser var «bogmaalet» eller kun «skriftsproget».¹³⁰ Det lå åpenbart en klar intensjon bak dette ordvalget; nemlig å tydelig fremheve bokmålet som noe fremmed og unorsk. Gjennom hele Garborgs redaktørperiode er «dansk» eller «dansk-norsk» de faste betegnelsene som brukes om bokmålet.

Som beskrevet var språket et helt sentralt element i Garborgs syn på nasjonalitet. I *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse* slo han klart fast at språkgrensen var ensbetydende med nasjonalitetsgrensen. Dermed kan man si at tonasjonslæren allerede her skimtes som et ideologisk bakteppe for *Fedraheimen* ved at en klar skillelinje mellom norsk og dansk blir trukket opp, og Garborg plasserer selvsagt sin avis på den norske siden av språk- og nasjonalitetsgrensen. Videre i programartikkelen bemerker Garborg følgende om hva som er hensikten med hans nye, norske avis:

So spyr folk oss, kvat det er fyr Tankar me vil hava fram; kvat det er, me vil. Det kannhenda mest naudsynt aa fortelja Folk, kvat det er me ikkje vil. For heile denne Horgi av U-norske elder Blandings-Norske (...) elder Dansk-Svensk-Norske o.f. fr kann ein vita snart vil finne paa mange utrulege Ting til aa ljuga inn paa oss, som aldri me hev tenkt paa aa fara med. Me er fullt budde paa Strid og Moteburd av alle Slag.¹³¹

Han skriver altså at dersom leseren lurer på hva Garborg og hans støttespillere vil med *Fedraheimen*, er det viktigst å fortelle leseren hva de ikke vil; nemlig å bli enda et av de dansk-norske, u-norske eller blandingsnorske knotbladene som farer med løgn og finner på de utroligste ting. Her forsøkes det altså å tegne et klart fiendebilde av alt som ikke er å anse som helt norsk. Han tydeliggjør også at hans avis virkelig vil kjempe for sin sak, og er forberedt på

¹²⁸ Landsmålet har offisielt blitt betegnet som «nynorsk» etter 1929. I denne fremstillingen blir landsmål konsekvent brukt, da denne betegnelsen var i bruk på 1800-tallet. Dessuten er det skriftspråket man ser i *Fedraheimen* nærmere Ivar Aasens opprinnelige «landsmaal» enn det moderne nynorsk. Derfor faller det mest naturlig å bruke Aasens opprinnelige terminologi.

¹²⁹ Garborg 1877: *Fedraheimen* 06.10. I artikler med forfatter, henvises det som vanlig i APA til forfatter og år, pluss avisnavnet og datoen for å gi så presis informasjon som mulig uten sidetall.

¹³⁰ Disse betegnelsene finner man brukt av ulike aktører i referatet fra Odelstingsdebatten om undervisningsspråket i skolen, som står på trykk i *Fedraheimen* våren 1878. For enkelthets skyld blir betegnelsen «bokmål» konsekvent brukt om dette skriftspråket gjennom oppgaven. Se f.eks *Fedraheimen* 25.05.1878.

¹³¹ Garborg 1877: *Fedraheimen* 06.10

strid og motstand av alle slag. I artikkelens neste avsnitt gir Garborg flere beskrivelser av hva som er det store problemet med sine motstandere:

Sykja er, at dei vil ikkje hava den norske heimen uppattbygd. Det er ikkje Samaritanar, det er Judar, som legg seg etter i Babylon og ikkje vil heim. Elder, dei kann liksom vera komne heim au, men lentar attende til Babylon eller Ægyptens Kjøtmat.¹³²

Det store problemet er altså at de u-norske eller dansk-norske ikke ønsker «den norske heimen» gjenoppbygget. Dette kan vanskelig tolkes som noe annet en at de ikke ønsker å bygge opp igjen en selvstendig, livskraftig norsk nasjonalitet. Videre fortsetter Garborg fremmedgjøringen av fienden ved å betegne dem som jøder som ikke vil hjem fra eksilet i Babylon. Å betegne sine motstandere som jøder er nok et eksempel på at Garborg aktivt gikk inn for å skape et inntrykk hos leseren om at de unorske eller dansk-norske representerte noe annerledes som markant skilte seg fra det å være norsk. Man kan si at det er en viss rasistisk tankegang som ligger under, ved at det tilsynelatende forsøkes å tegne et bilde av de unorske som en annen og fremmed «rase», som hindrer fremveksten av en norsk nasjonalitet. Til tross for at Grunnlovens jødeparagraf som forbød jøder adgang til riket hadde blitt opphevet i 1851, skriver Jan Eivind Myhre at det helt klart fantes en skepsis til jøder blant befolkningen i Norge også etter dette,¹³³ noe Arne Garborg tydelig viser at han var klar over ved å ordlegge seg på denne måten. At de lengter tilbake til eksilet i Babylon, må tolkes i retning av at Garborg beskylder sine unorske motstandere for å lengte tilbake til dansketiden. De ønsker altså ikke å gjenoppbygge en norsk nasjonalitet fordi de heller skulle ønske at Norge fremdeles var underlagt Danmark.

Oppsummert virker det som om hovedfokuset i første del av programartikkelen er å tydelig forankre *Fedraheimen* som en norsk avis som tar sterk avstand fra alt som kan betegnes som unorsk, dansk-norsk og fremmed. Videre i artikkelen går Garborg mer konkret inn på hva og hvem hans nye avis vil jobbe for:

Me hev Augnemerket me som andre folkelege Blad: aa arbeida paa Folkets Upplysning og Framgang i alt det som godt og ganglegt er; men det som skil oss fraa hin Hopen, er, at me vil denne Upplysningi og denne Framgangen paa heilt upp national Grunn.¹³⁴

¹³² Garborg 1877: *Fedraheimen* 06.10

¹³³ Myhre 2012: 232

¹³⁴ Garborg 1877: *Fedraheimen* 06.10

Det er altså helt tydelig *folket* avisen ønsker å jobbe for. Og det avisen ønsker å bringe til folket er fremgang og opplysning. Verdt å merke seg er at nasjonsbegrepet her trekkes inn ved at Garborg skriver at fremgangen og opplysningen skal gjøres på *nasjonal* grunn. For å komme frem til hva som her menes med nasjonal grunn, kan man igjen trekke en parallell til hva Garborg så på som nasjonalitetsmarkøren i *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse*; nemlig språket. *Fedraheimen* var en av de tidligste norske avisene som ble utgitt på landsmål, og Garborg hadde i forkant av avislanseringen fått støtte fra andre sentrale målmenner for å benytte en moderat og noe videreutviklet variant av Ivar Aasens opprinnelige skriftnorm, ettersom han var bekymret for at Aasen-normalen ville fremstå for gammeldags og tung for leseren.¹³⁵

Garborg og målmenne mente åpenbart at landsmålet var langt mer representativt for norske dialekter og språktradisjoner enn det danskne bokmålet, og at det på bakgrunn av dette var bedre egnet som et nasjonalt skriftspråk i Norge. Derfor er det nærliggende å tro at det Garborg her legger i «nasjonal grunn», er at opplysningen og fremgangen til det norske folket skal formidles på det ekte norske skriftspråket. Videre legges det også vekt på å understreke hvor viktig landsmålet er for *Fedraheimens* prosjekt, samt hvilken samfunnsgruppe avisen primært henvender seg til: «Det ligg i sjølve maaltanken detta: Bondefolket maa arbeidast upp, verta opplyst og opplært, so det heilt upp kan taka ved den Magti, som det etter Landsens Log og Rett skal hava.»¹³⁶

Det later altså til at det først og fremst er bøndene som utgjør *folket* som avisen vil jobbe for og bringe opplysning til, noe som også er forankret i selve «maaltanken». Det kan altså virke som at Garborg mener at å jobbe for fremgang og innflytelse for landsmålet, langt på vei er ensbetydende med å bringe opplysning og jobbe for fremgang for bøndene. Målet med arbeidet gjøres det også tydelig rede for, altså at bøndene skal ta den makten som de har krav på etter landets lovverk. Man får her et tydelig inntrykk av at prosjektet med å bringe opplysning og opplæring til bøndene på nasjonal grunn er et ledd i en større prosess, som kulminerer med at bøndene skal ta den makten de har krav på etter lovverket. Dette utsagnet må sees i sammenheng med den gradvis tilspissende konflikten som forgikk mellom Stortinget og regjeringen på slutten av 1870-tallet, med statsrådssaken som det gradvis eskalerende stridsspørsmålet. Opposisjonen ønsket å øke Stortingets, og dermed også folkets politiske innflytelse på bekostning av embetsmannsregjeringen.¹³⁷

¹³⁵ Skard 1949: 76-77

¹³⁶ Garborg 1877: *Fedraheimen* 06.10

¹³⁷ Myhre 2012: 252-253

Ved å fremheve at selve grunntanken med landsmålsarbeidet og folkeopplysningen er å hjelpe bonden mot økt politisk makt, viser Garborg tydelig at ambisjonene med avisprosjektet, i hvert fall tilsynelatende, var noe mer enn å «kun» arbeide for økt oppslutning for landsmålet. Hvorfor det er akkurat bøndene som må jobbes for, beskrives også i programartikkelen: «For det er Bonden, som sit inne med «Fedra-Arven» vaar, endaa han lite sjølv veit av det: og honom maa me difyr hava med oss, um me vil byggja eit nytt Norig, som skal henga nokorleis ihop med det gamle.»¹³⁸

Det er altså bonden som sitter inne med den norske «Fedra-Arven». Selv om ikke nasjonalitetsbegrepet brukes direkte her, kan utsagnet vanskelig tolkes som noe annet enn at Garborg ønsker å skape et inntrykk av at det er bøndene som utgjør den egentlige norske nasjonaliteten, og at de dermed er helt essensielle å ha med på laget for å gjenreise Norge som en selvstendig, uavhengig nasjon. Et annet viktig moment i det ovennevnte sitatet, er at bøndene ikke selv er klar over at de er i besittelse av denne «Fedra-Arven», og dette skal *Fedraheimen* helt tydelig bidra til å gjøre dem bevisst på. Her mener jeg at nevnte Benedict Andersons teori om hvordan forestilte, nasjonale fellesskap kunne skapes gjennom trykt skrift har et betydelig forklaringspotensial for å forklare den påvirkningen Garborg ønsket å oppnå med denne programartikkelen. Slik jeg ser det, var hans intensjoner fremfor alt å skape en *forestilling* eller vekke en følelse hos bønder og bygdebefolkningen om at de i fellesskap sitter inne med den egentlige norske nasjonaliteten, og at de utgjorde en homogen gruppe som skilte seg markant fra de unorske. Selv om for eksempel en bonde i Setesdal aldri har møtt noen av bøndene i Trøndelag eller Nordland, forsøker Garborg å vekke en forestilling om at disse likevel i fellesskap besitter en særnorsk nasjonal identitet nedarvet fra en fjern fortid. Slik håpet han antakeligvis å vinne oppslutning om både *Fedraheimen* og ideen om et nasjonalt skille innad i befolkningen.

Garborg definerer altså klart at det er bonden hans avis vil jobbe for. Imidlertid defineres det ikke helt klart hvilke samfunnsgrupper som er avisens hovedmotstandere. Som beskrevet tidligere var det som regel bybefolkningen eller embetsmennene som utgjorde «den andre» eller den fremmede gruppen i en tokultur- eller tonasjonsoppfatning. Embetsmennene trekkes ikke frem i artikkelen, men bybefolkningen nevnes ved ett tilfelle. Garborg skriver at *Fedraheimen* skal tale med folket som en likeverdig, i motsetning til «byfantar» som alltid har «Kulturen og Finleiken» i munnen når de vil forsøke å gi bøndene den nødvendige respekten

¹³⁸ Garborg 1877: *Fedraheimen* 06.10

for dannelsen.¹³⁹ Her ekskluderes altså bybefolkningen langt på vei fra folket, og Garborg gir klart uttrykk for frustrasjon over hva slags holdninger bybefolkningen har ovenfor bøndene.

Ved å trekke frem bybefolkningen legger Garborg seg helt på linje med synspunktene han presenterte i *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse*, der han plasserte bybefolkningen på den danske og fremmede siden av språk- og nasjonalitetsgrensen. Klarere enn dette defineres ikke «fienden» i *Fedraheimens* programartikkel. Det virker som om de viktigste intensjonene for Garborg var å trekke opp et klart skille mellom «norsk» og «unorsk», og klart understreke at de unorske ikke ønsket å gjenoppbygge den norske nasjonaliteten. Mitt totalinntrykk er at hovedfokuset er å appellere sterkt til de gruppene han ønsket å ha med seg på nasjonsbyggingsprosjektet, fremfor å enda klarere definere hvem han ikke ønsket å ha med.

5.2.1 Tonasjonslæren som ideologisk fundament – sammenligning med Ernst Sars

Som analysen av programartikkelen over tydelig viser, etablerte Garborg tonasjonslæren som et ideologisk fundament for sitt avisprosjekt. I denne sammenhengen kan det derfor være nyttig å sammenligne synspunktene som fremkommer i programartikkelen med Ernst Sars, for å vise at det er fruktbart å operere med et skille mellom tonasjonslæren og en mer moderat tokulturlære. Sars er her valgt som sammenligningsgrunnlag, ettersom han fremheves av Jens Johan Hyvik som en sentral representant for tokulturforståelsen gjennom hans virke som historiker og ideolog for venstrebevegelsen.¹⁴⁰ Felles for tolkningene er at begge anerkjenner at det eksisterer en kløft i samfunnet. Begge fremhever også språk og kulturforskjeller som de viktigste elementene som utgjør denne kløften. Hovedforskjellen ligger i at Sars ikke forfekter en fremmedgjøring og ekskludering på samme måte som Garborg gjør i den *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse* og programartikkelen fra *Fedraheimens* førsteutgave.

Sars skriver blant annet følgende i sitt verk fra 1882, *Historisk indledning til Grunnloven*: «Der stod paa en Maade to norske Samfund ved Siden af hinanden – et nyt, bestaaende af Embesmænd og Byborgere, et gammelt, Bondestanden».¹⁴¹ Videre fremhever han det nye samfunnet som «det vaagne, det virksome, det fremadskridende, - det, der i en udvortes Fortsand, ligeovenfor den øvrige Verden, represænterede Nationaliteten».¹⁴² Derne

¹³⁹ Garborg 1877: *Fedraheimen* 06.10

¹⁴⁰ Hyvik 2016: 87

¹⁴¹ Sars 1882: 110

¹⁴² Sars 1882: 110

understreker Sars at «Begge Samfund var paa sin Vis norske».¹⁴³ Dette står i sterk kontrast til eksemplene fra *Fedraheimens* programartikkel, der Garborg karakteriserer sine motstandere som unorske, og beskylder dem for å ikke ønske den norske nasjonaliteten gjenoppbygget. Garborg gir også uttrykk for at det er kun bondestanden man må ta utgangspunkt i for å gjenreise den norske nasjonaliteten. Med sine ytringer ønsket Garborg åpenbart å skape et langt sterkere fiendebilde av by- og elitekulturen enn det Sars gjorde. Sars anerkjente at elitekulturen hadde tatt opp språklige og kulturelle elementer fra utlandet, spesielt Danmark, men finner likevel ingen grunn til ikke å anerkjenne denne kulturens betydning for den norske nasjonaliteten.

Oppsummert ser dermed Sars én nasjonalitet med to adskilte kulturer som begge regnes som norske. Garborg på sin side, anerkjenner ikke norskheten til noen andre enn bøndene, som for han utgjør «folket». På grunnlag av dette stiller jeg meg på samme linje som Jens Johan Hyvik, Ole Dalhaug, Morten Haug Frøyen og Øystein Sørensen, som alle forfekter tonasjonslæren¹⁴⁴ som et eget begrep for å beskrive Garborgs radikaliserede tanker om splittelsen innad i Norges befolkning. Garborg befester i programartikkelen denne tankegangen som det ideologiske grunnlaget for *Fedraheimen*, og videre i kapittelet vil det bli diskutert hvordan tonasjonslæren kommer til uttrykk i avisens ordinære artikler gjennom de to første årgangene.

5.3 Redaksjonelle artikler 1877-1878: Landsmålet som fremste kampsak

Ved å gjennomgå de redaksjonelle artiklene som står på trykk i *Fedraheimen* gjennom de to første årgangene, ser man at det er en rekke temaer som engasjerer Arne Garborg. Eksempler på temaer avisredaksjonen ytrer seg om ved enkelttilfeller er postverket, Edvard Griegs musikk, det norske rettssystemet og alkoholpolitikk. Religiøse spørsmål er omtalt flere ganger, blant annet finner man to artikkelserier fra Garborg på trykk sensommeren 1878 med titlene «Um taalsemd i Tru og Meiningar», og «Eit og annat um Kristendomsstriden vaar».¹⁴⁵ Den rikspolitiske forfatningen i Norge kommenteres veldig lite gjennom de to første årgangene, noe som er en noe overraskende observasjon med tanke på den klare ambisjonen fra programartikkelen om å hjelpe bøndene opp til den makten de etter Grunnloven hadde krav på. Til tross for det tematiske mangfoldet, er totalinntrykket at det er én enkelt sak som ble sett på som det klart viktigste å formidle ut til leserne i de to første årgangene: Nemlig målsaken og i

¹⁴³ Sars 1882: 110

¹⁴⁴ Frøyen og Dalhaug bruker skrivemåten «to-nasjoners-læren», Sørensen bruker «tonasjonsteorien».

¹⁴⁵ Garborg 1878: *Fedraheimen* 10.07-14.08

særdeleshet dennes plass i skoleverket. Det er også i forbindelse med dette at tonasjonslæren kommer klarest til uttrykk.

Ole Dalhaug bemerker i sin hovedoppgave fra 1995 at *Fedraheimen* først og fremst fremstår som et rent landsmålsblad de første årgangene.¹⁴⁶ Med tanke på den store vektleggingen av redaksjonelle artikler som omhandler dette temaet, støtter jeg dette synet. Imidlertid hevder Dalhaug at avisen først og fremst synes å legge vekt på landsmålsarbeidet *pedagogiske* motiver i sine artikler i denne perioden.¹⁴⁷ Med pedagogiske motiver menes at argumentasjonen dreide seg om å fremheve landsmålet som et språk som lå langt nærmere de norske dialektene enn hva tilfelle var med det dansknære bokmålet, og at det derfor var bedre egnet som undervisningsspråk i skolen. Et godt eksempel på slik argumentasjon er finne i en artikkel fra sommeren 1878, der Garborg kommer med et tilsvarende svar til daværende skoledirektør i Trondhjems Stift, Jacob Aall Bonnevie. Bonnevie har ytret seg i Adresseavisen noen uker i forveien og fremhevet viktigheten av å ha bokmålet som skolens undervisningsspråk. Garborg skriver følgende i artikkelen:

Naar Skuledirektøren nokre Linur lenger nede skriv «eit framande Maal er det da ikkje fyr deim (skolebarna, min anmerkning)», kann eg difyr ikkje semjast me honom lenger. For eit Maal som stend fyr Borni som eit framandt Maal, som dei ikkje kan tenkja i, er evlaust eit framandt Maal fyr deim.¹⁴⁸

Det legges her altså vekt på bokmålets fremmedhet overfor barna, og at det blir feil å undervise dem i et språk de ikke selv kan tenke i. Slik argumentasjon opptrer ofte i de redaksjonelle artiklene som tar for seg målsaken, og man kan derav forstå hva Dalhaug vil frem til når han skriver at avisen hovedsakelig legger vekt på de pedagogiske motivene. Imidlertid mener jeg at en stor del av argumentasjonen også kan sies å være av nasjonal karakter, altså at landsmålet trekkes inn som et viktig virkemiddel på veien mot å etablere en selvstendig norsk nasjonal identitet. I denne argumentasjonen brukes også tonasjonslæren aktivt for å understreke landsmålet- og byggedialektenes «norskhet» og det dansknorske bokmålet og tilhengerne av dettes unorskhet.

¹⁴⁶ Dalhaug 1995: 57

¹⁴⁷ Dalhaug 1995: 57

¹⁴⁸ Garborg 1878: *Fedraheimen* 27.07.

5.3.1 «Det er eit Folks rett, Æra og aandelege Liv, som stend paa Kast»: Nasjonal argumentasjon for landsmålet

Den første artikkelen der Garborg tydelig trekker inn tonasjonslæren for å argumentere for målsaken er å finne på trykk 8. desember 1877. Artikkelen er titulert «Dei Dansk-Norske», og innledningsvis brukes en del plass på å gjøre rede for hvorfor man har en folkegruppe i Norge som med rette bør betegnes som nettopp dansk-norske:

Dei Dansk-Norske er ei merkjeleg Folkeferd. Fraa fyrsto er det Danskar, som hev flutt inn i Landet. Men daa dei ikkje hev kunnat halde seg fire av Norskdomen rundt ikring seg, so hev dei nokot med kvart fengjet liksom ein norsk Svip. Soleids hev det vortet ei Blanding, som ikkje er norsk, men ikkje reint dansk helder. Ho er dansk-norsk. Ein kunde mest segja at dei Dansk-Norske var ein Thjodskap fyr seg sjølve; men daa dei enno held paa Danskemaalet, so gjer Ein rettaste i aa segja, at dei er som ei Utbygd (provins, min anmerkning) av Danmark.¹⁴⁹

Garborg forsøker altså å argumentere for at de dansk-norske først og fremst er en dansk folkegruppe, som har bodd så lenge i Norge at de ikke lenger er helt danske. De er likevel heller ikke norske, og derfor bør de betegnes som dansk-norske. Man kan også legge merke til at Garborg tydelig understreker hvilken betydning språket har i hans syn på nasjonal tilhørighet, når han skriver at det eneste rette er å betegne de dansk-norske som en provins av Danmark fordi de holder på sitt danske talemål. Som vist i programartikkelen var Garborg der sparsommelig med å bruke nasjonalitetsbegrepet for å beskrive sine motstandere. I artikkelen fra 8. desember kommer dette klarere til uttrykk.

Han fremhever at det er «denne dansk-norske Nationaliteten som hev alet fram desse store Skaldarne vaare: Wergeland, Welhaven, Bjørnson og dei».¹⁵⁰ Garborg anerkjenner her storheten til forfatterne ved å skrive at de er «våre» store skaldere. Samtidig ekskluderes de langt på vei fra den egentlig norske nasjonaliteten i form av at det er den dansk-norske nasjonaliteten som har alet dem frem. Det faktum at disse forfatterne har skrevet sine verker på det dansk-nære bokmålet, virker å være et tilstrekkelig kriterium for at Garborg i sitt språk- og nasjonalitetssyn anno 1877 finner grunn til å ekskludere både Welhaven, Bjørnson og Wergeland fra den norske nasjonaliteten. Hans noe anerkjennende ordbruk ovenfor den den

¹⁴⁹ Garborg 1877: *Fedraheimen* 08.12

¹⁵⁰ Garborg 1877: *Fedraheimen* 08.12

dansk-norske nasjonaliteten begrenser seg riktignok til forfatterne. Resten av artikkelen har en mer bekymret tone, og her trekkes målsaken inn:

Det er ein leid Ting med desse Dansk-Norske, at det sjeldan hev Vit elder Vilje til aa sjaa, at detta Strævet vaart er rett og naturleg. Me skal ikkje eingong faa Lov til aa faa vaart norske Maal inn paa vaare egne Skular. Me maa taka likare i, og serleg Bondefolket, um det skal muna. Me maa koma so langt, at Bonden sjølv reiser seg og krev Maalet, og daa trur eg ikkje, dei Dansk-Norske vil gjera Motstand.¹⁵¹

De dansk-norske kritiseres altså for ikke å anerkjenne kampen for å vinne frem med et ekte norsk språk. Spesielt faller det Garborg tungt for brystet at de setter seg imot å få det norske språket inn i undervisningen på norske skoler. Man ser tydelig at han også oppfordrer leseren, og særlig bondestanden, til å øke sitt engasjement for landsmålet. Dette er helt nødvendig hvis man skal vinne fram, mener Garborg. Han skriver sågar at han ikke tror at de dansk-norske vil gjøre motstand hvis bonden selv tydelig står frem og vil ha det norske språket opp og frem. Denne antakelsen er tydelig tatt med for å prøve å skape et inntrykk hos bøndene om at kampen for språket nærmest er vunnet hvis de som gruppe bare mobiliserer. Sannsynligvis må Garborg selv ha vært klar over at han her la frem språkkampen som langt mindre komplisert enn den egentlig var, og dette gjorde han sannsynligvis for å forsøke å skape så mye engasjement for språkkampen som mulig blant avisens lesere.

I artikkelen «*Dei Dansk-Norske*» ser man altså at Garborg var bekymret for at det norske språket ikke skulle vinne frem som undervisningsspråk i skolen. I 1878-årgangen blir hans engasjement for dette ytterligere forsterket, særlig fra mai måned og fremover. Det økte engasjementet begynner med en artikkel kalt «*Det radikale Maalstrev*», som står på trykk 8. mai. At man finner et ekstra sterkt engasjement i denne perioden, har utvilsomt sammenheng med at Odelstinget samme vår debatterte om undervisningsspråket i allmueskolene. Debatten dreide seg om hvorvidt man skulle slå fast et prinsipp om at undervisningen i allmueskolene skulle, så langt det var praktisk mulig, foregå på elevenes lokale dialekter.¹⁵² Opposisjonen, med Johan Sverdrup i spissen, argumenterte sterkt for dette prinsippet. Stortingets konservative gruppering var derimot av den oppfatning at barna var best tjent med å motta undervisning på et bokmålsnært talemål, for å tilegne seg best mulig kunnskaper i dette språket. De konservative var dermed på linje med nevnte Jacob All Bonnevis synspunkter om undervisningsspråket i skolen.¹⁵³

¹⁵¹ Garborg 1877: *Fedraheimen* 08.12

¹⁵² Haugland 1985: 77

¹⁵³ Haugland 1985: 77-78

Hos Garborg er det tydelig at denne debatten utløste et sterkt engasjement, og han så på dette som et viktig steg mot å få rokket ved bokmålets dominerende posisjon i skoleverket. Han styrte raskt debatten inn i en nasjonal kontekst gjennom artiklene som publiseres i *Fedraheimen* i denne perioden. I artikkelen «Det radikale Maalstrev» refererer han til sin egen bok *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse*, og artikkelen er en slags sammenfatning av de viktigste synspunktene derfra. Garborg fremhever «den dansk-norske intelligensen» og «byfolk» som sine primære motstandere i artikkelen, og legger frem følgende om hva som er problematisk med deres språkpolitiske syn: «Heile Folket skal kasta fraa seg sit Fedramaal og taka seg eit nytt Maal paa Borg hjaa sine dansk-norske Herrar (...) Det maa vera Fælt, kor langt den dansk-norske Intelligensen ligg utanfyr Folkeskikken.»¹⁵⁴

Videre skriver Garborg at han ikke på noen måte har tro på sine motstanderes synspunkter: «Det er nokot, som Alle veit, at den norske Bonden lærer ikkje aa tenkja og tala paa Dansk».¹⁵⁵ Han legger også til: «Byfolk skynar ikkje detta».¹⁵⁶ Artikkelen etterlater et tydelig inntrykk av at tonasjonstankegangen ligger til grunn for Garborgs argumentasjon. Som redegjort for i teorikapittelet, er Quentin Skinners tekstanalytiske tilnærming velegnet til å analysere slike artikler dypere, ved å drøfte hvilken hensikt Garborg kan ha hatt ved å ordlegge seg slik han her gjør. Verdt å merke seg er at han benytter karakteristikker som «dansk-norske Herrar» om sine motstandere, og han beskylder dem både for å ikke være en del av folket, og at de ligger langt utenfor «Folkeskikken». Etter mitt syn virker det helt klart at Garborgs underliggende hensikt er å skape et inntrykk av byfolket og intelligensen som noe fremmed, og at de er en elitær gruppe som ønsker å ødelegge den norske nasjonaliteten ved å utrydde nasjonalspråket. I tillegg ser man flere steder i artikkelen at Garborg virkelig går inn for å understreke at språkdebatten er av største viktighet for det norske folk:

Me lyt tru, at dei Villmannstankar, som Skulestyret gjeng med, ikkje fær Framgang. Hellest skal Bonnevie hava Takk, for han so klaart og endefram hev sagt oss desse tankar. Det er godt aa vita, korleids Folk er meinte. Me ser no, kor det ber av, Um styret fær raa seg. Paa Skulen stend det alt. Fær dei Dansk-Norske Magti med den, so hev ikkje me Norske meir aa gjera. Det vert soleids Aalvor no. Det gjeld aa leggja si heile Magt til, skal det muna. Det er ingen Smaating me stridast um. Det er eit Folks rett, Æra og aandelege Liv, som stend paa Kast, og Avgjerdstaket kjem oss so nære, at det liksom kulsar i Ein.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Garborg 1878: *Fedraheimen* 08.05

¹⁵⁵ Garborg 1878: *Fedraheimen* 08.05

¹⁵⁶ Garborg 1878: *Fedraheimen* 08.05

¹⁵⁷ Garborg 1878: *Fedraheimen* 08.05

For det første kan det her observeres at Garborg karakteriserer skoledirektør Bonnevis synspunkter som «villmannstanker», og han forsøker dermed å gi leseren et sterkt inntrykk av at bruken av bokmålet som undervisningsspråk i skolen ikke er noen farbar vei. Videre ser man tydelig hvordan han legger frem målreisningsarbeidet som en svært viktig sak. Garborg skriver at «vi norske» ikke har mer å gjøre om de dansk-norske får makten på skolen. Han argumenterer også for at det faktisk er et helt folks rett, ære og åndelige liv som står på spill. Her er det tydelig at fokuset ligger på å skape et inntrykk hos leseren om at landsmålet og bygdedialektenes plass i undervisningen, er helt avgjørende for at den norske nasjonaliteten skal kunne overleve. Nordmennene har rett og slett ikke mer å gjøre dersom de ikke vinner frem med denne saken.

Om Garborg faktisk mente eller trodde selv at så mye stod på spill kan man ikke vite sikkert ut ifra kildegrunnlaget, man kan likevel med sikkerhet si at hans intensjoner med artikkelen var å mobilisere til et sterkt engasjement hos sine lesere for å vinne støtte for målreisningsarbeidet. Det kan tenkes at han ordla seg ekstra sterkt for å forsøke å skape størst mulig engasjement, men dette er noe man kun kan spekulere i. Uansett er det tydelig at Garborg i artikkelen «Det radikale Maalstrev» intenderte å bruke tesen om to nasjoner til å argumentere for målsaken, først og fremst ved å eksplisitt skille mellom «vi norske» og «de dansk-norske». I tillegg går han inn for å ytterligere skape et fremmed og fiendtlig inntrykk av intelligensen og bybefolkningen ved å betegne dem som «herrer» over folket, og avfeie deres tanker om undervisningsspråket i skolen som «villmannstanker».

5.3.2 «Den Hertzberg-Bonnevieske Skuletanken»

Gjennom våren, sommeren og høsten 1878 er *Fedraheimen* gjennomsyret av redaksjonelle artikler som på en eller annen måte diskuterer debatten om undervisningsspråket i skolen. Artikkelen er ofte utformet som tilsvaret til en skoledirektør eller skolepolitiker som i en eller annen sammenheng har uttalt seg om saken i offentligheten, noe den ovennevnte «Det radikale Maalstrev» er et godt eksempel på. I denne artikkelen var det skoledirektør Jacob Aall Bonnevie som var den primære skyteskiven. Bonnevie er også den store antagonist i en annen lengre artikkelserie kalt «Skuledirektør Bonnevie – Bygdemaali i Allmugeskulen», som stod på trykk fra 27. juli til 10. august 1878. Garborgs argumentasjon i denne serien er i all hovedsak tilsvarende som tidligere, og dreier seg om å gjøre rede for bokmålets fremmedhet, og samtidig fremheve landsmålet norskhet. I denne artikkelserien legges det igjen betydelig vekt på å få frem hvor viktig målsaken er folket: «Det gjeld no um aa gjennomføra den Plan: aa setja det

Norske Landsmaal paa nytt inn att i sin gamle Rett. So vidt eg skynar det, er detta eit av dei allrastørste og vigtugaste Uppgaavur, som Landslyden no hev aa løysa.»¹⁵⁸

Bruken av begrepet «landslyden» kan nok tolkes som nær synonymt med «det norske folk»,¹⁵⁹ og Garborg argumenterer for at å gjeninnsette det norske språket i sin gamle rett må være en av de viktigste oppgavene det norske folket har foran seg. Senere på høsten dukker det opp en ny, lengre artikkelserie av ganske tilsvarende karakter. Denne gangen er det imidlertid ekspedisjonssjef i Kirkedepartementet Niels Christian Egede Hertzbergs uttalelser om landsmålet som er utgangspunktet for artiklene. Hertzberg skal ha uttalt at han er sterkt imot å innføre både landsmålet som skriftlig undervisningsspråk i skolen, og å lovfeste elevenes rett til å få undervisning på sin egen dialekt. Garborg skriver at Hertzberg begrunner sitt standpunkt med at læreren ved en slik lovfesting vil bli bundet og ufri i undervisningen.¹⁶⁰ *Fedraheimens* engasjerte redaktør forstår lite av ekspedisjonssjefens synspunkter, og innleder sitt tilsvarende svar med: «Det er merkjelegt detta. Kor kann det hengja ihop tru?»¹⁶¹ Videre skriver Garborg om hva han oppfatter at målet er for Hertzberg, Bonnevie og andre skolepolitikere i landet:

Det gjeld fyrst og fremst for dei aa «udjevne Kløften» millom Bygdemaali og Bokmaalet, d.e.: umskapa vaare fagreste Bygdemaal til Viperviksk, spregja det norske Maal-Idiom ved aa megja det upp med laant Gods, stilt og smaatt tyna det norske Maal, som enno liver, og som me elskar, men som hev den Ulukka aa ikkje vera våre dansknorske «Autoritetars» Tungemaal.¹⁶²

Her sees tonasjonslæren igjen som det ideologiske grunnlaget for Garborgs argumentasjon. Denne gangen legger han vekt på å omtale bygdedialektene og landsmålet i romantiserende ordelag, og som før bruke relativt harde karakteristikker mot sine motstandere. Man kan også legge merke til at meningsmotstanderne i dette sitatet blir sammenfattet til «våre dansknorske autoriteter». Selv om dette kan tolkes som at han sikter til både regjeringen og embetsstanden som helhet, er mitt inntrykk at det først og fremst er en henvisning til den autoritære rollen ekspedisjonssjef Hertzberg, Jacob All Bonnevie og de andre skoledirektørene hadde i skolepolitikken. Ettersom disse var forkjempere for at det dansk-nære bokmålet skulle være

¹⁵⁸ Garborg 1878: *Fedraheimen* 31.07

¹⁵⁹ «lyd» er et eldre nynorsk uttrykk for folk, eller ansamling av mennesker. Se Torp 1992: 400. Verdt å nevne er også at Ivar Aasen bruker «landslyd» tilsynelatende ensbetydende med «nasjon» i *Minningar fraa Maalstriden*. Se Aasen 1869: 16

¹⁶⁰ Garborg 1878: *Fedraheimen* 27.11

¹⁶¹ Garborg 1878: *Fedraheimen* 27.11

¹⁶² Garborg 1878: *Fedraheimen* 27.11

enerådende undervisningsspråk i skolen, får de derav karakteristikken «våre dansknorske autoriteter» av Garborg.

Et element som ytterligere støtter denne antakelsen, er at de to første årgangene så og si ikke inneholder redaksjonelle artikler med eksplisitt kritikk av hverken regjeringen, styreform eller embetsmennene som samfunnsgruppe. I 1878 finner man kun to-tre artikler som generelt kritiserer embetsmennesenes politiske syn uten å berøre landsmålsdebatten, og ingen av disse er undertegnet ved navn. Man kan derfor ikke vite om det er Garborg selv som er forfatter, eller om det er innsendte tekster. Uansett kan man likevel fastslå at direkte kritikk av styreform og store, rikspolitiske spørsmål ikke var et hovedanliggende for bladstyrer Garborg de to første årgangene. I første rekke er det kritikk av det Garborg beskriver med det klingende begrepet «Den Hertzberg-Bonnevieske Skuletanken»¹⁶³ som vies plass i de redaksjonelle artiklene.

5.3.3 Hva var intensjonen bak de redaksjonelle artiklene?

Hvordan skal man så tolke tematikken i *Fedraheimens* redaksjonelle artikler i perioden 1877-78 sett under ett? Som beskrevet omtaler redaksjonen flere temaer gjennom de to første årgangene. Imidlertid er det en svært høy andel av artiklene som omhandler landsmålet og undervisningsspråket i skolen. Andre temaer, med religionsdebatt som et delvis unntak, får kun omtale i enkeltartikler en sjelden gang. Jeg tolker dermed Garborg slik at hans primære intensjon med avisprosjektet de første årgangene var for det første å bringe landsmålet ut til folket ved å lansere en avis på dette målet, og for det andre vinne oppslutning og engasjement for landsmålsarbeidet videre. I prosessen for å vinne oppslutning og engasjement trekkes målsaken inn i en nasjonsbyggende kontekst, hvor tonasjonslæren utgjør det teoretiske og ideologiske grunnlaget for Garborgs argumentasjon.

Han legger tydelig vekt på å definere landsmålet som det ekte norske språket, og fremheve landsmålsarbeidet som helt sentralt for at man skal kunne gjenreise en selvstendig norsk identitet. Samtidig beskrives det dansknære bokmålet, samt brukerne av dette språket, som u-norske, fremmede, dansk-norske og andre lignende beskrivelser. Man kan derfor konkludere med at Garborg i *Fedraheimens* to første årganger, viderefører sin ideologiske linje fra *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse*, og bruker tonasjonslæren som et virkemiddel for å vinne økt oppslutning og engasjement rundt den primære kampsaken man finner i *Fedraheimen* i 1877-78, nemlig landsmålet og undervisningsspråket i skolen. I denne

¹⁶³ Garborg 1878: *Fedraheimen* 04.12

kampen gir artiklene uttrykk for at de primære motstanderne er bybefolkningen med sitt bokmålsnære talemål, samt sentrale skikkelser i skoleadministrasjonen som forsvarer den nevnte «Hertzberg-Bonnevieske Skuletanken».

5.4 Skjønnlitterære tekster – indirekte argumentasjon for tonasjonslæren

Tonasjonslæren var altså et sentralt argumentasjonsmiddel for Garborg i de redaksjonelle artiklene for å skape engasjement og økt oppslutning om målreisningen. Imidlertid utgjorde skjønnlitterære tekster av ulike typer samlet en større andel av den totale spalteplassen i avisen de to første årgangene. Flere utgaver har nesten utelukkende tekster av skjønnlitterær karakter, og man finner ofte disse i form av lange serier som strakk seg over flere utgaver. Det betydelige fokuset på å publisere denne typen tekster gjør det interessant å drøfte rollen til tekstene i lys av oppgavens problemstilling. Hvordan kommer tonasjonstankegangen som *Fedraheimens* ideologiske plattform til uttrykk i disse tekstene?

5.4.1 «Garden ligg i ei bratte Li» - Fortellinger fra landsbygda

En stor andel av de skjønnlitterære tekstene er fortellinger fra landsbygda i Norge. Disse er ofte sagn-lignende, og handlingen er typisk om ulike utfordringer man møter på i livet på gårdene i bygdene. Hvor i landet sagnet eller fortellingen foregår er ikke alltid beskrevet, men i de tilfellene der lokasjonen er oppgitt finner handlingen som regel sted i Setesdal eller Telemark. Et typisk eksempel er «Borge-Stoga», fra nummer 17 i 1878, som har undertittelen «Ei Segn ifraa Moland i øvri Telemarkjæ».¹⁶⁴ Denne fortellingen innledes på følgende måte: «Ho stend paa Garen Borgjæ i Moland. Garen ligg i ei bratte Li, men endaa hev dei klivi øvst i Bakkane mæ husæ».¹⁶⁵ Fortellingen er et sagn om hvordan en gammel stue på et gårdstun ble bygget for mange hundre år siden. Denne stuen er plassert helt øverst i en bratt li, og byggingen av den hadde en dramatisk forhistorie, som innebar en slåsskamp der lokalhelten «Gonnar» beseiret en kjempe fra nabobygda. Slike fortellinger finner man ofte i utgavene fra 1877 og 1878, og gjennomgangsmelodien i fortellingene er at det fortelles om ulike utfordringer og spennende hendelser som hendte på landsbygda før i tiden.

Fortellingen «Borge-Stoga» står oppført med en navngitt innsender, noe de fleste

¹⁶⁴ *Fedraheimen* 13.04.1878

¹⁶⁵ *Fedraheimen* 13.04.1878

andre sagnene fra landsbygda også gjør. Man finner imidlertid også fortellinger skrevet av Garborg selv i avisen. Et eksempel er den lange fortellingen «Av Laak Ætt», som står på trykk over sju utgaver slutten av mars til midten av mai 1878. Denne fortellingen er mindre sagnpreget enn de innsendte bidragene, og ligner mer et eventyr i fortellerstilen. Første del innledes slik: «Alvhild fraa Dale var so væn ei Gjenta, at Ingen visste aa nemna hennar Make i den Bygdi. Ho hadde eit anlit so godt og mildt, Munnen var blid, men nokot laus i Smilen, Augo var klaare og trufaste som tvo Guds Englar.»¹⁶⁶ Selv om sjangeren er en litt annen, har Garborgs tekst et viktig fellestrekk med de innsendte bidragene; handlingen foregår i et bondesamfunn på landsbygda. Fortellingen er også like romantiserende i skildringen av både naturen og befolkningen på bygdene som de innsendte sagnene.

Slik jeg ser det, ligger det en klar intensjon bak å utelukkende formidle fortellinger fra landsbygda. Som beskrevet tidligere var et av de sentrale elementene i Garborgs tonasjonslære å definere hvem som var de egentlige norske. Dette var nettopp bøndene og bygdefolket, som med sitt norske talemål og norske tradisjoner representerte den nasjonale kontinuiteten i et Norge som hadde fått fremmed og unorsk påvirkning fra Danmark i over 400 år. Garborg ønsket uten tvil å bruke sin avis til å fremheve de som etter hans oppfatning representerte den egentlige norske nasjonen, noe de betydelige kvantaene med skjønnlitteratur der handlingen foregår på landsbygda bidro til. Som nevnt fremstilles også bøndene og bygdefolket i romantiserende ordelag, som igjen kunne bidra til å skape et positivt inntrykk av bøndene og bygda for *Fedraheimens* lesere. Man kan dermed si at tonasjonslæren som avisens ideologiske grunnlag kommer indirekte til uttrykk ved at det settes et så sterkt fokus på å spre romantiserende tekster om «de egentlige norske» til leserne.

5.5 Hva slags nasjonalisme sees i *Fedraheimen* i perioden 1877-78?

De foregående sidene har satt søkelys på hvordan Arne Garborgs radikale, nasjonalistiske ideologi – tonasjonslæren, kom til uttrykk i *Fedraheimens* artikler i perioden fra oppstarten i 1877 og ut 1878. Garborg sørget for å befeste tonasjonslæren som avisens ideologiske grunnlag i den første utgaven, og videreførte den ved å bruke den som et av sine fremste argumentasjonsmidler for å vinne oppslutning om landsmålsarbeidet generelt og i debatten om undervisningsspråket i skolen spesielt. Den sentrale skillelinjen Garborg opererer med mellom de norske og de dansk-norske eller u-norske er språket, andre skillelinjer trekkes frem i veldig

¹⁶⁶ *Fedraheimen* 30.03.1878

liten grad. For Garborg var «inndelingen» av nasjonalitetene i perioden kapittelet dekker basert på ett hovedkriterium: De som snakket byggedialekter og skrev landsmål kunne regnes til den norske nasjonen, de som snakket bymål og skrev bokmål kunne ikke det. Tonasjonslæren Garborg presenterer i avisen de to første årgangene er dermed helt i samsvar med grunnlaget fra boken *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse*.

Som beskrevet virker hovedintensjonen med avisprosjektet til Garborg de første årene å være ganske klar. Han ønsket å gi landsmålet en sterk og klar stemme i den offentlige debatten, for å vinne oppslutning om arbeidet med målreisingen. Her brukte han tonasjonslæren til å styre debatten inn i en nasjonal kontekst, og legger i sine redaksjonelle artikler stor vekt på at det er av avgjørende betydning for å kunne gjenoppbygge norske nasjonale identiteten at landsmålet vinner fram. Hans hovedmålgruppe virker å være bønder, som han hele tiden fremhver som en gruppe det er viktig å ha med på sitt prosjekt. Også skolelærere virker å være en viktig målgruppe, ettersom det også legges stor vekt på både å få landsmålet som skriftlig undervisningsspråk i skolen, samt å sikre at skolebarna ikke får muntlig undervisning på det dansknære bokmålet.

Med utgangspunkt i skillet som ble beskrevet mellom etnisk og statsborgerlig nasjonalisme i teorikapittelet, hva slags nasjonalisme sees primært i *Fedraheimen* i de to første årgangene? Den sterke vektleggingen av språklige og kulturelle elementer gjør at det er svært nærliggende å plassere tonasjonslæren anno 1877-78 i kategorien etnisk nasjonalisme. Garborg forsøker også å tydelig å skape en forestilling hos sine lesere om at bøndene og bygdebefolkning utgjør én samlet gruppe som skiller seg klart fra bybefolkningen og eliten. Dette er helt i tråd med den fiktive «storfamilien» Smith beskriver som et kjennetegn på etnisk nasjonalisme. Den sterke vektleggingen av å skape felles myter, historie og lingvistiske tradisjoner i etnisk nasjonalisme passer også svært godt til det Garborg forsøker å gjøre i *Fedraheimen* i 1877 og 1878.

Tonasjonslæren bryter i denne perioden klart med flere sentrale kjennetegn på statsborgerlig nasjonalisme, der blant annet etnisk bakgrunn er av mindre viktighet for nasjonal tilhørighet. Den statsborgerlige utgaven er også som regel svært inkluderende, og vektlegger like lover og rettigheter for alle medlemmer uavhengig av markører som språk og andre kulturelle faktorer. Garborgs tonasjonslære var som vist ikke spesielt inkluderende, ettersom han klart ekskluderte store deler av befolkningen fra den norske nasjonen.

Det tydeligste innslaget av statsborgerlig nasjonalisme i *Fedraheimen* i perioden 1877-78 er å finne i programartikkelen fra førsteutgaven. Her skrev Garborg om at det var viktig å hjelpe bøndene opp til å få den politiske makten de etter loven hadde krav på.

Ved å her fokusere på lover, rettigheter og legal-politiske institusjoner beveger Garborg seg inn i et mer statsborgerlig-nasjonalistisk område. Riktignok er dette for et engangstilfelle å regne i de to først årgangene. Oppmerksomheten rettes ellers i artiklene strengt mot elementer som klart hører hjemme innenfor etnisk nasjonalisme. Man kan altså spore enkelte trekk fra programartikkelen som er mer tilhørende i Smiths statsborgerlige begrepsapparat, men inntrykket fra kapittelets tidsperiode som helhet er at tonasjonslæren der i all hovedsak var en etnisk-nasjonalistisk ideologi.

5.6 Kapittelkonklusjon

Kapittelets formål har vært å belyse hvordan tonasjonslæren Garborg først presenterte i *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse* kom til uttrykk i *Fedraheimen* i de to første årgangene. Programartikkelen fra førsteutgaven viser tydelig at Garborg la stor vekt på å befeste tonasjonslæren som avisens ideologiske fundament, og den kommer deretter direkte til uttrykk i en rekke enkeltartikler og artikkelserier. Imidlertid finner man den så og si utelukkende brukt som et argumentasjonsmiddel i forbindelse med målsaken og debatten om undervisningsspråket i skolen, noe som gjør at den i perioden 1877-78 kan kategoriseres som en i all hovedsak etnisk nasjonalistisk ideologi. Selv om programartikkelen etterlater et inntrykk om at avisen ønsket å engasjere seg i bøndenes kamp for å oppnå større rikspolitisk innflytelse, finner man i veldig liten grad et eksplisitt uttalt engasjement for dette i artiklene videre i de ordinære utgavene. Jeg tolker dette som at Garborg så på målsaken som et viktig virkemiddel for å bevisstgjøre bønder og bygdefolk på at det var de som utgjorde den norske nasjonen, og at denne bevisstgjøringen var absolutt nødvendig å vekke før bøndene kunne bli klare til å kjempe for mer politisk makt på bekostning av embetsmennene. Garborgs overordnede intensjon med sine ytringshandlinger i avisen virker derfor å være å aktivt forsøke å konstruere en sterk nasjonal fellesskapsfølelse hos bøndene ved å vektlegge at deres språk og kultur er det opprinnelige norske, og deretter bygge videre på denne konstruerte fellesskapsfølelsen. Hvordan han forsøkte å bygge videre på dette, er tema for de kommende kapitlene.

6. 1879-1880: Kursendring for *Fedraheimen*

Fedraheimen startet opp som en avis som hovedsakelig fokuserte på å fremme målsaken til sine lesere de første to årgangene. Dette kapittelet tar for seg utviklingen i avisen gjennom de to påfølgende årgangene, 1879 og 1880. Tidligere studier av *Fedraheimen* har pekt på at avisen i dette tidsrommet gjennomgikk en gradvis utvikling fra å være hovedsakelig en rendyrket landsmålsavis til å bli langt mer rikspolitisk engasjert, i takt med at striden om parlamentarismen begynte å tilspisse seg frem mot 1884. Spesielt fra våren og sommeren 1880 fremhever Ole Dalhaug at det overordnede fokuset i avisen endret seg radikalt.¹⁶⁷ Som vist i forrige kapittel, var Garborgs hovedintensjoner i de to første årgangene å formidle landsmålet ut til leserne, og bruke tonasjonstankegangen i mange artikler for å skape en overbevisning hos leseren om at det danske skriftspråket og dets brukere var fremmede og unorske. På hvilke områder tonasjonslæren i *Fedraheimen* ble påvirket av avisens kursendring er noe som ikke er utførlig beskrevet i tidligere forskning, og vil følgelig være et hovedtema for dette kapittelet. Kapittelproblemstillingen vil dermed være hvordan tonasjonslæren kom til uttrykk i *Fedraheimens* artikler i perioden 1879-1880, og hvordan kursendringen påvirket lærens innhold og rolle i avisen.

6.1 Begynnende kursendring i 1879

I de aller første utgavene fra 1879 sees ingen klar, umiddelbar kursendring i avisen fra 1878. Det publiseres fremdeles en rekke fortellinger og brevsendinger fra landsbygda, og målsaken er også tema for flere artikler, både redaksjonelle og innsendte. Imidlertid er det ett trekk ved de første tre til fire månedene som avviker fra den foregående årgangen. Fokuset på landsmålet posisjon i skoleverket, og debatten om hvilket språk lærerne skal undervise på, tones betydelig ned. En observasjon som viser hvordan denne debatten gradvis havnet mer i bakgrunnen i *Fedraheimen*, er den korte notisen man finner på avisens siste side, der redaksjonen skriver noen ord om hvilke temaer avisen er opptatt av å formidle. Fra 03. april til og med 21. september 1878 står det følgende i notisen: «So hev det (avisen, min anmerkning) og ein fast Skuleartikkel, som inneheld Tidender um Aalmugeskulen, Folkehøgskulen og Amtsskulen, ledige lærarpostar, m.m».¹⁶⁸ Mot slutten av 1878 endres dette til at det kun står at avisen blant annet inneholder skoleartikler, i tillegg til sagn, fortellinger, dikt, folkeeventyr, avhandlinger om

¹⁶⁷ Dalhaug 1995: 57

¹⁶⁸ *Fedraheimen* 1878: 03.04-21.09. Fra 05.01 til og med 30.03 var formuleringen at avisen fra april av kom til å få på plass en fast skoleartikkel.

dagsaktuelle spørsmål, reise- og naturskildringer, brevsendinger og nytt fra inn- og utland.¹⁶⁹ Sommeren 1879 forsvinner denne notisen helt fra baksiden av avisen en periode, og man finner etter dette ingen uttalt ambisjon fra redaksjonen om at *Fedraheimen* er en avis som er spesielt opptatt av skolerelaterte spørsmål. Spalten «Skule og Opplysning», som var så og si fast gjennom hele 1878-årgangen, er heller ikke å finne i 1879.

Én grunn til at skolefokuset gradvis faller ut kan ha vært at debatten om hvilket muntlig undervisningsspråk som skulle brukes i skolen etter hvert avtok noe i offentligheten. Ettersom vedtaket som slo fast prinsippet om at undervisningen skulle foregå på barnas eget talemål ble vedtatt i Odelstinget så tidlig som 14. mai 1878,¹⁷⁰ er det nærliggende å tro at den offentlige debatten rundt temaet hadde ebbet noe ut noen måneder senere. Imidlertid var det likevel et godt stykke arbeid igjen for landsmålet i skolesammenheng, skriftspråket hadde ennå ikke blitt godkjent som offisielt undervisningsspråk på lik linje med bokmålet. Derfor er det tvilsomt at det avtakende fokuset på skolepolitikk i *Fedraheimen* først og fremst hadde bakgrunn i at Garborg og landsmålsbevegelsen sa seg «fornøyde» med vedtaket som ble gjort i 1878. En mer plausibel forklaring er at Garborg valgte å ta mer og mer del i den offentlige debatten rundt større, rikspolitiske spørsmål i takt med at man nærmet seg Stortingsvalget som skulle finne sted på høsten i 1879. Dette skulle nemlig bli det virkelige startskuddet på en grunnleggende kursendring for *Fedraheimen*.

Som beskrevet i forrige kapittel var det nettopp i sammenheng med skolerelaterte spørsmål at tonasjonslæren i all hovedsak eksplisitt kom til uttrykk i 1877-1878, i form av nasjonal argumentasjon for målsaken og undervisningsspråket i skolen. Resultatet av at skoledebatten nå tones ned fra *Fedraheimens* side, er at 1879-årgangen innledes med svært få, om noen, artikler der tonasjonstankegangen eksplisitt kommer til uttrykk. Garborg publiserer riktignok enkelte artikler om landsmålet de første månedene, men disse artiklene er langt mindre aggressive i tonen enn artiklene fra 1878, og dreier seg som regel om viktigheten av å få utgitt flere bøker på landsmålet for å spre språket ut til folket. Man kan imidlertid klart se avisens ideologiske fundament i form av at det fremdeles er landsbygda og bønder som er i hovedfokus i både de redegjørende artiklene og i innsendte fortellinger og brev, men redaksjonelle artikler der Garborg aktivt trekker opp det nasjonale skillet i befolkningen for å underbygge sin argumentasjon er fraværende de første månedene av 1879. Fra og med april måned sees en gradvis endring i fokuset i *Fedraheimens* redaksjonelle artikler, ved at Garborg begynner å kommentere aktuelle nyhetssaker og politisk stoff som ikke er relatert til målsaken,

¹⁶⁹ *Fedraheimen* 1878: 25.09-28.12

¹⁷⁰ Haugland 1985: 80

noe som skjedde svært sjelden i de to første årgangene. Hvordan kommer så tonasjonslæren til uttrykk i disse artiklene?

6.1.1 Flaggdebatten våren 1879

Saken som for alvor markerer starten på Garborgs engasjement for andre politiske spørsmål enn landsmålet er Odelstingsdebatten om unionsflagget, som foregikk fra tidlig i februar til og med juni 1879.¹⁷¹ Debatten ble initiert av et forslag fra Dagbladets direktør H.E. Berner og videreført av den fremtredende opposisjonspolitikeren Johan Sverdrup.¹⁷² Det sentrale punktet i forslaget var å gjenta flaggloven av 1821, og derav få unionsmerket fjernet fra det norske flagget. Saken var gjennom flere runder i Stortinget i løpet av våren, og ble til slutt forkastet ved den endelige avstemmingen 9. juni.¹⁷³ Forslag om å endre flagget var videre oppe til debatt flere ganger i perioden som fulgte frem mot unionsoppløsningen, og ble endelig vedtatt i 1899.¹⁷⁴

Fra april måned og fremover er dette en sak som opptrer ofte i *Fedraheimens* artikler, både i artikler fra Garborg og i innsendte brev. Å analysere Garborgs artikler om denne saken er meget relevante i forbindelse med kapittelet og oppgavens problemstilling, fordi han her for første gang i 1879 tydelig trekker tonasjonslæren inn i sin argumentasjon. I en artikkel fra 16. april med tittelen «Det svenske Flag», går Garborg hardt til verks mot unionsflagget og de som vil verne om dette:

Det svenske Flag med dei danske Fargar! Eit gildt Flag fyr denne Kristiania-Norskdomen, som ingenting eig sjølv, men berre liver paa Laan og Lappverk, og som ingenting er sjølv, (...) Dei Kristiania-Norske hev Stockholm til hovudstad, Danmark til Fedreland, Noreg til Matbud og Peer Gynt til Nationalhelgen. Difyr talar dei Dansk-Svensk, og difyr burde dei hava eit Dansk-Svensk Flag. Ingenting er heilt reint; nei, Saman-setning, Saman-lapping; Dansk-Svensk, Dansk-Norsk, Dansk-Svensk-Norsk, Norsk-Svensk-Dansk; alltid nokot slikt med bindestrek imillom, nokot uheilt, «gebrokkent», Fugle-Fisk, Fiske-Fugl, Compositum Mixtum i det eine som i det andre. At slike Folk held paa Unionsmerket i Flaget er fælde Naturlegt. Blandingsnaturen i Blandingsmerket!¹⁷⁵

Her sees altså en ny karakteristikk av Garborgs meningsmotstandere, nemlig «Kristiania-Norske». Garborg skriver videre at problemet med disse menneskene er at ingenting i deres

¹⁷¹ Stortinget 2021

¹⁷² Stortinget 2021

¹⁷³ Stortinget 2021

¹⁷⁴ Myhre 2012: 285

¹⁷⁵ Garborg 1879: *Fedraheimen* 19.04

kulturelle bakgrunn er rent, fordi det består av lån og lappverk fra både Danmark og Sverige. Derfor mener han at unionsflagget passer godt til denne gruppen, ettersom de er for et blandingsfolk å regne. Garborg legger seg dermed på samme linje som tidligere, ved å knytte de fremmede og unorske til bybefolkningen, her ytterligere spesifisert med Kristiania. Man kan også merke seg at den latinske termen «Compositum mixtum», altså en sammenblanding av mange ulike elementer, trekkes inn for å karakterisere de Kristiania-norske som samfunnsgruppe. Videre i artikkelen gjør Garborg det helt klart at denne gruppen ikke er en del av den norske nasjonen:

Men desse saman-sette Folk er ikkje lenger den «norske Nation». Den norske Nationen tek til aa vakna, og med det same kjenner han, at skal han vera til, so maa han vera nokot heilt. Reint norskt Flag, reint norskt Maal; ikkje nokot Fusk; eit av tvo, anten er ein eit Folk, elder so er ein det ikkje. Og er ein eit Folk, so lyfter ein ærlegt Merkje.¹⁷⁶

Her kan man altså se at det for første gang i *Fedraheimen* trekkes inn andre elementer enn kun språket for å skille mellom de to nasjonalitetene. Et rent norsk flagg blir, ved siden av et rent norsk språk fremhevet som elementære komponenter for at man skal kunne snakke om en norsk nasjonalitet. Garborg nasjonale argumentasjon i artikkelseriene fra 1878 handlet først og fremst om å trekke et klart skille mellom det norske og det danske språket, og fremheve det norske som den norske nasjonens språk. Her sees for første gang siden programartikkelen fra 1877 et noe bredere perspektiv i argumentasjonen. Garborg understreker klart og tydelig at de Kristiania-norske, med sin sammensatte kulturelle bakgrunn, ikke lenger er den norske nasjonen.

Verdt å merke seg er at det nå ikke kun er språklige elementer som trekkes frem som skillelinje mot de egentlig norske. Eksklusjonskriteriene er altså mer sammensatte, og Garborg sammenfatter de Kristiania-norskens «Compositum mixtum» som hovedgrunnen til at de ikke kan regnes som ekte norske. Som en kontrast til dette trekker han også frem at den norske nasjonen nå begynner å våkne, og at hvis denne skal være livskraftig, må den være noe *helt*. Garborgs ordbruk i denne artikkelen er nok en gang ganske kompromissløs og ekskluderende. Hans tese om en nasjonal splittelse innad i befolkningen kommer tydelig til uttrykk, og skiller seg fremdeles markant fra en mer moderat tokulturforståelse. Artikkelen avsluttes med at Garborg, på samme vis som i sine skolerelaterte artikler året i forveien, understreker hvor viktig hans sak er for hele det norske folk:

¹⁷⁶ Garborg 1879: *Fedraheimen* 19.04

Ja, eit av tvo. Anten maa me no fram, vaaga Trøya, vera norske, eller so sig me attende, ned i Daudvatnet, og glid smatt um Senn inn i Sverig. (...) Eit folk, som, naar, det kjem til Stykket, ikkje vaagar aa vera eit Folk, hev ikkje rett til aa vera til. Det er berre i mythologien, det finst Sfinxar. Difyr vil me hava det reine norske Flag, og difyr vil me hava det reine norske Maal. Fær me det ikkje i dag, vil me faa det i Morgo, og fær me det ikkje i Morgo, vil me hava det sidan. Men det maa til.¹⁷⁷

Hvordan skal man tolke Garborgs intensjoner med å ordlegge seg slik han gjør her? Motivasjonen bak å skrive denne ytringen var åpenbart den pågående flaggdebatten, og det er nærliggende å tro at Garborg oppfattet dette som en symbolsak som kunne vekke et sterkt engasjement hos sine lesere. Hans bemerkning om at nordmennene risikerer å sige ned i «Daudvatnet», betyr åpenbart at han mener at Norge som nasjon vil risikere å dø ut dersom det ikke vernes aktivt om det norske språket og det norske flagget. Man kan dermed si at *Fedraheimens* redaktør her benytter seg av ganske kraftig skremselspropaganda for å få med seg leseren på det han legger frem som en avgjørende kamp for den norske nasjonaliteten. Støtte til språket og flagget er rett og slett et spørsmål om liv eller død for Norge som nasjon. Slik tolker jeg essensen i det Garborg formidler i denne artikkelen, som er det første klare eksempelet på at tonasjonslæren i *Fedraheimens* ordinære artikler benyttes i et bredere perspektiv enn spørsmål som kun angår nasjonalspråket. Dette gjøres både ved å fremmedgjøre de unorske med andre karakteristikk enn kun deres fremmede skrift- og talespråk, og også ved å fremheve støtte til flagget i tillegg til språket som et absolutt nødvendig element for at den norske nasjonaliteten skal kunne bygges opp igjen.

I tillegg til den ovennevnte artikkelen «Det svenske Flag», sees et betydelig søkelys i *Fedraheimen* på flaggsaken hele våren 1879. Verdt å nevne er at Bjørnstjerne Bjørnson engasjerer seg i denne saken i avisen, og har blant annet to dikt om temaet på trykk i utgaven fra 23. april. Dette kan beskrives som et godt bilde på at Garborg i forbindelse med flaggdebatten aktivt ønsket å gå inn for en bredere nasjonsbygging enn hva han hadde gjort tidligere. Bjørnson ble som vi husker trukket frem som et produkt av den dansk-norske nasjonaliteten i desember 1877, og diktene er begge skrevet på Garborgs verste uttalte fiende; bokmålet. Et språk han selv bannlyste fra *Fedraheimen* i programartikkelen halvannet år tidligere, og noe han også mente ville utrydde den norske nasjonaliteten hvis det ble innført som undervisningsspråk i skolen. Grunnen til at Garborg likevel valgte å publisere disse diktene, må sannsynligvis ha vært at han vurderte Bjørnsons etos, i form av hans posisjon som

¹⁷⁷ Garborg 1879: *Fedraheimen* 19.04

samtidens kanskje fremste norske forfatter, til å være så betydelig at det ville gagne saken til tross for at Bjørnson benyttet et skriftspråk som brøt med avisens uttalte program.

I lys av Benedict Andersons modernistiske nasjonalismeteorologi kan man si at Garborg gjennom engasjementet for flaggsaken forsøker å skape den samme forestillingen som tidligere hos sine lesere om at det finnes to nasjonaliteter i Norge, hvorav den ene er fremmed og unorsk. Imidlertid er fokuset flyttet fra å primært handle om undervisningsspråket i skolen, til en pågående debatt i Stortinget om å endre unionsflagget. Hovedfremgangsmåten er tilsvarende som tidligere: Å trekke opp tydelige grenser mellom nasjonalitetene, og bruke harde karakteristikk om fienden. Derimot sees en endring i form av at språket nå kun er en del av et bredere fokus. Nasjonalitetsoppbygningen handler dermed ikke lenger *kun* om å arbeide for landsmålet, slik det gjorde i de redaksjonelle artiklene i 1878. Det kan derfor konkluderes med at Garborg, i forbindelse med flaggsaken, bruker tonasjonslæren i et noe bredere perspektiv enn tidligere, og viser tydelig at hans nasjonsbyggingsprosjekt ikke utelukkende er tuftet på å løfte frem landsmålet, han var også villig til å inkludere andre symboler og elementer.

6.1.2 Stortingsvalget 1879

Garborgs engasjement omkring flaggsaken avtar gradvis utover sommeren i etterkant av den endelige avstemmingen i Odelstinget. I stedet er det en annen og større begivenhet på det rikspolitiske plan som får en fremtredende rolle i *Fedraheimens* artikler de kommende månedene. I løpet av 1879 foregikk det Stortingsvalg i Norge, og artikler som omhandler valget dominerer stort i avisen fra juli måned og ut året. I 1878 publiserte Garborg ved et par tilfeller artikler som diskuterte stortingsdebatter og politikere, dog var fokuset den gang strengt rettet mot landsmålet og skolespråket. Hans vurdering av politikere ble der utelukkende gjort ut ifra deres ståsted i språkdebatten. Garborgs engasjement for Stortingsvalget i 1879 virker å være langt bredere og mer sammensatt. Et sentralt begrep i artiklene er «Fridomspolitik», som er den politikken Garborg ønsker å få større gjennomslag for etter valget. Derfor handler de fleste av hans artikler om å hylle politikere som står for en slik politikk og komme med kritikk av de som ikke gjør det. I denne sammenhengen ser man en ny, sentral skillelinje vokse frem i *Fedraheimen*, nemlig det politiske skillet mellom Venstre og Høyre.¹⁷⁸

En type artikler som opptrer ofte i forbindelse med Stortingsvalget, er korte rapporter

¹⁷⁸ Partistiftelsene skjedde ikke offisielt før i 1884. Garborg bruker imidlertid partibegrepet konsekvent allerede i 1879, derfor brukes «Venstre» og «Høyre» i oppgaven av praktiske hensyn.

fra valgmøter ulike steder i landet. I rapportene betegnes konservative politikere som representanter for enten «Høgre», eller for «Bakstrævspartiet», og de kalles derav «Bakstrævarar» av Garborg. Dette begrepet brukes ofte av Garborg for å gi uttrykk for at de konservative stortingskandidatene er motstandere av alt som har med fremskritt å gjøre. I utgaven fra 09. august finner man et typisk eksempel på en slik rapport, som innledes på følgende måte: «Nytt politisk Møte. Imorgon Laurdag 9de August hev nokre Menn av Bakstrævspartiet i Romeriksfylket innbodet til eit nytt Møte ved Litlestraumen».¹⁷⁹ Garborg skriver at motivasjonen bak å innkalle til møtet åpenbart var at de konservative følte at de ikke fikk nok oppslutning fra lokalbefolkningen ved forrige møte, og at de derfor vil prøve seg igjen. Avslutningsvis fremhever Garborg at han tror de konservative vil få en vanskelig oppgave også denne gangen, dette fordi: «Me tenkjer det Sverdrupske Partiet og møter upp».¹⁸⁰ Under hele dekningen av valgkampen utviser Garborg ubetinget støtte til Johan Sverdrup og hans meningsfeller. Selv om partiet Venstre offisielt ikke ble stiftet før i 1884, ser man klart og tydelig i *Fedraheimens* dekning av Stortingsvalget at partibegrepet ble brukt i pressen allerede i 1879.

Johan Sverdrup blir trukket spesielt frem i mange sammenhenger i avisen som en helt avgjørende person man må støtte seg til om man skal kunne oppnå tilstrekkelig gjennomslag for «Fridomspolitikken». Garborgs viktigste intensjoner med dekningen av valget virker å være å samle alle sine lesere om ubetinget støtte til Sverdrup og venstregrupperingen, og han fokuserer spesielt sterkt på å bevisstgjøre den norske bonden om at støtte til Sverdrup er eneste farbare vei for å oppnå økt innflytelse og «aandelig frigjering». Et godt eksempel på dette er fra 13. september 1879, der Garborg initierer en artikkelserie kalt «Fraa Val-Striden». Første artikkel i serien innledes med en historie fra en reise Garborg selv hadde vært på i Setesdal for noen år tilbake. Han skulle overnatte på en gård og kom i løpet av kvelden i prat med bonden på gården. Etter hvert begynte de å diskutere politikk. Bonden, som het Bert, gav uttrykk for at han ikke likte Sverdrup som politiker. Garborg forstod lite av dette og spurte hva bonden begrunnet sine synspunkter med. Bonden svarte at han hadde hørt av presten i bygda at Sverdrup «skulde vera slik ein leid mann».¹⁸¹ Videre i artikkelen legger han vekt på at det er svært problematisk å ha bønder med slike oppfatninger i forbindelse med det pågående Stortingsvalget:

¹⁷⁹ Garborg 1879: *Fedraheimen* 09.08.

¹⁸⁰ Garborg 1879: *Fedraheimen* 09.08

¹⁸¹ Garborg 1879: *Fedraheimen* 09.08

Men naar ein høyrer paa dei Grunne, som driv desse mot-Sverdrupske Bønderne, so er det tidt so eg minnst min snilde Bert fraa Sætersdalen, han som paa ingen Maate «kunde lika Sverdrup». Dei veit ikkje større nokot um, kvat Sverdrup i Røyndi hev gjort, og kvat Mann han i Sanning er; men dei hev høyrte av Presten, eller Kaksen, at det skal vera slik ein leid Mann.¹⁸²

Problemet er altså at de bøndene som ikke støtter Sverdrup, ikke har kjennskap til hva han egentlig har utrettet som politiker. Og denne oppfatningen har de fått fra sine lokale embetsmenn, prestene, som har uttalt seg i en skeptisk tone til den sentrale opposisjonspolitikeren.¹⁸³ Videre i artikkelen tar Garborg enda hardere i for å understreke viktigheten av å støtte Sverdrup:

I det heile: det aa vilja taka ut or sitt Riksting Landsens Fyrste Statsmann, den Mannen, som i Grunnen alle maa vyrda, endaa naar dei hatar honom mest, det er ein tanke so molboisk, at Ein aldri kann tru annat um dei, som er med paa slikt, enn at dei maa hava heile si politiske Uppfostring fraa «Almuevennen» elder «Aftenposten». Aa taka Sverdrup ut or Thinget no, vilde vera mest som aa svimeslaa det. Heile Thinget er liksom bygd upp um Sverdrup; hans tankar er Sjæli i Verket. (...) Sverdrup er Grunnen i alt; han er den det heile sviv um. Dei store Sakerne Thinget no skal avgjera, hev han Traaderne til.¹⁸⁴

Man kan her tydelig se noe av den samme skremselspropagandaen i Garborgs argumentasjon som han har benyttet seg av tidligere, ved å skrive at hele Stortinget vil bli svimeslått dersom Sverdrup ikke blir valgt inn. Han fremhever også at Sverdrups rolle er helt avgjørende for å få gjennom viktige saker i tiden fremover. Samtidig kommer han med fordømmende karakteristikk om sine meningsmotstandere, ved å kalle deres syn «molboisk», og skriver at de er nødt til å ha fått sine tanker fra konservative aviser. I neste nummer av avisen fortsetter Garborg serien «Fraa Val-striden», og trekker her tydelig inn «Høgre» og «Vinstre» som partene i denne striden. Sentralt å merke seg i denne utgaven, er at Garborg her trekker inn og by og land-skilllet, et skille vi husker var helt sentralt i tonasjonsargumentasjonen hans i 1877 og 1877.

Me maa dessutan minnst, at Høgre her i Kristiania er ei so stor Magt, at det maa hava ein heil Høgre-Repræsentant, dersom Repræsentationen skal vera sann. Det er ikkje her som paa Landet; der høyrer i grunnen alt Folk til Vinstre, og dei, som er Høgre-folk, er heilt slike, som ikkje meir enn so halvvegs

¹⁸² Garborg 1879: *Fedraheimen* 09.08

¹⁸³ Garborgs argumentasjon om at bøndene ikke selv er klar over at Venstre bør være deres parti kan for øvrig minne om prinsippet om «falsk» eller «feilaktig» bevissthet innenfor marxistisk tankegods. Ideen går ut på at en samfunnsklasse i et kapitalistisk samfunn har forvrengte eller feilaktige forestillinger om forholdene i samfunnet de lever i, fordi de har blitt utsatt for påvirkning ovenfra. Se Eyermand 1981: 43-65

¹⁸⁴ Garborg 1879: *Fedraheimen* 09.08

hører heime der dei bur, t.d Embættesmenn, som kjem innflytjande det eine Aaret og reiser det andre, elder eikvar Kaksen, som er komen so upp i Veeret, at han hev skilt lag med vanlege Folk. I Kristiania er der eit heilt stort Samfundslag, som Ein maa Segja er Høgrefolk.¹⁸⁵

Garborg plasserer dermed hele Norges bygdebefolkning som venstrefolk, bortsett fra de lokale, innflyttede embetsmennene og andre som eventuelt også har kommet seg så høyt opp i været at de har skilt lag med vanlige folk. Altså mener han at det er venstrefolk som er «vanlige folk», og embetsmennene har dermed skilt lag med disse. Kristiania beskrives også som en by dominert av Høyre. I Garborgs tonasjonslære hadde han hittil i avisens artikler i stor grad forfektet bybefolkningen som et samlebegrep for den andre, fremmede nasjonaliteten som utgjorde *Fedraheimens* uttalte fiende. I denne artikkelen nyanserer han synet på bybefolkningen tydeligere enn før, og det kommer ganske klart frem hvilke samfunnsgrupper han ser på som sine primære motstandere:

Kristiania er ikkje lenger ein Bakstrævarby i det heile. Det store Millomstandet av vanlegt Borgarfolk er snarare, naar alt kjem i hop, liberalt. (...) Det er difyr ikkje lenger sannt og rett, at Kristiania er heilt igjennom representerte av reine Bakstrævarar. Kristiania maa hava ein Representation, som ligg meir mot Centrum, og tek meir alle Samfundslag med, ikkje berre den øvre styrande Flokken av Grosserarer og Embættesmenn.¹⁸⁶

Garborg omtaler her altså vanlige byborgere som liberale, og fremhever heller de virkelige «bakstreverne» som de han vil motarbeide, som han videre konkretiserer til grosserere og embetsmenn. «Fienden» er dermed betydelig mer konkret enn den har vært tidligere i Garborgs artikler, der han beskrev sine motstandere som «Kristiania-Norske», «Vaare Dansk-Norske Herrar», «U-norske» og lignende. Betyr denne konkretiseringen at Garborg viser tegn til å omdefinere hovedmotstanderne i sin tonasjonslære? I artiklene om Stortingsvalget i 1879 betegnes ikke embetsmennene, høyrefolk, eller bakstreverne direkte som unorske eller dansk-norske, men de tre ovennevnte begrepene overtar utvilsomt som de primære betegnelsene på avisens motstandere i løpet av høsten 1879.

Morten Haug Frøyen behandler tonasjonslæren som en del av sin studie om Garborgs nasjonalismeteorier fra 1996. Han skriver der at Garborg ikke var konsekvent når det gjaldt å definere hvem som utgjorde den andre, unorske nasjonaliteten.¹⁸⁷ Videre fremhever han at det

¹⁸⁵ Garborg 1879: *Fedraheimen* 20.09

¹⁸⁶ Garborg 1879: *Fedraheimen* 20.09

¹⁸⁷ Frøyen 1996: 65

av og til var byfolket som helhet, mens det andre ganger eksplisitt var embetsmennene. Frøyen tolker denne endringen som et uttrykk for at Garborg kom inn i en «ny fase», der det etter hvert ble embetsfamiliene som utgjorde den unorske nasjonen. Startpunktet for den nye fasen slås ikke helt klart fast, men han ser ut til å sette den i sammenheng med at Garborg modererte sitt uttalte nasjonalitetssyn noe i tiden rundt vetostriden mellom Stortinget og regjeringen våren 1880.¹⁸⁸ Gjennomgangen av *Fedraheimens* artikler fra sommeren og høsten 1879 viser imidlertid at en endring i retning av embetsmennene som hovedfiende skjedde noe tidligere, dog uten at Garborg på det tidspunktet eksplisitt beskrev embetsmennene som «den andre nasjonaliteten».

Med utgangspunkt i Quentin Skinners teori, kan man stille seg følgende spørsmål om intensjonene bak *Fedraheimens* dekning av valgkampen i 1879: Hvorfor ble embetsmennene klarere definere som fienden i denne perioden? Og hvorfor ble ikke tonasjonstankegangen uttrykt klarere i artiklene? At embetsmennene tydeligere ble trukket frem har sannsynligvis sammenheng med at Garborg, gjennom *Fedraheimen*, ønsket å påvirke opinionen på et annet område enn hva tilfelle hadde vært forut for sommeren og høsten 1879. Frem til dette konsentrerte han seg ganske ensidig om språksituasjonen, og hans ytringer i avisen hadde som mål å øke oppslutningen og engasjementet rundt landsmålet. Det primære virkemiddelet i denne debatten var å tegne et bilde av hele bybefolkningen som representanter for en unorsk nasjonalitet, hovedsakelig på grunnlag av deres danskpåvirkede talemål. Under valgkampen i 1879 var situasjonen imidlertid en annen, der Garborg engasjerte seg sterkt i et politisk delmål, nemlig å vinne størst mulig oppslutning for Johan Sverdrup og venstrebevegelsen under Stortingsvalget. Antakeligvis fant han det derfor ikke lenger hensiktsmessig å inkludere hele bybefolkningen i fiendebildet, ettersom det fantes potensielle venstrevelgere i byene så vel som på landet.

Forklaringen på hvorfor en eksplisitt tonasjonstankegang ikke blir uttrykt i forbindelse med valgkampen, mener jeg kan forklares ved å se på relasjonen mellom landsmålsbevegelsen og Venstre. Tonasjonslæren Garborg presenterte i *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse*, og som ble videreført i *Fedraheimen* i 1877 og 1878, hadde språket som den eneste klare skillelinjen mellom norsk og unorsk, og Garborg fremholdt landsmålet som det eneste rette, norske språket. Historikere som Vemund Skard, Kjell Haugland, Oddmund Løkensgaard Hoel, Leiv Mjeldheim og Jens Johan Hyvik har alle omtalt forholdet venstrebevegelsen hadde til målsaken i tiden rundt det politiske regimeskiftet i 1884. Det virker

¹⁸⁸ Frøyen 1996: 65-66

å herske en konsensus om at forholdet var nært, men ikke ukomplisert. Flere venstremenn var også uttalte landsmålsforkjempere, og fungerte dermed som en «pressgruppe» innad i bevegelsen for at man skulle stå samlet om målsaken frem mot 1884.¹⁸⁹ Dette lyktes man delvis med, og sidestillingsvedtaket mellom bokmål og landsmål som kom i 1885 ble sett på som en stor politisk seier for landsmålsbevegelsen. Likevel hersket det motstridende oppfatninger innad i Venstre om landsmålet, og Kjell Haugland skriver at landsmålet i partiet hele tiden lå i konflikt med fornorskingslinjen lansert av Knud Knudsen, og at det således ikke fikk monopol på å være det nasjonale språkalternativet.¹⁹⁰ Ifølge Jens Johan Hyvik støttet flere venstrerepresentanter landsmålet under debatten om sidestillingsvedtaket kun av taktisk hensyn uten å være landsmålstilhengere personlig.¹⁹¹ Leiv Mjeldheim fremhever også at troen på landsmålet ikke satt dypt i betydelige deler av venstrebevegelsen. Enkelte representanter fant det problematisk å støtte landsmålet utad, spesielt når det store flertallet av velgermassen ikke var landsmålstilhengere.¹⁹²

Sannsynligvis var Garborg var sterkt klar over at det hersket motstridende oppfatninger innad i venstrebevegelsen om landsmålet i tiden rundt valgkampen i 1879. Likevel fremstod Venstre som det klart beste alternativet for å kunne oppnå politiske vedtak som bedret landsmåletets stilling i forhold til bokmålet. Hos den konservative høyresiden var det naturlig nok ingenting å hente. Derfor tolker jeg Garborgs nedtoning av aktiv landsmåls- og tonasjonsargumentasjon i forbindelse med valgkampen som en taktisk prioritering for å ikke støte fra seg landsmåls skeptiske venstrevelgere. Hans intensjoner var antakeligvis å forsøke å hjelpe Johan Sverdrup og Venstre til et godt valgresultat, for så å forsøke mer aktivt å påvirke dem i retning av landsmålsvennlig politikk etter valget. Dette er nok hovedgrunnen til at Garborg i første rekke konsentrerer seg om å fronte Sverdrup og venstrebevegelsens «Fridoms-Politik» fremfor å konsentrere seg ensidig om den potensielt splittende målsaken i *Fedraheimens* dekning av valgkampen i 1879. Dermed blir heller ikke tonasjonslæren uttrykt helt eksplisitt med bruk av nasjonalitetsbegrepet. Imidlertid mener jeg at den likevel kan skimtes i en tilpasset og nedtonet variant, ved at Garborg tydelig ekskluderer Høyre og embetsmennene fra *folket*, som utgjøres av venstresympatisører og bonde- og bygdebefolkningen.

¹⁸⁹ Hyvik 2016: 112

¹⁹⁰ Haugland 1985: 89-90

¹⁹¹ Hyvik 2016: 115

¹⁹² Mjeldheim 1984: 395

6.2 «Det ser utrulegt ut» - *Fedraheimen* og vetostriden våren 1880

Som beskrevet i forrige delkapittel, så man en klar tendens til at rikspolitiske spørsmål begynte å dominere de redaksjonelle artiklene Garborg skrev i *Fedraheimen* fra sommeren og høsten 1879. Denne tendensen fortsatte påfølgende årgang og ble spesielt tydelig under avisens dekning av den såkalte vetostriden våren og sommeren 1880. Dette var en konflikt mellom venstreopposisjonen på Stortinget på den ene siden, og høyresiden, kongen og regjeringen på den andre. Striden begynte å tilspisse seg i 1872, da Stortinget vedtok at statsrådene skulle ha *plikt* til å møte i Stortinget. Kongen nektet å sanksjonere denne loven, og regjeringen støttet opp om sanksjonsnektingen.¹⁹³

Opposisjonen på Stortinget brukte deretter flere år på å utarbeide et slikt lovforslag på nytt, og det ble fremmet igjen i 1880. Forslaget ble også denne gangen vedtatt av Stortinget tre ganger, men kongen nektet igjen å sanksjonere loven ved samtlige anledninger.¹⁹⁴ Stortinget hadde lenge operert med at kongen kun hadde *utsettende* og ikke *absolutt* veto i lovforslag som ble vedtatt. Gjeldende praksis hadde vært at dersom et lovforslag ble vedtatt for tredje gang etter at kongen tidligere hadde nedlagt veto ved to anledninger, skulle lovforslaget bli godkjent den tredje gangen.¹⁹⁵ Imidlertid var Grunnloven ikke entydig på dette punktet, og ettersom et vedtak i denne saken kunne bety at Stortinget fikk styrket sin makt på bekostning av regjeringen, gikk regjeringen og de konservative inn for å støtte kongen i å bryte med gjeldende praksis ved å nekte sanksjon også en tredje gang. Kongen gjorde dette den 25. mai, noe som utløste stor harme blant opposisjonen på Stortinget, og de slo tilbake ved å vedta lovforslaget enda en gang den 9. juni. Dermed stilte de seg klart imot tanken om at kongen skulle ha absolutt veto, og dermed var premissene for en flere år lang strid satt, som endelig kulminerte i parlamentarismens gjennombrudd i 1884.¹⁹⁶ Vetostriden var en sak som dominerte stort i *Fedraheimens* artikler våren og sommeren 1880. Flere utgaver i løpet av perioden inneholder utelukkende artikler som omhandler denne saken. Garborg trapper opp sitt engasjement med artikkelen «Riksraadssaki», som står på trykk i begynnelsen av april. Den innledes på følgende måte:

Dei trur regjeringi vil faa Saktionen negtad. Det ser utrulegt ut. Naar alle Grunnar talar fyr Saki, men ingen imot; naar Folket meir og meir samrøystugt og Gong etter Gong krev Saki gjennomförd, kor i vide

¹⁹³ Myhre 2012: 252

¹⁹⁴ Myhre 2012: 253

¹⁹⁵ Myhre 2012: 253

¹⁹⁶ Myhre 2012: 253-254

Verdi tek Regjeringi Retten ifraa til aa negta Sanktion? Og kor tek ho Modet fraa, naar det i heile Riksens Logverk ikkje finst eit einaste Ord, som ho i eit slik tilfelle kann byggja Vetoet sitt på? Ingen veit det. Men det veit me, at det blir aalment sagt og trutt, at Sanktion skal negtast. Og sannt aa segja; me finn det ikkje utrulegt. Me finn, at det vil vera Stangs Regjering so alt for likt.¹⁹⁷

Sitatet viser at Garborg tilsynelatende virker svært overrasket over å høre at det går mot at Stangs regjering vil gå inn for å nekte sanksjon også en tredje gang, og uttrykker nærmest sjokk og vantro over det som skjer. Ettersom Garborg på denne tiden var bosatt i Kristiania,¹⁹⁸ og trolig fulgte nøye med på det politiske liv som engasjert avisredaktør, er det tvilsomt at han faktisk ble så overrasket som han gir uttrykk for. Trolig brukte han overraskelsen og vantroen som et retorisk virkemiddel for å understreke hvor forkastelig sanksjonsnektingen var etter hans oppfatning.

Verdt å merke seg er at Garborg skriver at «Folket» enstemmig krever saken gjennomført. Ettersom de konservative på Stortinget, embetsstanden og regjeringen ønsket å støtte en nekting av sanksjonen, er det nærliggende å tolke Garborg dit at han ikke inkluderer disse gruppene i «folket». Som vi har sett tidligere, i forbindelse med *Fedraheimens* dekning av flaggsaken, brukte Garborg der «Folket» nærmest synonymt med nasjonsbegrepet. Dermed ligger utvilsomt tonasjonstankegangen også her til grunn for de skillelinjene Garborg trekker opp mellom folket og de andre, og han legger seg på mer eller mindre samme linje som under dekningen av Stortingsvalget høsten før, med høyrepolitikere, embetsmenn og regjeringen som hovedmotstandere. Å bruke bybefolkningen samlet som den primære fienden, er en tankegang Garborg virker å ha forlatt i stor grad i løpet av 1879 og 1880. At Garborg tydelig ser på regjeringen som skarpt adskilt fra folket kommer enda tydeligere til uttrykk i utgaven fra 15. mai. I denne artikkelen hyller han innsatsen til flere politikere fra opposisjonen, som personlig har møtt kongen for å argumentere mot sanksjonsnektingen:

Fleire Thingmenn, derimillom alle Præsidentarne, gjekk personleg upp til Kongen fyr aa tala um Riksradaadssaki. Naar kongen stend med eit Riksradaad som vaart, eit Riksradaad, som liver so væl avstengt fraa Folket, og som korkje veit elder vil vita, kvat Folket tenkjer og vil, - so vert slik framferd mest naudsynleg. (...) Enn um Kongen skulde faa eit sannt Inntrykk av Folkeviljen! Enn um han skulde koma til aa sjaa, at det utanum den vesle Ringen (regjeringen og embetsstanden, min anmerkning) stend eit Folk, og at det Folket nok hev andre baade Meiningar og Krav, enn Ein skulde tru etter Morgenbladet!¹⁹⁹

¹⁹⁷ Garborg 1880: *Fedraheimen* 03.04

¹⁹⁸ Obrestad 1991: 86

¹⁹⁹ Garborg 1880: *Fedraheimen* 15.05

Til tross for at nasjonsbegrepet, på samme måte som under valgkampen i 1879 ikke benyttes direkte, er det helt tydelig at Garborg ønsker å skape et inntrykk av at gruppen som utgjør «den vesle ringen» er en klart adskilt gruppe fra det norske folket, noe fremmed som klart og tydelig ikke representerer nordmennesenes sanne folkevilje. Interessant å merke seg er at Garborg i samtlige av sine artikler om både valget i 1879 og spesielt om vetostriden i 1880, forsøker å skape dette inntrykket uten å bruke språket som en av skillelinjene. I 1878 dreide argumentasjonen hans seg nærmest utelukkende om at bybefolkningen representerte en annen nasjonalitet på grunnlag av deres språk, og slikt finner man ikke igjen i artiklene fra høsten 1879 og fremover. Grunnen til at dette heller ikke forekommer under dekningen av vetostriden i 1880 er, slik jeg ser det, relativt tilsvarende som under valgkampen i 1879. Garborg engasjerte seg stort i å få sine lesere til ubetinget å stille seg bak venstreopposisjonen med Johan Sverdrup i spissen i kampen mot regjeringen og kongen. Dermed fant han det nok heller ikke her hensiktsmessig å trekke inn språket i argumentasjonen.

Som nevnt opptar vetostriden mye av plassen i avisen utover våren og sommeren. Sent i mai publiserer Garborg artikler der han grundig gjennomgår det lovmessige grunnlaget for å nekte sanksjon, og kommer frem til at dette vil være et klart brudd med Grunnloven.²⁰⁰ Denne konklusjonen skulle imidlertid vise seg å være lite verdt, ettersom kongen som kjent nedla veto for tredje gang kun få dager senere. Denne nyheten kommenteres for første gang av Garborg i *Fedraheimens* utgave fra 5. juni. «Hermed hev Ministeriet Stang dømt seg sjølv, historisk, fyr all Tid»,²⁰¹ skriver han på avisens førsteside denne dagen. Videre uttrykker han stor frustrasjon over det som har skjedd: «Dette: aa vilja taka til seg det absolute Veto...det er so reint grovt!», tordner en tydelig frustrert bladstyrer.²⁰² Hele utgaven fra 5. juni er viet til stoff om vetospørsmålet, og Garborg bruker nok en gang mye plass på å forsøke å fremmedgjøre og adskille Stangs regjering og dens meningsfeller fra det norske Folket: «Dei vil, at der skal vera ei framand Magt, som hev rett til aa negta Norigs Folk aa vera sitt eget».²⁰³

6.2.1 Fra etnisk til statsborgerlig nasjonalisme?

Som vi har sett, var Garborgs nasjonale engasjement i *Fedraheimens* to første årganger nesten utelukkende av etnisk-nasjonalistisk karakter. Hvordan skal man så plassere hans artikler i forbindelse med valgkampen i 1879 og vetostriden i 1880? Slik jeg ser det, gir artiklene i denne

²⁰⁰ Garborg 1880: *Fedraheimen* 22.05

²⁰¹ Garborg 1880: *Fedraheimen* 05.06

²⁰² Garborg 1880: *Fedraheimen* 05.06

²⁰³ Garborg 1880: *Fedraheimen* 05.06

perioden støtte til Anthony D. Smiths postulat om at enhver nasjonalistisk ideologi innehar komponenter av både etnisk og statsborgerlig nasjonalisme. Grunnsteinen i Garborgs argumentasjon virker fremdeles å være av etnisk karakter, ettersom motstanderen fremdeles er en gruppe innad i hans eget land. Han fremhever tydelig «Folket», og ekskluderer embetsmennene og elitebefolkningen derfra. Dette elementet bryter med det typiske inkluderende og brede elementet man som regel ser i statsborgerlig nasjonalisme. Prosjektet til Garborg hadde i denne sammenhengen heller ikke et mål om å opprette en ny, politisk uavhengig stat, som er et annet typisk kjennetegn fra statsborgerlige bevegelser.

Imidlertid blir de typiske etniske markørene som språk og bygdekultur, som var dominerende i 1877-78, mindre sentrale under dekningen av valgkampen og vetostriden. Tonasjonslæren i de to første årgangene handlet i stor grad om et skille mellom bygd og by på grunnlag av språklig og kulturell tilhørighet. Fra og med valgkampartiklene tar som vist det politiske skillet mellom Venstre og Høyre over. Garborgs engasjement handler deretter i stor grad om å gi støtte til Johan Sverdrup og venstreopposisjonens politikk, og argumentere sterkt imot embetsmennene, regjeringen og de konservative. Ettersom fokuset her i mye større grad ligger på rikspolitiske problemstillinger og legal-politiske institusjoner, er det et langt mer betydningsfullt innslag av statsborgerlige komponenter i Garborgs nasjonalisme i denne perioden enn tidligere.

Likevel må det etniske grunnelementet ikke undervurderes. Etter mitt syn måtte Garborgs prosjekt ha inkludert hele den norske befolkningen som stod sammen mot en felles motstander (Sverige), for at prosjektet med rette kunne blitt karakterisert som mer rendyrket statsborgerlig nasjonalisme. Å bryte ut av unionen med Sverige var ikke en del av Garborgs engasjement i denne perioden. Dette fremkommer tydelig ved at han ved flere anledninger uttaler seg kritisk til nettopp dette, og understreker at hans anliggende er å argumentere for innføringen av en parlamentarisk styreform.²⁰⁴ Garborg forfektet fremdeles tydelig en tankegang om et dyptgående etnisk skille innad i befolkningen, men tilpasset altså retorikken til de pågående rikspolitiske begivenhetene som preget den offentlige debatten i 1879 og 1880, noe som gjorde at flere elementer fra statsborgerlig nasjonalisme tilkom i hans artikler i *Fedraheimen*. Man kan ut ifra det ovennevnte konkludere med at tonasjonslæren i perioden 1879-1880 fremdeles bør betegnes som en hovedsakelig etnisk-nasjonalistisk ideologi, dog med flere innslag av statsborgerlig nasjonalisme enn i de to første årgangene.

Min konklusjon her samsvarer i stor grad med Morten Haug Frøyens synspunkter om

²⁰⁴ *Fedraheimen* 15.11.1879 og 13.11.1880 er eksempler på dette.

Garborgs nasjonalisme i perioden omkring 1880. Selv om hans analyse har et litt annet teoretisk utgangspunkt, beskriver også han hvordan rikspolitiske og statsborgerlige elementer tar mer over for de språklige og kulturelle i dette tidsrommet.²⁰⁵

6.3 Høsten 1880 – nytt teoretisk grunnlag for tonasjonslæren

I *Fedraheimens* sterke engasjement for målsaken fra oppstarten i 1877 og ut 1878, brukte Garborg tonasjonslæren for å argumentere for hvorfor landsmålet måtte opp og frem på bekostning av bokmålet. I denne perioden baserte han tonasjonsargumentasjonen på det teoretiske grunnlaget han hadde gjort rede for i *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse*. Sentrale elementer her var, som nevnt, at språkgrensen var ensbetydende med nasjonalitetsgrensen. Språkets sentrale rolle i læren var på dette tidspunktet udiskutabel, og Garborg understreket at det var en «nødvendige Sammenhæng mellem Sproget og Nationaliteten».²⁰⁶ Denne sammenhengen virker å være sentral i artiklene han skrev i *Fedraheimen* de første årgangene, for eksempel ved at Garborg konsekvent definerte «de dansk-norske» som de som brukte bokmål og snakket bydialekter uten å spesifisere dette nærmere, og fremhevet utelukkende bondebefolkningen som de ekte norske på grunnlag av byggedialektene de snakket. Andre skillelinjer enn språklige ble ikke trukket frem i denne perioden. Imidlertid skiftet altså fokuset fra sommeren og høsten 1879, da det politiske venstre-høyre-s skillet ble mest omtalt i avisen. Garborg brukte her venstresiden som en representant for «folket», som var adskilt fra embetsmennene, regjeringen og de konservative politikerne på stortinget.

I artiklene fra 1879 og frem til sommeren 1880 ble skillet i befolkningen omtalt uten å direkte trekke inn nasjonalitetsbegrepet, og det ble konkludert i et tidligere underkapittel med at dette sannsynligvis hadde å gjøre med at Garborg ønsket å gå bredere ut enn tidligere for å appellere til alle venstrevelgere i forbindelse med Stortingsvalget og vetostriden, også i den moderate fløyen. Høsten 1880 blir igjen nasjonalitetsbegrepet trukket inn i avisens artikler. Garborg publiserer da en lang artikkelserie som i stor grad kan sees på som et oppdatert teoretisk grunnlag for hans tese om en nasjonal dikotomi i det norske samfunnet.

Artikkelserien initieres i etterkant av at Garborgs hovedmotstander gjennom vetodebatten, statsminister Fredrik Stang, meldte sin avgang i begynnelsen av oktober. Serien har navnet «Fredrik Stang» og innledes med en kort beskrivelse av Stangs liv og virke. Garborg

²⁰⁵ Frøyen 1996: 65-66

²⁰⁶ Garborg 1982: 15

beskriver Stang som en liberal fyr og «ein Mann med gode Gaavur» i sine yngre år, men at han gradvis ble konservativ og havnet mer og mer over på den unorske siden etter hvert som han ble eldre og trappet opp sin politiske karriere.²⁰⁷ Artikkelserien går deretter over til å inneholde en utførlig redegjørelse om hvordan de to sidene hadde blitt splittet. Garborg trekker linjer tilbake til tiden rett etter 1814:

Daa «Fridomsrusen» fraa 1814 var utsoven, var det mange av dei gamle, som tok til aa kjenna med seg sjølve, at i Grunnen hørde dei ikkje rett heime i Landet; dei hadde sitt Hjarta og sin Hug i Danmark; her heime kjende dei seg aaleine og avstengde; dei totte her var det kaldt og audt; det galdt um aa halda seg so tett inntil Danmark, som ein kunde. (...) Og midt uppi den sterke nationale og politiske Spaning, som desse Strøymingane skapad, kom det so dessutan nokot nytt: - Unionen med Sverig.²⁰⁸

Splittelsens opprinnelse kobles altså til at enkelte ikke følte seg hjemme i et Norge som var adskilt fra Danmark, og Garborg skriver at disse aktivt forsøkte å holde seg så tett som mulig til Danmark også etter adskillelsen i 1814. Avslutningsvis i sitatet nevner han også at unionen med Sverige kom inn fra siden som et nytt element som kom til å ytterligere påvirke de politiske og nasjonale strømningene som oppstod i kjølvannet av 1814. Garborg redegjør videre hvordan disse strømningene utviklet seg:

So vart her eit «svenskt» Spursmaal midt uppi alle dei andre, og den politisk-nationale Floken vart so mykje meir vanskeleg. Det var under dette, at det norske Aandslivet vaknad og tok Fart, og det var daa, at den politiske partidanning, som enno held seg, kom upp og feste seg i sine store, klaare, Grunnlinur. Det var eit heilt norskt Parti, som samstundes etter dei historiske Høve var eit demokratisk Parti, og so eit halvnerskt elder provinsnerskt Parti, som etter dei same historiske Høve, maatte samla seg um Embætts- og Kongemagti og dermed vart eit byraakratisk Parti. Dette sistnemnde Partiet var i den fyrste Tidi meir dansknorskt enn svensknorskt; dette hev skift um sidan; men Grunndraget er det same som fyrr: Provinshugen er like livande.²⁰⁹

Dette er første gang Garborg går dypere inn i hvordan skillet i befolkningen tok form i årene etter 1814, og det kan sies å være en klar videreutvikling og omarbeidelse av det teoretiske grunnlaget tonasjonslæren opprinnelig var tuftet på. Fra å dreie seg om å skape et inntrykk hos sine lesere om at bybefolkningen var av en fremmed nasjonalitet fordi de snakket og skrev et dansknært språk, er det nå hele høyresiden i politikken, inkludert hele embetsstanden som utgjør

²⁰⁷ Garborg 1880: *Fedraheimen* 09.10

²⁰⁸ Garborg 1880: *Fedraheimen* 09.10

²⁰⁹ Garborg 1880: *Fedraheimen* 09.10

den andre nasjonaliteten. Man legger merke til at Garborg her karakteriserer dem som et «provinsnorskt parti» og at «provinshugen» deres er levende. Hva legger han i disse utsagnene? Sannsynligvis mener Garborg her at embetsstanden og høyresiden etter hans syn sier seg fornøyde med å beholde sterke kulturelle bånd til Danmark, samt at de heller ikke har noe imot at Norge er i en underordnet stilling i unionen med Sverige. Garborg prøver altså å skape et inntrykk av at Norge i dets daværende posisjon kunne kalles en dansk provins kulturelt og svensk provins politisk, og at embetsmennene ikke ønsker å gjøre noe for å gjenreise en særnorsk nasjonal identitet fundert i særnorsk språk og kultur.

Garborg fortsetter sin omfattende redegjørelse for opphavet til splittelsen i befolkningen videre utover høsten, og i utgaven fra 13. november uttrykker han eksplisitt at det er snakk om to nasjonaliteter i dette landet:

For Vinstremennene likar ikkje Upprør. Det vert eingong ein Strid millom den innfødde Nationaliteten og den innflutte – for her finst tvo Nationalitetar; dei konservative, som helder vil under Sverige enn under det norske Folkeparti, dei vil ikkje høyra til den norske Nationaliteten, og daa fyrst vert det Grunn til Strid, aa snakka um, soframnt ikkje dei konservative loyalt vil bøygja seg.²¹⁰

Klarere enn dette har ikke Garborg formulert seg tidligere, og han levner nå liten tvil om hvem som etter hans oppfatning utgjør de to nasjonalitetene. Man kan her legge merke til at Garborg introduserer nye begreper for å skille mellom nasjonalitetene: de innfødte og de innflyttede. Inntrykket han her forsøker å skape hos leseren, er altså at embetsstanden har så dype etniske røtter i utlandet at de ikke kan regnes for å være norske. Senere i samme utgave utdyper Garborg ytterligere sitt syn på de innflyttede. Han trekker her inn den tidlige bondeopposisjonen mot embetsmennene på 1830-tallet, og hyller arbeidet de bondevennlige avisene «Statsborgeren» og «Folkebladet» gjorde på denne tiden.²¹¹ Videre nevnes «Den Constitutionelle» som embetsmennes avis, og Garborg skriver følgende om avisen og dens tilhengere:

Dette Bladet viser tydeleg korleids det gjekk til, at den heimlause, unationale dansk-plattyske Intelligensen just fordi han var unational, Steg for Steg maatte dragas tyver i ein meir og meir bakstrævande og meir og meir vonlaus Politikk. Etterkvart som dei norske reiste Rugg, etterkvart som dei Innfødde prøvde aa koma seg upp jamsiden med desse halvframande, etterkvart maatte desse, forskuld sitt hat til denne nye «Racen», setja seg til Motverje paa alle Kantar, der den nye Racen prøvde å trengja seg fram.²¹²

²¹⁰ Garborg 1880: *Fedraheimen* 13.11

²¹¹ Garborg 1880: *Fedraheimen* 13.11

²¹² Garborg 1880: *Fedraheimen* 13.11

Her konkretiseres altså de innflyttedes bakgrunn til å være dansk eller plattysk, samt at de innfødte norske representerer en annen «rase» enn dem. Ved senere anledninger brukes også begrepene «hanseatar»²¹³ og «kolonistar»²¹⁴ om den innflyttede folkegruppen. Samlet utgjør dette et helt nytt begrepsapparat fra Arne Garborg enn man hittil har sett i *Fedraheimen* for å beskrive både hvordan skillet mellom nasjonalitetene har oppstått, og hvordan det over tid har endret seg etter 1814. I de to første årgangene så man i all hovedsak relativt vage karakteristikk som «dei dansk-norske», «våre dansk-norske herrer» og «byfolket» i bruk, og i denne perioden var språket den primære skillelinjen mellom nasjonalitetene.²¹⁵ Høyre og Venstre-s skillet tok deretter over som det primære uttrykket for kløften i befolkningen under dekningen av valgkampen i 1879 og ble videreført under vetostriden våren 1880. I disse tilfellene benyttet riktignok ikke Garborg eksplisitt nasjonsbegrepet for å beskrive skillet.

Når man så kommer til høsten 1880, publiserer altså Garborg det som samlet utgjør et nytt og videreutviklet teoretisk fundament for tonasjonslæren. Språket nevnes ikke som en sentral skillelinje i det hele tatt, og læren fremstår nå som en mer sammensatt teori. Slik Garborg nå legger det frem, oppstod kløften i befolkningen i dansketiden med en embetsstand som etablerte seg i Norge med sterke bånd til primært dansk, men også tysk kultur. Til tross for at språket i disse artiklene tilsynelatende er lagt på is som nasjonal markør, er Garborgs argumentasjon likevel tydeligere etnisk-nasjonalistisk enn hva tilfellet var under valgkampen og vetostriden. Dette fordi det legges betydelig vekt på å fremheve at den ekte norske nasjonaliteten er «innfødt», mens den fremmede er «innflyttet», noe som i stor grad samsvarer med det Anthony D. Smith skriver om at etnisk-nasjonalistiske bevegelser ofte fokuserer sterkt på «common descent» hos nasjonens medlemmer.²¹⁶

Etter adskillelsen fra Danmark ble dette skillet mer markert, ettersom de innflyttede embetsfamiliene, slik Garborg beskriver det, ikke følte seg hjemme i et mer selvstendig Norge. Dette viste seg så i praksis gjennom politikken som ble ført av de konservative på Stortinget, som av Garborg beskrives som «bakstrevspolitikk». Som en respons på denne konservative politikken så man snart et økende engasjement fra bøndene til å utfordre det politiske hegemoniet embetsmennene hadde, noe som først kom til uttrykk gjennom bondereisningen på 1830-tallet. Den nasjonale striden var dermed etablert, og striden stod mellom de innfødte norske som ønsket en frihetspolitikk tuftet på norske tradisjoner og kultur, og de som ønsket en

²¹³ Garborg 1880: *Fedraheimen* 27.11

²¹⁴ Garborg 1880: *Fedraheimen* 13.11

²¹⁵ Jødekarakteristikken fra programartikkelen i 1877 kan sies å være et visst unntak fra dette.

²¹⁶ Smith 1991: 11-12

bakstrevspolitik som søkte å beholde Norges tette bånd til Danmark. Etter hvert utviklet embetsmennes politikk seg til å bli mer svenskrettet enn danskrettet i takt med at en ny generasjon gradvis overtok.

Dette er hovedtrekkene i Garborgs tonasjonslære slik han legger den frem i *Fedraheimen* høsten 1880. Hva kan så intensjonene bak å publisere denne omfattende redegjørelsen ha vært? Dette kan vanskelig påvises med sikkerhet, men det er naturlig å tenke seg at det skjedde et skifte etter at sanksjonen ble nektet for tredje gang i slutten av mai. Frem til dette handlet Garborgs argumentasjon om å støtte Sverdrup og venstrebevegelsen i kampen for å motarbeide den tredje sanksjoneringen, og Garborg formulerte seg her relativt moderat når han beskrev skillet i befolkningen, og snakket her hovedsakelig om at «folket» stod mot embetsmennene og regjeringen. Dette dreide seg som nevnt antakeligvis om ikke å formulere seg for radikalt for å unngå å støte moderate deler av venstrebevegelsen fra seg. Man fikk så en markant endring med Garborgs lange artikkelserie fra høsten 1880, og han la der ingen ting imellom da han gikk grundig til verks for å etablere et nytt teoretisk fundament for tonasjonslæren.

Dette kan ha vært et uttrykk for en eskalerende personlig irritasjon og skuffelse etter at kongen og regjeringen faktisk gikk inn for et absolutt veto, noe Garborg tydelig reagerte svært sterkt på. Hans eksplisitte tonasjonsartikler der han karakteriserer embetsstanden som både hjemløse, hanseater, unasjonale, innflyttere, kolonister og dansk-hanseater, kan tolkes som at han ikke lenger så det som mest hensiktsmessig å moderere ordbruken. Embetsstandens politiske syn var så skadelig for den norske nasjonaliteten etter Garborgs oppfatning, at han så det som eneste utvei å forsøke å skape et inntrykk av at de var hjemløse innflyttere som for enhver pris måtte motarbeides. Man kan dermed antyde at det var de tilspissede politiske omstendighetene som var den utløsende årsaken til at Garborg gikk mer radikalt til verks høsten 1880 enn han hadde gjort tidligere.

Man kan også argumentere for at noe av intensjonene bak den omfattende redegjørelsen for hvordan den nasjonale splittelsen oppstod, var å skape en alternativ «nasjonal fortelling» som var tilpasset Garborgs tonasjonslære. Som beskrevet av Anne-Lise Seip i hennes kapittel av det velkjente oversiktsverket *Jakten på det norske*, handlet mye av nasjonsbyggingen i Norge på 1800-tallet om å etablere en særnorsk historie, dokumentert i norsk språk, minner og tradisjoner.²¹⁷ At Garborg høsten 1880 forsøkte å argumentere for tonasjonslæren historisk ved å befeste dens opprinnelse til dansketiden, bærer bud om at han

²¹⁷ Seip 1998: 102

her forsøkte å etablere et historisk narrativ hos sine lesere som hadde det nasjonale skillet i befolkningen som et viktig element.

6.4 Kapittelkonklusjon

Kapittelets problemstilling har vært å undersøke hvordan tonasjonslæren kom til uttrykk i *Fedraheimen* i perioden 1879-1880, og fokuset har spesielt ligget på å studere hvordan avisens kursendring fra en relativt rendyrket landsmåls- og kulturavis til en mer rikspolitisk engasjert opposisjonsavis påvirket læren. Som empirien presentert i dette kapittelet tydelig viser, skjedde det en gradvis endring i Garborgs fokus når det gjaldt hvordan han omtalte det nasjonale skillet i befolkningen i sine redaksjonelle artikler i *Fedraheimen*. Fra å handle utelukkende om språk, og bykultur versus bygdekultur i 1877-78, endret fokuset seg gradvis i 1879-1880. Flaggsaken var et tidlig eksempel på at andre markører enn språk ble brukt som skillelinje, likevel var det her fremdeles bybefolkningen som representerte den andre nasjonaliteten. Fra og med Stortingsvalget høsten 1879 og videre til vetostriden i 1880 ser man imidlertid en radikal endring i både avisens helhetlige fokus og innholdet i tonasjonslæren. I den lange artikkelserien Garborg publiserte høsten 1880, er den nasjonale kløften beskrevet langt mer nyansert og sammensatt enn tidligere, og bybefolkningen blir ikke lenger samlet trukket frem som en hovedmotstander. Språket blir heller ikke lenger trukket frem som den sentrale markøren for nasjonaliteten og erstattes med dyptgående etniske og politiske forskjeller som oppstod under og i etterkant av dansketiden.

Grunnen til at språket gikk fra å inneha en hovedrolle i Garborgs lære til å ikke engang bli nevnt i artikkelserien høsten 1880 er et bemerkelsesverdig utviklingstrekk. Ettersom Garborg sterkt engasjerte seg for landsmålet hele sin karriere og selvsagt fremdeles utgav *Fedraheimen* på landsmål, er det ingen grunn til å tro at han hadde «glemt» eller mistet interessen for dette. Som Morten Haug Frøyen også beskriver, handlet det antakeligvis om at Garborg så det som mest hensiktsmessig å moderere det sterke fokuset på landsmålet og språket som nasjonalitetsmerke for å fremstå som et bredere venstreopposisjonsblad under valget i 1879 og vetostriden i 1880.²¹⁸ «Fridomspolitik» overtok dermed etter hvert rollen som *Fedraheimens* fremste uttalte kampsak.

Garborg var sannsynligvis sterkt klar over at dersom han skulle vinne frem med sine

²¹⁸ Frøyen 1996: 66

mål om en norsk nasjon bygget på norsk språk og norsk kultur, måtte venstrebevegelsens- og Stortingets innflytelse økes på bekostning av embetsmennene og regjeringen. Det nasjonale fellesskapet Garborg forsøkte å skape en forestilling om gjennom *Fedraheimen* kan altså sies å være betydelig bredere perioden 1879-1880 enn tidligere, og denne endringen hadde først og fremst bakgrunn i taktiske prioriteringer i et økt rikspolitisk engasjement. Endringene førte også til at tonasjonslæren som nasjonalistisk ideologi i denne perioden hadde flere komponenter fra statsborgerlig nasjonalisme enn i perioden før. Likevel var læren som vist fremdeles en grunnleggende etnisk-nasjonalistisk ideologi.

7. «Og so spyr dei oss, kor det kann hava seg, at me vert Republikanar!»: *Fedraheimen* 1881-1882

Det siste empirikapittelet vil ta for seg de to siste årene av Arne Garborgs periode som redaktør for *Fedraheimen*. Hittil har studien vist hvordan tonasjonslæren utviklet seg fra å være strengt tuftet på språklige skillelinjer, til også å inkludere politiske og andre etniske markører for å vise hvordan Norges befolkning var delt i to nasjonaliteter. Utviklingen var av en slik karakter at artikkelseriene fra og med sommeren 1880 langt på vei representerte et nytt og tilpasset teoretisk fundament for tonasjonslæren, ettersom forskjellene fra *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevegelse* og *Fedraheimens* artikler frem til og med 1879 var betydelige. Foregående kapittel konkluderte med at utviklingen hadde bakgrunn i taktiske prioriteringer hos Garborg i forbindelse med Stortingsvalget i 1879 og debatten omkring vetostriden våren 1880. I dette kapittelet vil jeg undersøke artiklene i *Fedraheimen* i 1881 og 1882 og drøfte hvordan tonasjonslæren kommer til uttrykk i avisen i denne perioden. Søkelyset vil ligge på å sammenligne ordbruk og retorikk med de foregående årgangene, og drøfte hvorvidt og eventuelt hvorfor Garborg videreutviklet sin nasjonalistiske ideologi videre fra det nye grunnlaget lagt i 1880-årgangen.

7.1 1881-årgangen; republikansk linje og økt nasjonalt engasjement

Fedraheimens 1881-årgang innledes med en redaksjonell artikkel som oppsummerer viktige hendelser fra året som har gått. Det gjennomgående viktigste temaet er, naturlig nok, vetostriden fra foregående vår. Artikkelen har navnet «1880», og innledes på følgende måte: «Det var eit aar fullt av Strid og fullt av Spenning. I mindre Maal var det den store Striden fra 1814 upp att».²¹⁹ Garborg trekker her inn 1814 som en sammenligning for å understreke hvor viktige hendelsene omkring vetostriden var for det norske folket. Videre beskriver han hvem som var de stridende partene i konflikten: «Einevelde og Provinstankar paa den eine sida, Fridom og Norsksdom paa den andre. Men denne gongen var det ikkje Danskar eller Svenskar som vilde oss vondt; Fienden var innenlands; i so Maate var Vilkaari verre enn i 1814».²²⁰

Her kommer selve grunntanken i tonasjonslæren som en hovedsakelig etnisk nasjonalistisk ideologi tydelig frem; fienden var en gruppe innad i eget land. Striden stod ikke mellom et samlet Norge og en annen stat, men mellom to ulike grupper innad i samme land.

²¹⁹ Garborg 1881: *Fedraheimen* 08.01

²²⁰ Garborg 1881: *Fedraheimen* 08.01

Dette understreker Garborg ettertrykkelig ved å skrive at det hverken var svensker eller dansker som ville oss vondt denne gangen. Videre skrives det følgende om fienden det ble kjempet mot i 1880: «Det same Partiet, som hatad Bondemagti i politikken, hatad og det norske Nationalflagg og Arbeidet for å reisa eit norskt Tungemaal. Ja gjennom sin øvste politiske Ordførar sagde det ende ut, at det ikkje likad, at den norske Nationalkjensla vaks».²²¹ Partibegrepet brukes altså som den primære samlebetegnelse på den andre nasjonaliteten i innledningsartikkelen for 1881-årgangen, noe vi har sett har vært dominerende siden dekingen av valgkampen i 1879.

Bilde 2: *Fedraheimen* utkom i ny og modernisert drakt fra og med 1881-årgangen. Her sees Garborgs oppsummeringsartikkel om de viktigste begivenhetene fra året som har gått.

Verdt å merke seg er også at språket for første gang siden artiklene om flaggsaken våren 1879 trekkes frem som et trekk for å beskrive skillet i befolkningen. Garborg skriver at fienden hatet

²²¹ Garborg 1881: *Fedraheimen* 08.01

arbeidet for å få på plass «eit norskt Tungemaal», altså talespråk. Å trekke frem talespråket fremfor skriftspråket her har nok sammenheng med at Garborg nok en gang ville være påpasselig med sine formuleringer for å ikke unødvendig støte fra seg enkelte deler av den brede venstrebevegelsen i kampen mot embetsmennene. Morten Haug Frøyen skriver at Garborg gradvis modererte sin retorikk i forbindelse med språkspørsmålet fra og med vetostriden i 1880, og at han en periode ga uttrykk for positivitet rundt alt som kunne bidra til fornorsking av det norske språket både skriftlig og muntlig.²²² At Garborg i denne artikkelen kun trekker frem talespråket og ikke nevner landsmålet som skriftspråk i det hele tatt, kan sies å være et godt uttrykk for moderasjonstankegangen Frøyen beskriver. Likevel betyr det faktum at språket trekkes inn igjen etter å ha vært utelatt en lengre periode, at man får en slags sammensmelting av tonasjonslæren anno 1877-79 og den mer politisk funderte varianten fra 1880. Dette understøtter forrige kapittels konklusjon ytterligere, og viser at Garborg fremdeles ser på språket som en viktig markør for nasjonalitet.

7.1.1 Eskalerende kritikk av regjering og embetsmenn

I løpet av 1880 hadde som vist embetsmennene og regjeringen overtatt som *Fedraheimens* primære uttalte fiende, og Garborg viste med sin artikkelserie på høsten dette året hvordan embetsmennene ikke hørte hjemme i den norske nasjonaliteten. Inn i 1881-årgangen fortsetter det sterke fokuset på å kritisere disse motstanderne, og dette gjøres blant annet ved å publisere flere lange artikkelserier som kommenterer og kritiserer regjeringens politikk. Et eksempel er serien «Budgettet 1881-1882», som står på trykk i februar. Her kritiserer regjeringens forslag til statsbudsjett, og Garborg mener budsjettforslaget virkelig viser hvor lite regjeringen bryr seg om Stortinget.²²³ «Det er embættsveldet, Regjeringi vil og maa stydja. (...) Det er det reine Eineveldet. Skulde slike meiningar faa Magt, so var i same Stundi Norigs Fridom berre ei saga»,²²⁴ skriver han videre i artikkelseriens andre del. Å bruke «enevelde» som samlebegrep for regjeringens og kongens vetotilbøyelige politikk er noe Garborg bruker svært aktivt i sine artikler fra 1881 og fremover, og er åpenbart et valg gjort for å forsøke å skape så mye avsky som mulig mot regimet blant sin lesermasse.

I siste del av artikkelserien om statsbudsjettet kommer Garborg med

²²² Frøyen 1996: 65-67

²²³ Garborg 1881: *Fedraheimen* 12.02

²²⁴ Garborg 1881: *Fedraheimen* 19.02

synspunkter som nok en gang presenterer en tydelig holdningsendring fra tidligere. Konklusjonen lyder som følger: «Og so spyrr dei oss, kor det kann hava seg, at me vert Republikanarar!». Tydelig støtte til tanken om å gjøre Norge til en republikk har Garborg ikke gitt uttrykk for i *Fedraheimen* tidligere.²²⁵ Så sent som på høsten i 1879 gikk Garborg tydelig ut og skrev at han og venstrebevegelsen kun jobbet for parlamentarisme, og hadde ingen tanker om å forsøke å avskaffe kongedømmet. Tvert imot trodde han at et parlamentarisk styresett kunne styrke kongedømmet på sikt.²²⁶ Bakgrunnen for hans tilsynelatende plutselige republikanske tilbøyelighet gjør Garborg selv rede for i en artikkel i august 1881. Her gir han klart uttrykk for at det var den betente vetostriden som fikk han til å endre oppfatning:

Det viset seg, at Kongedømet ikkje vilde eller ikkje kunde styra konstitusjonelt. Og so maatte alle, som hadde Fridomen og Landsens Framtid kjær, segja til seg sjølve: Dette gjeng ikkje an. Me hev ikkje lenger Rett til aa halda paa Kongedømet, endaa me av Hug elder Vane kanskje helst gjorde det.²²⁷

Fra 1881 og fremover er dermed *Fedraheimen* en avis som legger seg på en republikansk linje. Som regel er det en norsk «fristat» som fremheves som det fremtidige målet i avisens artikler. Å klart fronte et republikansk ståsted var et relativt radikalt grep, ettersom republikanisme rundt 1880 ikke ser ut til å ha vært noe som hadde bred støtte i befolkningen. Øystein Sørensen skriver at det eksisterte ytterst få prinsipielle republikanere i Norge på 1870-tallet.²²⁸ Innad i venstrebevegelsen var det lenge heller ikke noen bred oppslutning om en republikk. Ifølge Jan Eivind Myhre eksisterte det helt frem til de aller siste årene før unionsoppløsningen i 1905 kun en radikal, republikansk fraksjon innad i bevegelsen.²²⁹ I lys av problemstillingen er det naturlig å se på hvordan denne markante, politiske kursendringen påvirket Garborgs nasjonsbyggingsprosjekt. Eksplisitt tonasjonsargumentasjon havner noe i bakgrunnen de første månedene av 1881 i etterkant av oppsummeringsartikkelen fra den første utgaven. Imidlertid trappes dette betydelig opp utover våren under forberedelsene til den kommende 17. mai-feiringen. I 1881 fant en ekstra begivenhet sted på nasjonaldagen, nemlig avdukingen av en statue av Henrik Wergeland på Eidsvolls plass i Kristiania.²³⁰

²²⁵ Ole Dalhaug skriver at «form og plassering» på et anonymt leserinnlegg i *Fedraheimen* fra 1877 tyder på at avisens redaksjon allerede på det tidspunktet ønsket republikk som styreform. Se Dalhaug 1995: 72. Selv om det Dalhaug her antyder bygger på et noe mangelfullt empirisk grunnlag, er det likevel fullt mulig at Garborg allerede på det tidspunktet var republikaner rent ideologisk. Imidlertid er det ikke før i 1881 at han tydelig gir uttrykk for slike tanker i *Fedraheimen*.

²²⁶ Garborg 1879: *Fedraheimen* 30.08

²²⁷ Garborg 1881: *Fedraheimen* 20.08

²²⁸ Sørensen 2001: 286

²²⁹ Myhre 2012: 285

²³⁰ Aarnes 1991: 73-74

7.1.2 Dansk-Norske Wergeland og Bjørnson som nasjonalsymboler?

Artiklene *Fedraheimen* publiserer fra begynnelsen av mai måned viser tydelig at det foregikk store diskusjoner i hovedstaden om hvordan avdukingen og den påfølgende feiringen av Wergeland-statuen skulle foregå. Garborg engasjerer seg sterkt i denne diskusjonen, og trekker frem tonasjonslæren for å argumentere for hvem som burde ha ansvaret for festlighetene. I utgaven fra 7. mai publiserer Garborg flere artikler som omhandler den kommende 17. mai-feiringen. Den første har tittelen «Filistarne rasar» og kritiserer embetsmennene sterkt for at de ønsker å delta på festivitassen rundt avdukingen av statuen. «Og so innbiller desse Folk (embetsmennene, min anmerkning) seg, at dei hev Rett til aa vera med aa halda fest for Henrik Wergeland»,²³¹ skriver han innledningsvis i artikkelen. Videre begrunner han sitt standpunkt på følgende måte:

Desse mennerne vil no halda Fest for Wergeland. Dei stend og kastar Stein etter Fristatstanken, som Wergeland elskad heile sitt Liv; dei stend og Kastar Stein etter Norskdomen, som Wergeland elskad yver alt; dei stend og kastar Stein etter Aands- og Ytringsfridomen, som for Wergeland var Mannens dyraste Rett; dei stend og yler mot Landsens største Skald (Bjørnstjerne Bjørnson, min anmerkning) fordi han er ein ærleg Mann og ikkje stikk sine Tankar under Stol (...) dei rasar mot Norigs trifargade Flagg, som Wergeland song so fagert um; dei slaast som galne for absolut Kongeveto i mest alle saker, og mot den 17de mai, som Wergeland innstifta; dei hatar alt, som Wergeland elskad, vil hava fram det, som var Wergeland mest imot, og fortstend ikkje ein einaste av hans store Tankar, og so vil dei vera med aa halda Fest for Mannen, ja ikkje nok med det, for det fekk dei faa Lov til; men dei vil raa for, korleids den Festen skal vera (...) Det er Filistarne, som vil halda Fest ikring Norigs heilage Ark, der Grunnlovens Tavlur ligg og heile vaar Folke-Arv fraa 1814.²³²

Sitatet er for det første et utmerket eksempel på at Garborgs inndeling i to nasjonaliteter har gjennomgått en grunnleggende endring siden *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse* og *Fedraheimens* første årganger. I kapittel fem ble artikkelen «Dei Dansk-Norske» fra desember 1877 beskrevet. Garborg skrev her tydelig at store diktere som Bjørnson, Wergeland og Welhaven var representanter for den andre nasjonaliteten, som på det tidspunktet ble betegnet som den dansk-norske nasjonaliteten.²³³ Grunnen til at disse forfatterne på det tidspunktet hørte til den andre nasjonaliteten var at de ikke hadde skrevet litteratur på landsmål.

²³¹ Garborg 1881: *Fedraheimen* 07.05

²³² Garborg 1881: *Fedraheimen* 07.05

²³³ Garborg 1877: *Fedraheimen* 08.12

Tonasjonslæren anno 1877 var som vi husker i all hovedsak inndelt utelukkende etter språklig tilhørighet, og det var kun de som snakket bygdedialekter og skrev på landsmål som kunne regnes som ekte norske. Tre og et halvt år senere har ideologien altså utviklet seg på et så grunnleggende plan at personer som ble trukket frem som representanter for den ikke-norske nasjonaliteten tidligere, nå hylles som representanter for ekte norskhet.

At det faktisk er snakk om en nasjonal inndeling, understreker Garborg senere i samme utgave av *Fedraheimen*, der han konkluderer: «Aa, kor Maalmennerne meir og meir fær Rett i den gamle Læra si, som folk fyrr hev funnet så rar: at der i dette Landet er tvo Nasjonalitetar!». ²³⁴ Til tross for de beskrevne endringene, ser man her også klare trekk av kontinuitet i tonasjonslæren fra 1877 til 1882. Garborg kobler på samme måte som i *Den nynorske Sprog- og Nationalitetsbevægelse* tonasjonslæren til målmennene, og han understreker at det er snakk om samme ideologien som den gang ved å skrive «den gamle læra». Han forsøker også tydelig å overbevise sine lesere om at det faktisk eksisterer to nasjonaliteter i Norge ved å påstå at målmennene nå får mer og mer rett i læren sin. At Garborg her skriver at folk tidligere har funnet tonasjonsideen «så rar» kan tyde på at han, til tross for relativt omfattende argumentasjon i både boken fra 1877 og gjennom fire årganger med *Fedraheimen*, ikke har følt at han har vunnet spesielt stor oppslutning om tonasjonslæren hittil. Imidlertid mener han åpenbart at de ideologiske motsetningene mellom Wergeland og embetsmennene virkelig beviser at han og målmennene hele tiden har hatt rett.

Garborgs taktikk her virker å være å fremheve Wergeland som en autoritet eller et symbol for å forsøke å få oppslutning om sitt nasjonsbyggingsprosjekt. Dette er et interessant grep å merke seg, ettersom det er langt fra sikkert at Wergeland ville støttet Garborgs radikale nasjonalisme hvis han fremdeles hadde levd. Et eksempel å trekke frem her er tanken om å kaste kongedømmet og etablere en norsk fristat. Riktignok var Wergeland prinsipiell republikaner, men både Odd Arvid Storsveen og Øystein Sørensen fremhever samtidig hvordan han uttrykte stor støtte til både Kong Karl Johan og senere til Kong Oscar. ²³⁵ Sørensen nevner blant annet at Wergeland beundret Karl Johan åpenlyst, og at han også mottok kongelig pensjon fra ham i 1839. ²³⁶ Storsveen skriver sågar at Wergeland så på Kongen som helt sentral i sine forestillinger om Norges utvikling. ²³⁷ Videre forklarer Storsveen dette med at Wergeland sannsynligvis skilte mellom republikk som *statsform* og republikk som *styringsmåte*, og at han

²³⁴ Garborg 1881: *Fedraheimen* 07.05

²³⁵ Storsveen 2004: 422, Sørensen 2001: 150

²³⁶ Sørensen 2001: 150

²³⁷ Storsveen 2004: 422

hadde en stor personlig beundring for den svensk-norske kongemakt. Denne beundringen var altså så betydelig at han var villig til å inkludere Kongen som en naturlig del av det republikanske styresettet han forestilte seg.²³⁸ Storsveen oppsummerer Wergelands syn med: «Mest påfallende er da at Wergelands republikanisme ikke rettet seg så mye mot selve den monarkiske institusjon, den konsentrerte personlige makt og den nedarvede rett til å styre».²³⁹

På bakgrunn av dette kan man absolutt stille spørsmål ved om Wergeland faktisk hadde stilt seg bak Garborgs krasse kritikk mot kongedømmet, og det sterke ønsket om å etablere en norsk fristat uten tilknytning til huset Bernadotte, som Wergeland hadde et godt forhold til i sin levetid. Likevel forsøker Garborg åpenbart å knytte sine argumenter og ideer til en populær historisk figur, og på den måten overbevise sine lesere om at de burde støtte fristatstankegangen.

Man kan også merke seg at Garborg både i den første artikkelens tittel og flere steder i selve teksten, benytter seg av begrepet «filister» for å beskrive embetsmennene. Filistere er opprinnelig en betegnelse på et semittisk folkeslag fra oldtidens Palestina.²⁴⁰ Ifølge Det norske akademis ordbok, fikk ordet på 1600-tallet en ny og overført betydning da tyske studenter begynte å identifisere seg selv med Guds eget folk, israelittene. Studentene begynte videre å betegne borgerskapet i byene, som de mente var «kulturløse», for filistere.²⁴¹ Ut ifra konteksten rundt Garborgs ytring, der han åpenbart forsøker å vise at embetsmennene ikke har røtter i ekte norsk kultur i forbindelse med avdukingen av Wergeland-statuen, er det sannsynlig at det er denne overførte betydningen han legger i filister-begrepet. På samme måte som i programartikkelen fra 1877, benyttes altså bibelske referanser for å forsøke å tegne et fremmed og fiendtlig bilde av den andre nasjonaliteten.²⁴² I hele utgaven av *Fedraheimen* fra 07. mai virker Garborg svært frustrert over embetsmennene, og hans viktigste intensjoner virker å være å overbevise sine lesere om at det faktisk finnes to nasjonaliteter i Norge. Dette gjøres ved å bruke Wergeland som et samlende symbol på ekte norskhet, og kontrastere hans tanker og ideer med de konservative, bakstreverske embetsmennene.

Ytterligere et trekk man kan gripe fatt i fra artikkelen om Wergeland-avdukingen, er

²³⁸ Storsveen 2004: 422-423

²³⁹ Storsveen 2004: 425

²⁴⁰ Det norske akademis ordbok 2022

²⁴¹ Det norske akademis ordbok 2022

²⁴² Garborg benyttet seg også av filister-begrepet for å beskrive embetsstanden i det syvende brevet i *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse* tilbake i 1877. Her er det likevel embetsmennenes unorske språk som er det viktigste å fremheve for Garborg, og han skriver senere i samme brev at målsaken er den eneste nødvendige forutsetning for å oppnå én samlet norsk nasjonalitet. Denne tankegangen har han som vist ikke lenger uttrykt i *Fedraheimens* artikler etter 1879. Se Garborg 1982: 145-150

hvor tydelig Garborgs republikanske tanker kobles til den nasjonale reisningen. I «Filistarne rasar», begynner han sin lange opprømsing med at embetsmennene kaster stein etter fristatstanken som Wergeland elsket.²⁴³ Deretter trekkes norskheten inn. Han hyller også republikaneren Bjørnstjerne Bjørnson for at han er en ærlig mann som tør å stå opp for sine meninger.²⁴⁴ Man kan her altså se et klart skifte i hva Garborg ønsker å oppnå med sine ytringer om to nasjonaliteter i *Fedraheimen*. Tidligere har det i all hovedsak handlet om å simpelt hen øke oppslutningen om først landsmålet, deretter Venstre fra og med valget i 1879. Målet med dette var å ha mulighet til å oppnå politiske gjennomslag for landsmålet, som var den fremste kampsaken i Garborgs etnisk-nasjonale prosjekt. Nå ser man imidlertid tydelig at det er en norsk fristat som er den underliggende ambisjonen bak hans agitasjon mot embetsmennene. Han forsøker tydelig å legitimere denne ambisjonen overfor sine lesere ved å fremme Wergeland og Bjørnson som viktige symboler både for norsk nasjonalitet, og for fristatstankegangen.

Morten Haug Frøyen har også benyttet seg av artiklene 07. mai 1881 i sin hovedoppgave, og bruker dem som et eksempel på at Garborg igjen trekker frem bybefolkningen som gruppen som utgjør den andre nasjonaliteten, slik han gjorde i perioden 1877-79.²⁴⁵ Ved første øyekast kan det virke slik, ettersom Garborg her trekker frem «Byborgararne» og «Kristiania-filistarne» som sine motstandere i Wergeland-saken.²⁴⁶ Jeg tolker likevel ikke Garborg slik i denne sammenhengen. Quentin Skinner fremhever i sine teorier viktigheten av å se på konteksten rundt ytringer, for å avdekke hva en historisk aktør forsøkte å oppnå da de skrev en tekst på et spesifikt tidspunkt.²⁴⁷ Debatten omkring Wergelandstatuen var en debatt som i første rekke foregikk i Kristiania by, og Garborgs motstandere i debatten var primært embetsmennene og elitebefolkning som bodde i hovedstaden. Derfor er det naturlig at Garborg her fremhever «Kristiania-filisternerne» og byborgerne i Kristiania ekstra tydelig for å understreke at det er disse han ikke ønsker å ha med på avdukingen av statuen. Det blir derfor etter mitt syn ikke helt treffende å slutte ut ifra denne ene utgaven at Garborg vender tilbake til å forsøke å skape en forestilling om at det er hele bybefolkningen i Norge som samlet utgjør den andre nasjonaliteten, spesielt når Garborg ikke ordlegger seg på tilsvarende måte i noen andre artikler hverken før eller etter.

²⁴³ Garborg 1881: *Fedraheimen* 07.05

²⁴⁴ Garborg 1881: *Fedraheimen* 07.05

²⁴⁵ Frøyen 1996: 65

²⁴⁶ Garborg 1881: 07.05

²⁴⁷ Skinner 2009: 91

7.1.3 «Vaart nasjonale Stræv»: Språkkampen igjen i fokus

Inkorporeringen av fristatstanken i Garborgs nasjonale prosjekt blir ytterligere understreket noen uker senere. Den 25. juni finner man artikkelen «Vaart nasjonale Stræv» på trykk i *Fedraheimen*. Artikkelen er på mange måter en slags sammenfatning av hva Garborg anser som de viktigste komponentene i den nasjonale kampen det norske folket står i. Innledningsvis i artikkelen skrives følgende: «Etter som Bondepolitikken vaar hev vakset og klaarnat i seg sjølv og fengjet meir Tak paa sine egne Tankar, hev han vortet meir og meir nasjonal».²⁴⁸ Garborg ser her positivt på den politiske utviklingen hos bøndene den siste tiden, og trekker fram at den har både blitt mer selvstendig og mer nasjonal. Dette kan tolkes som at han anser noe av det han la frem som *Fedraheimens* klare kampsaker i programartikkelen i 1877, å løfte opp bondestanden til å bli mer opplyst og politisk delaktig, har vært en vellykket prosess hittil. I takt med at bondepolitikken har blitt mer nasjonal, har også motparten utviklet seg til å bli mer og mer unorsk, skriver Garborg deretter.²⁴⁹ Videre utdyper han hva som kjennetegner den norske og unorske siden:

Embættsstyre, absolut Veto, Svenskefjesk og Samrøringspolitikk – det høyrer ihop som Rot og Legg. Men paa den andre Sida stend Folkevelde, Fridom, Norsksdom og Sjølvstende; dei høyrer og ihop. Det finst i seinare Tid Bakstrævarar, som forstend at Norsksdomen meir og meir vert ei Magt i Folket, endaa dei ikkje forstend kva Samanheng hav hev med Fridomen.²⁵⁰

«Folkevelde» kan her vanskelig tolkes som noe annet enn et synonym til republikk eller fristat. Sannsynligvis var ordvalget her helt bevisst for å understreke så tydelig som mulig at i en fremtidig norsk fristat, er det nettopp *folket* som skal ha makten. Som beskrevet tidligere i kapittelet brukte Garborg ofte begrepet «enevelde» for å beskrive den rådende styreformens, og folkevelde kan dermed tolkes som et antonym til dette. Man ser også tydelig at å jobbe for mer norskhet er det samme som å jobbe for fristaten, ifølge *Fedraheimens* engasjerte redaktør. Videre beveger Garborg seg videre fra å hylle det arbeidet som er gjort, til å understreke at det fremdeles er et langt stykke igjen:

Det er langt ifraa, at alt er gjort, som maa gjerast. Ein kann segja, at Arbeidet enno er berre i fryste Tiltaket. Men berre det er langt paa Veg. For hev Folket og Storthinget fyrst fengjet Syn for Saki, so veit me, at

²⁴⁸ Garborg 1881: *Fedraheimen* 25.06

²⁴⁹ Garborg 1881: *Fedraheimen* 25.06

²⁵⁰ Garborg 1881: *Fedraheimen* 25.06

den jamne, stode Framgangen er viss. Dette hev me sett mange Prov paa i seinare Tid, og ikkje minst i Aar. Den fyrste og største nasjonale Uppgaava, me enno hev aa greida, er Reisningi av eit norskt Maal.²⁵¹

I oppsummeringsartikkelen om 1880 ble, som beskrevet tidligere, språket for første gang siden 1879 nevnt i forbindelse med tonasjonslæren. Her går Garborg enda lengre, og fremhever klart og tydelig at å jobbe for et norsk språk er av største viktighet. Å legge slik vekt på språket har man ikke sett siden skoleartiklene i 1878-årgangen, og er således interessant å drøfte dypere. Hvorfor trekkes språket her igjen frem som en viktig nasjonsbyggende faktor etter et fravær på over to år? For det første viser dette tydelig at konklusjonen fra forrige kapittel er plausibel. At prosessen for å reise et norsk språk her igjen trekkes frem som den største og viktigste nasjonale oppgaven man står overfor, gjør at man vanskelig kan konkludere med annet enn at det sterke partipolitiske engasjementet fra og med stortingsvalget i 1879 ikke var et uttrykk for at målsaken hadde mistet viktighet for Garborg. Fokuset på den ble kun nedtonet for å utad uttrykke støtte til hele venstrebevegelsen, for å sikre størst mulig andel venstremenn på Stortinget.

En annen pekepinn på hvorfor språket igjen blir trukket fram, kan man finne i første utgaven av *Fedraheimen* i 1881. I en redaksjonell kommentar på siste side uttrykker Garborg betydelig frustrasjon over målmennene fordi de ikke bidrar nok til å holde avisen oppe: «Det minste Maalmennerne kann gjera for Saki si er daa væl det aa halda uppe eit lite billeggt Folkeblad som dette»,²⁵² skriver han innledningsvis i kommentaren. Ut ifra dette kan man tolke at flere målmenn har mistet interessen for *Fedraheimen* i løpet av forrige årgang, og at det derfor er vanskelige tider økonomisk for avisen. Videre utdyper Garborg hvorfor flere av målmennene er misfornøyde:

Det er mange Maalmenn, som er misnøgde med «Fedraheimen», fordi dei synest han er for radikal. Var her so mykje Liv i Maalmannsflokken, at ein kunde vaaga det, so gav desse misnøgde snart ut eit meir moderat Maalblad. So var alle nøgde, og Maalsaki hadde gjort eit Stort Stig fram. «Fedraheimen» greider seg. Men han maa greida seg flust; daa fyrst kann Ein venta, at fleire vaagar seg i Veg. Skulde det vera for mykje aa vona, at Maalmennerne kunde vinna so langt i Aar? Me veit ikkje. (...) Sjølv kann me ikkje gjera so mykje for dette, som me jerna vilde, daa Bladstyraren slit seg upp paa andre Ting for aa liva, og faae hjelper til». ²⁵³

²⁵¹ Garborg 1881: *Fedraheimen* 25.06

²⁵² Garborg 1881: *Fedraheimen* 08.01

²⁵³ Garborg 1881: *Fedraheimen* 08.01

I sitatet kan man lese at flere landsmålstilhengere har vært misfornøyde med *Fedraheimen* fordi den har blitt for radikal. Garborg svarer på dette at de misfornøyde heller burde opprette sitt eget mer moderate målblad, fremfor å rakke ned på hans egen avis. Han skriver også til slutt at han selv ikke kan gjøre så mye for målsaken som han gjerne ville gjort, ettersom han sliter seg ut på andre ting for å få endene til å møtes. Å med sikkerhet påvise hvorfor Garborg i juni 1881 igjen tillegger språkkampen betydelig vekt etter å lenge ha tonet ned oppmerksomheten mot denne, er ikke mulig på bakgrunn av denne oppgavens kildemateriale. Imidlertid kan det tenkes at Garborg selv innså at et angrep på målsmennene, som tross alt var hans viktigste støttespillere under oppstarten av avisen i 1877,²⁵⁴ ikke var det mest egnede virkemiddelet for å øke oppslutningen om *Fedraheimen*.

Selv om han fremdeles var opptatt av å støtte Venstre i den pågående forfatningskampen, innså han nok også at det var svært viktig å være på bølgelengde med innflytelsesrike landsmålstilhengere for at hans avis skulle ha livets rett. Derfor kan intensjonene bak igjen å inkludere språket som en viktig sak i nasjonsbyggingsprosessen, være å tydeliggjøre for leserne at *Fedraheimen* fremdeles har reisningen av et norsk språk både muntlig og skriftlig som en viktig kampsak. Det må likevel legges til at Garborg ikke bruker begrepet «landsmål» i artikkelen, men formulerer seg mer generelt ved å skrive at han jobber for et «norskt Maal». Dette er igjen i tråd med den moderasjonstendensen i språkspørsmålet som Frøyen har beskrevet. Garborgs formuleringer virker dermed å være et slags kompromiss, der han forøker å appellere til landsmålsbevegelsen ved å tydeliggjøre at han jobber for et norsk språk, men samtidig unngår begrepet «landsmål» for å forsøke å holde seg på godfot med hele den brede venstrebevegelsen.

Også verdt å merke seg fra «Vaart nasjonale Strev», er hvordan Garborg ordlegger seg avslutningsvis i artikkelen. Her kommer han med en spådom for hvordan fremtiden for målreisningsarbeidet ville bli. Han skriver at Stortingets arbeid for å fremme landsmålet den siste tiden har vært noe av det beste som noensinne har blitt gjort, og at det virkelig viser hvor sterkt Stortinget ønsker å styrke den norske nasjonaliteten.²⁵⁵ Deretter avslutter han artikkelen med: «For dette er ei Sak, som til slutt vil samla alle».²⁵⁶ Denne påstanden har i ettertid som kjent blitt klart motbevist, ettersom det aldri lyktes for landsmålsbevegelsen å samle hele Norges befolkning omkring landsmålet. I tiden rundt andre verdenskrig nådde nynorskbruken

²⁵⁴ Skard 1949: 78

²⁵⁵ Garborg 1881: *Fedraheimen* 25.06

²⁵⁶ Garborg 1881: *Fedraheimen* 25.06

en topp med 34%, men etter dette har den sunket til å stabilt ligge mellom 10 og 15%.²⁵⁷ Garborg forsøker altså å vekke engasjement for landsmålet ved å skrive at det til slutt uansett vil samle hele befolkningen, men i ettertid har denne spådommen ikke slått til.

7.1.4 «Me er ingen nasjon»

Som vist i kapittel seks, var tydelig nasjonal argumentasjon lenge fraværende i *Fedraheimen*. Både under valgkampen i 1879, og da vetodebatten eskalerte den påfølgende våren, ble nasjons- og nasjonalitetsbegrepet unngått. Dette endret seg høsten 1880, blant annet representert med artikkelserien som utførlig redegjorde for hvordan de to ulike nasjonalitetene hadde oppstått. 1881-årgangen følger videre i samme spor, og er samlet sett den årgangen som inneholder flest artikler som tydelig diskuterer nasjonale spørsmål og eksplisitt trekker inn tonasjonslæren for å fremmedgjøre *Fedraheimens* motstandere. Fokuset i de fleste artiklene helt siden 1877 hadde vært å argumentere for at det finnes to nasjonaliteter i landet, samt å vise hvilken av disse som er den ekte norske. Artikkelen «Det Nasjonale og Landsbaten», fra 8. oktober 1881 har imidlertid et noe annet fokus. Garborg konsentrerer seg her først og fremst om selve *nasjonalfølelsen*, og bruker mye plass på å vise hvor svak den kollektive nasjonalfølelsen er her i landet. Han skriver at den norske nasjonalfølelsen har blitt så skadet etter 400 år under «eit framand Land», at den må gjenoppbygges helt fra bunnen av.²⁵⁸

Danskeveldet lagde seg ikkje etter aa utvikla den norske Nasjonalkjensla. Landet tapte sitt Sjølvvelde, sit Bokmaal, sin Litteratur, alt det, som skulde kunne samla Folket og halde Samkjensla uppe. Fyrst utimot det 19de Aarhundrad var det, at ein og annan av dei beste Nordmenn, tok til aa merkja, at dei hadde ein Nasjonalitet.²⁵⁹

Garborg holder seg på samme linjen han begynte å gjenintrodusere i 1881, og fremhever nok en gang språket som en viktig faktor for nasjonal identitet. Her er han mer spesifikk enn tidligere, og skriver at et nasjonalt skriftspråk er et helt sentralt element for å opprettholde identiteten og holde folket samlet. Man kan her argumentere for at Garborg er inne på noen av de samme tankene som Benedict Anderson presenterte drøyt 100 år senere om den sentrale rollen språk og en felles skriftkultur kan inneha i moderne nasjonsbyggingsprosesser.²⁶⁰ Videre i artikkelen fremheves det at nasjonalsansen i Norge er så svak som man bare kan forvente etter

²⁵⁷ Sørensen 1998: 35

²⁵⁸ Garborg 1881: *Fedraheimen* 08.10

²⁵⁹ Garborg 1881: *Fedraheimen* 08.10

²⁶⁰ Anderson 1991: 56

de historiske forutsetningene, og som en konsekvens av dette konkluderer Garborg med det følgende: «Maalmennerne sagde det, og ingen trudde det, men det hev meir og meir vist seg aa vera sannt: me er ingen Nasjon, me er berre Raa-Emnet til en Nasjon.»²⁶¹ Garborg kommer her til mer eller mindre samme konklusjon som han gjorde tilbake i *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse* i 1877 der han skrev: «At der er «to Nationer» i et Samfund, der dog gjør Krav paa at være ét, vil jo sige, at der egentlig er ingen».²⁶²

Konteksten rundt de to nesten identiske utsagnene er imidlertid ganske forskjellig. I boken fra 1877 skriver Garborg også: «hvem *er* egentlig det norske Folk? Byfolket *eller* Landsfolket?»²⁶³ Som vi har sett hittil i studien av *Fedraheimen*, har han i 1881 for lengst forlatt denne oppfatningen, og erstattet den med et mer nyansert syn på hvilke grupper som utgjør de to nasjonalitetene. Likevel er konklusjonen den samme i 1881 som fire år tidligere; Norge er ikke en egentlig nasjon enda. Garborg fortsetter artikkelen med å innta en drøftende tone, og stille kritiske spørsmål: «Kunde ikkje Landet vore like rikt og like sælt, fordi um det ikkje hadde nokon utviklad Nasjonalitet? Kva gjorde det, um me ikkje hadde eit nasjonalt Tungemaal og ein nasjonal Bokheim? Og kva kunde det skilja, um me ikkje aatte eit særskilt heilnorskt Flag?»²⁶⁴ Garborgs svar på dette innledes med noen av de samme poengene som han har trukket frem tidligere. Felles språk, litteratur og flagg er helt essensielle komponenter for å oppnå enhver form for åndelig samling av folket, og det er derfor av største viktighet å engasjere seg i arbeidet for å få på plass disse viktige nasjonalsymbolene.²⁶⁵ Spesielt interessant med denne artikkelen er at Garborg også tillegger mangelen på nasjonalfølelse *materielle* konsekvenser: «for det Tredje hev denne Aarmod paa nasjonal Sans gjort, at Landet lid Skade paa sin reint materielle Framgang.»²⁶⁶

Var her nasjonal Sans, so vild t. D. Riksstyret og alle andre Styre og Pengemagter i Landet gjera det dei kunde for at Landet kunde faa alt sitt Arbeid gjort heime. Istadenfor det so hev dei gjort det so, at det meste av Arbeidet gjeng ut or Landet. Men med Arbeidet fylgjer Pengarne. Gjeng Arbeidet ut or Landet, so gjeng Pengarne og ut or Landet. Og tilslut maa daa Folket fylgja etter der Arbeidet og Pengarne hev faret fyrre.²⁶⁷

²⁶¹ Garborg 1881: *Fedraheimen* 08.10

²⁶² Garborg 1982: 101

²⁶³ Garborg 1982: 102

²⁶⁴ Garborg 1881: *Fedraheimen* 08.10

²⁶⁵ Garborg 1881: *Fedraheimen* 08.10

²⁶⁶ Garborg 1881: *Fedraheimen* 08.10

²⁶⁷ Garborg 1881: *Fedraheimen* 08.10

Her kan man på mange måter se en ny taktikk for å forsøke å skape engasjement rundt nasjonsbyggingsprosjektet. Etter å først ha konkludert med at den norske nasjonalfølelsen er så svak at Norge ikke kan kalles en nasjon, følger Garborg opp med å koble mangelen på nasjonalfølelse til den økonomiske politikken som føres. Mangelen på nasjonalfølelse gjør at nåværende regjering og andre bemidlede «pengemakter» ukritisk bortsetter arbeid til utlandet i stedet for å få det gjort innenlands. Ifølge Garborg blir konsekvensene av en slik politikk at pengene følger etter arbeidet ut av landet, noe som igjen vil føre til vanskeligere økonomi i Norge. Som beskrevet tidligere, har skremselspropaganda vært en vanlig måte å formulere seg på for Garborg. Her sees dette nok en gang, men i en ny kontekst. Han forsøker å skape et inntrykk av at det først og fremst er nasjonalfølelsen som må komme på plass for at Norge ikke skal havne i økonomiske vanskeligheter. Videre trekkes arbeiderklassen inn som en skadelidende gruppe under den rådende politikken:

Og so gjeng Arbeidararne her heime arbeidslause, og dei, som eig Pengar, hev ingen Hug paa aa setja dei i nokot slags Arbeid. Det nyttar ikkje. Paa den maaten fær me ingen Industri; Arbeidet, som aaleine kann føda eit Land, gjeng tilbake, og heile Landet vert liggjande atterut. Slik vilde det ikkje gaa, dersom alle hadde den rette Andsvarskjensla mot alle Land og Folk.²⁶⁸

Det Garborg beskriver som mangel på ansvarsfølelse for sitt land og sitt folk hos de som eier penger, fører altså til at norsk industri ikke utvikles tilstrekkelig, og at mange arbeidere går arbeidsløse. Vektleggingen av vanskeligheter i industrien gir mening når man ser på den realhistoriske utviklingen i den aktuelle perioden, med en økonomisk krise fra andre halvdel av 1870-tallet som rammet hardt etter en lengre periode med sterk vekst.²⁶⁹ Jan Eivind Myhre skriver om denne krisen at det hjemlige markedet virket mettet, og at etterspørselen gikk betraktelig ned. Løsningen på problemene ble i stor grad å se ut av landet for å finne avkastning for industrien.²⁷⁰ Garborg mener åpenbart at en slik utvikling skader hjemlig industri og er svært ugunstig for arbeiderklassen. Slik jeg tolker intensjonen bak ytringene i denne artikkelen, forsøker han å vinne ytterligere oppslutning om sin avis og sitt nasjonsbyggingsprosjekt ved å gripe fatt i aktuelle samfunnsutfordringer, og fremheve embetsmennene- og elitens mangel på nasjonal identitet som hovedårsaken til disse problemene.

²⁶⁸ Garborg 1881: *Fedraheimen* 08.10

²⁶⁹ Myhre 2012: 195

²⁷⁰ Myhre 2012: 195

7.1.5 Tonasjonslæren i 1881-årgangen

De ovennevnte artiklene fra *Fedraheimens* 1881-årgang illustrerer svært godt det jeg anser som et viktig grunntrekk ved tonasjonslæren som ideologi; den er fremfor alt en *dynamisk* ideologi, som fortløpende tilpasses og endres i takt med at Garborgs underliggende intensjoner og personlige overbevisninger forandrer seg. Etter mitt syn er dette et trekk som eksisterende litteratur ikke fremhever tydelig nok. Som beskrevet i historiografikapittelet, brukes i all hovedsak *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse* som referanse når grunntrekkene i tonasjonslæren beskrives i oversiktsverk. Ved ensidig å legge vekt på dette verket får man et relativt statisk inntrykk av ideologien.²⁷¹ I 1877 trakk Garborg frem kun språket og by og land-skillet når han delte befolkningen inn i to nasjonaliteter. Gjennomgangen av *Fedraheimens* artikler fra oppstarten til og med 1881-årgangen, viser på den annen side en ideologi som hele tiden er i utvikling og forandring, og ender opp langt mer sammensatt og nyansert enn den var i utgangspunktet.

Spesielt interessant med artiklene fra 1881 er at språket trekkes inn igjen som en viktig kampsak for den nasjonale reisingen, etter å ha vært mer eller mindre fraværende i artiklene fra høsten 1879 og gjennom hele 1880-årgangen. Det andre viktige grunntrekket fra 1877-78, by og land-skillet, virker imidlertid å være skrinlagt som en absolutt markør for nasjonalitet. Bonde- og bygdekulturen er selvsagt fremdeles en viktig del av den ekte norske nasjonaliteten, men synet på bybefolkningen blir gradvis mer nyansert. Under valgkampen i 1879 anerkjente Garborg middelklassen i byene som en liberal gruppe som ikke burde regnes til de konservative «bakstreverne».²⁷² Fra og med 1879 ser man også at arbeiderklassen som gruppe vies mer og mer oppmerksomhet i *Fedraheimen*, blant annet gjennom publiseringer av rapporter fra flere arbeidermøter, blant annet i Kristiania Arbeidersamfund. I tillegg ble arbeiderne klart trukket frem på lik linje med bøndene i forbindelse med avdukingen av Wergeland-statuen: «Dei som var mest mannsterke i Ferdi, det var som rett og rimelegt var, Studentarne, Arbeidarane og Bønderne.»²⁷³ Man kunne også tydelig se at Garborg forsøkte å appellere til arbeiderklassen i den ovennevnte artikkelen «Det nasjonale og Landsbaten».

Den viktigste nasjonale skillelinjen for Garborg etter 1880 virker å være den politiske

²⁷¹ Øystein Sørensen gir som nevnt et noe mindre statisk inntrykk av læren enn andre verk, blant annet ved at han skriver at tonasjonslæren på et tidspunkt i 1897 ble koblet til det politiske skillet mellom Høyre og Venstre. Imidlertid får Sørensen ikke frem at Garborg introduserte dette kriteriet i *Fedraheimen* nesten 20 år tidligere. Se Sørensen 2001: 352

²⁷² Garborg 1879: *Fedraheimen* 20.09

²⁷³ Garborg 1881: *Fedraheimen* 21.05

mellom høyre og embetsmennene på den ene siden, og venstrebevegelsen på den andre. Dette ble som vist grundig redegjort for i artikkelserien «Fredrik Stang». I 1881 inkorporerer Garborg også den republikanske fristaten som et viktig element i sitt nasjonsbyggingsprosjekt, og fremholder at å ønske seg mer norskhet er samme sak som å ønske seg en fristat. I sammenheng med dette ble de uttalte republikanerne Bjørnstjerne Bjørnson og Henrik Wergeland hyllet som representanter for ekte norskhet. Dette viser klart og tydelig hvordan tonasjonslæren endrer seg over tid, ettersom de samme forfatterne ble trukket frem som representanter for den andre nasjonaliteten i artikkelen «Dei Dansk-Norske» høsten 1877.

7.2 Garborgs siste årgang som redaktør

Fedraheimens 1881-årgang var altså den årgangen der Garborg publiserte flest artikler som eksplisitt diskuterte nasjonale problemstillinger. Det kanskje viktigste utviklingstrekket fra tidligere var at Garborg hadde blitt overbevist om at en norsk fristat med republikansk styre var det beste alternativet for å oppnå en samlet nasjon styrt av *folket* selv. I 1882-årgangen, som er Garborgs siste som redaktør, fortsetter engasjementet for dette. Imidlertid finner man innledningsvis i årgangen en lengre periode der Garborgs oppmerksomhet rettes mot helt andre ting enn fristat og nasjonsbygging.

I desember 1881 stod et innsendt leserinnlegg fra pastor O. Asperheim på trykk. I innlegget beskyldte han *Fedraheimen* for å ha blitt et ukristelig blad. Han begrunnet dette med at avisen det siste året hadde trykket flere tekster som kunne kategoriseres som naturalistisk litteratur.²⁷⁴ Asperheim argumenterte videre for at naturalistisk diktning ikke var forenlig med den kristelige tro, og at *Fedraheimen* derfor oppfordret til fritenkenskap. Han mente dermed at avisen hadde brutt sitt programfestede løfte til leserne fra førsteutgaven i 1877; at den kristne tro skulle være fredlyst i bladet: «Eg tykte det var so leidt, og det gjorde meg svært ilt, daa Bladet saag ut til aa vilja Svika den Fana, som det hadde stelt seg inn under, daa det fyrst steg fram i Verdi»,²⁷⁵ skrev pastoren.

Garborg kommer med sitt første tilsvaret til Asperheim i den første utgaven av 1882-årgangen. Han stiller seg her uforstående til kritikken både Asperheim og andre har kommet med. Redaktøren virker såret over å ha fått kritikk for å ha brutt sitt program: «*Fedraheimen* hev fengjet fort i Sanning eit stridsamt Liv. Og det vert verre og ikkje betre, ser det ut til. Kva

²⁷⁴ Asperheim 1881: *Fedraheimen* 03.12

²⁷⁵ Asperheim 1881: *Fedraheimen* 03.12

vondt hev daa *Fedraheimen* gjort, med di han ikkje kann faa hava Fred?»²⁷⁶ Garborg betegner deretter sin avis som et «nasjonal-politisk Partiblad»²⁷⁷, og argumenterer for at et slikt blad i sitt nasjonal-politiske program burde jobbe for åndsfrihet og fritenkerskap. Men dette er ikke i strid med den kristne tro, understreker han.²⁷⁸ I hele sitt tilsvaret til kritikerne virker Garborg åpenbart oppgitt og frustrert, og avslutter med følgende kommentar: «Dette fær vera nok for i Dag. Og so fær vaare Lesarar sjølv avgjera, um dei kann fylgja oss elder ikkje.»²⁷⁹ Man ser altså at Garborg ikke ser ut til å ville endre sin avis på noen områder etter å ha fått kritikk fra leserne. *Fedraheimen* skal holde på som før, og leseren får selv avgjøre om de vil bli med videre eller ikke.

I neste utgave følger Garborg opp med nok et tilsvaret, som med tittelen «Nokre Ord til Hr. Asperheim», kun er rettet mot å forsvare naturalistisk diktning som en sjanger som ikke bryter med den kristne tro.²⁸⁰ Denne artikkelen utløser en over tre måneder lang debatt mellom Garborg og Asperheim om temaet, med siste innlegg i slutten av april. I denne perioden finner man så og si ikke andre redaksjonelle artikler enn svarene til Asperheim, og man får dermed en lengre periode uten et betydelig nasjonalt eller rikspolitisk engasjement fra *Fedraheimens* redaktør. Imidlertid tar Garborg raskt dette opp igjen så fort debatten er avsluttet, og tar umiddelbart tak i vetospørsmålet som har opptatt ham i snart to år.

Tidligere har det nesten utelukkende vært regjeringen, embetsmenn og høyrepartiet som har vært gjenstand for kritikk. Nå trekkes kongemakten mer direkte inn i Garborgs artikler. I en redaksjonell kommentar fra 21. april fyrer han løs mot det han opplever som en kongemakt som ikke tar hensyn til folkets vilje: «Kongen, veit altsaa betre, kva Folket hev godt av, enn Folket sjølv. Folket segjer: Me vil ikkje hava det absolute Veto! Men Kongen svarar: «Jau, Smaagutar, de skal hava det; for det hev so godt av det».²⁸¹ Kong Oscar er hovedmottakeren av kritikk i flere artikler de påfølgende ukene. I utgaven fra 5. mai lanserer Garborg intet mindre enn et konkret forslag til hvordan det norske folk kan få avsatt sin konge. Han argumenterer for at det absolutte veto ikke vil være gjeldende dersom det norske folk gjennom Stortinget vedtok å avsette kongen:

«Og so valde det (Folket, min anmerkning) ein Nasjonal elder Riksforsamling av Fristatsmenn og sagde gjennom den: Norig skal fraa no av ingen Konge hava, men vera Republik. Kongen svarad: Veto. Men

²⁷⁶ Garborg 1882: *Fedraheimen* 07.01

²⁷⁷ Garborg 1882: *Fedraheimen* 07.01

²⁷⁸ Garborg 1882: *Fedraheimen* 07.01

²⁷⁹ Garborg 1882: *Fedraheimen* 07.01

²⁸⁰ Garborg 1882: *Fedraheimen* 14.01

²⁸¹ Garborg 1882: *Fedraheimen* 21.04

kva vilde so det nytta? Kva vilde det nytta, *at ein avsett Konge sagde veto?* Kva skulde han i det heile tatt gjera? Var Kongedømet avlyst, so var det med det same ute med alle «kongelege Prærogativer». Og naar Folket avtok Kongedømet, so inndrog det naturlegvis Kongeløni med det same, og sette Hæren under ny Kommando – under Kommando av ein *norsk* Mann.²⁸²

Dette forslaget kan forsiktig betegnes som noe urealistisk, ettersom det i praksis ikke ville vært en så enkel prosess å avsette kongen som Garborg her skisserer. Ambisjonene hans er likevel krystallklare, og han forsøker åpenbart å skape et engasjement hos sine lesere for å mobilisere motstand mot kongemakten. Kritikken mot kongen fortsetter gjennom mai og juni måned. I sin faste redaksjonelle spalte bakerst i hver utgave, retter Garborg i denne perioden det meste av oppmerksomheten mot å skape misnøye rundt kongen som øverste politiske leder for det norske folket. I en redaksjonell artikkel 3. juni griper Garborg anledningen til å argumentere historisk og nasjonalt for hvorfor kongedømmet burde avskaffes. Den kristen-konservative avisen *Luthersk Ugeskrift* har publisert en artikkel der de argumenterer for at Norge må ha et kongedømme, ettersom kongens rolle som historisk sammenheng mellom folkets generasjoner er helt essensiell.²⁸³ Garborg stiller seg uforstående til avisens synspunkter, og kommer med en rekke motargumenter:

Skal huset Bernadotte vera «Ræpresentant» for den historiske Samanhengen i det Norske Folk? - Daa kunde væl kven som helst vera det. For det fyrste var det norske Folket til lengje fyre huset Bernadotte, og det hadde havt *Kongar*, gilde, dugelege, store Kongar, mange hundra Aar fyrr Jean Bernadotte saag Dagen. (...) Bernadottehuset er av Blod fransk-tysk og av Nasjonalitet svenskt. Er det for aa hava ein Repræsentant for den norske historiske Nasjonaliteten, at me skal hava ein Monarch – so lat oss likso godt velja einkvar annan som kanskje utfører det Repræsentasjonsarbeidet gratis!²⁸⁴

Her viser Garborg en nasjonsoppfatning som i moderne nasjonalismeteorien kan kategoriseres som *perennialistisk*. Han legger tilsynelatende ikke frem et naturalistisk syn på den norske nasjonaliteten, men fremhever likevel helt tydelig at den norske nasjonaliteten har eksistert helt siden de gamle vikingkongene, og at Bernadotte-huset derfor er dårlig egnet som øverste overhode for denne. Studerer man de to foregående sitatene isolert, kan det argumenteres for at Garborg her tilsynelatende lar de interne skillelinjene innad i det norske folket ligge, og forsøker å mobilisere hele befolkningen mot svenskekongen. Dette kunne i så fall ha vært et eksempel på mer rendyrket statsborgerlig nasjonalisme fra *Fedraheimens* redaktør. Imidlertid virker

²⁸² Garborg 1882: *Fedraheimen* 06.05

²⁸³ *Fedraheimen* 1882: 03.06

²⁸⁴ Garborg 1882: *Fedraheimen* 03.06

artiklene der kritikken primært rettes mot kongemakten å være et slags eksperimentelt mellomspill fra Garborg, uten at han egentlig har gått bort fra tonasjonstankegangen.

I en artikkel fra 1. juli virker det som om det har gått et lys opp for han. Det er ikke kongen som må få størst kritikk likevel, det er regjeringen og embetsmennene. Kongen har nylig holdt en trontale under et besøk i Kristiania, der han tilsynelatende hadde gitt uttrykk for personlige politiske meninger. I utgaven fra 23. juni kritiserer Garborg kongen sterkt for dette,²⁸⁵ men en uke senere mener han å ha avdekket hvem som i realiteten uttrykte sine meninger under trontalen. Det var Christian Selmer og Otto Richard Kierluf, Norges statsministre i henholdsvis Kristiania og Stockholm som hadde fått kongen til å uttrykke seg slik han gjorde:

So vaagad Selmer-Kierluf det store Varpet. Dei sende Kongen upp i Thinget og leet han segja: «Det er *Eg*, som vil hava Selmers Politikk fram!» Det er *Eg*, som vil, at Folket og Thinget skal gjeva etter for dei elleville vise, som ingen i Norigs Land veit so mykje som Namnet paa! *Det* maatte hjelpa. Og so var der det gode ved aa senda Kongen i Vegen, at daa batt dei Munnen paa all Kritikk. Vilde nokon daa vaaga aa leggja imot. (...) etter konstitusjonen er det ikkje Kongen, som segjer det; det er og vert – *den norske regjering*. (...) Selmer Kierlulf gjorde eit galet Verk, daa dei skaut med den store Kanonen sin. For no hev dei brukt sitt *siste* Vaapen – og brukt det til Faanyttes.²⁸⁶

Her antydes det altså at Selmer og Kierluf har brukt kongen som en stråmann for sine politiske meninger, og at kongens etos forhåpentligvis ville bidra til å vekke oppslutning hos folket for deres politikk. I sitatet ser man at Garborg benytter seg av både kursiv og fet skrifttype for å understreke poengene sine så tydelig som mulig. Han forsøker helt klart å få frem at regjeringens politikk ikke er et prosjekt som er verdt å støtte, ved å skrive at regjeringen nå har brukt sitt aller siste våpen til ingen nytte. Garborg fremhever igjen at fienden er en gruppe innad i sitt eget land, og tonasjonslæren ligger helt klart under som bakteppe for argumentasjonen. Dermed vender han tilbake til den grunnleggende etnisk-nasjonale linjen han har holdt på helt siden *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse* i 1877. Den relativt korte perioden der kongemakten alene ble fremholdt som den primære antagonist betød altså ikke et varig skifte i taktikk for Garborgs og *Fedraheimens* nasjonale program.

²⁸⁵ Garborg 1882: *Fedraheimen* 23.06

²⁸⁶ Garborg 1882: *Fedraheimen* 01.07

7.2.1 Stortingsvalget i 1882 og Garborgs avgang

I samme artikkel fra 1. juli introduserer Garborg også det som videre blir hovedfokuset i hans siste knappe halvår som redaktør for *Fedraheimen*. Han skriver at Selmer og Kierulf åpenbart ville bruke kongens trontale for å vinne oppslutning hos velgerne foran det nært forestående Stortingsvalget.²⁸⁷ Dekningen av Stortingsvalget høsten 1882 blir Garborgs siste betydelige engasjement som redaktør. Fra sensommeren av er det artikler relatert til valget som opptar klart mest spalteplass i avisen, og de redaksjonelle artiklene dreier seg så og si utelukkende om dette ut året. I kapittel seks ble det beskrevet at Garborg under deknningen av valget i 1879 bevisst modererte den eksplisitte tonasjonsretorikken for å fremstå som en støttespiller for hele venstrebevegelsen. Ser man den samme tendensen denne gangen?

Samlet fremstår *Fedraheimens* artikler om valgkampen i 1882 svært like de man så i 1879. Artikler som tydelig fremhever et nasjonalt skille i Norge, som preget 1881-årgangen i stor grad, er ikke å finne i denne perioden. Artikler hvor fristat og republikk trekkes frem som et viktig mål, forsvinner også fra og med sommeren 1882. På samme måte som i 1879 blir også denne gangen «Fridomspolitik» brukt som et samlebegrep på den politikken Garborg ønsker gjennomslag for. En slik moderasjon er helt naturlig, ettersom republikanske tanker ikke var dominerende i store deler av Venstre i 1882. Som tidligere beskrevet eksisterte det lenge kun en republikansk fraksjon innad i bevegelsen, og bred oppslutning om full politisk løsrivelse fra Sverige ikke var et uttalt mål for Venstre før i den aller siste fasen av unionsstriden.²⁸⁸

Det er nærliggende å applikere de samme intensjonene på Garborgs valgkampartikler som i 1879; han var sterkt klar over at betydelig oppslutning for Venstre var eneste reelle mulighet for å få gjennomslag for sine nasjonale kampsaker, derfor valgte han nok en gang å ordlegge seg på en måte som kunne appellere til flest mulig potensielle venstrevelgere. Siden forrige valgkamp hadde ønsket om å etablere Norge som en republikansk fristat blitt lagt til i Garborgs nasjonale prosjekt, men dette blir ikke lenger nevnt som en tydelig ambisjon under artiklene som dekker valgkampen. I lys av kapittelets problemstilling, er det mest interessante funnet i kildematerialet fra Garborgs siste halvår som redaktør, at strategiene for de to valgkampene i 1879 og 1882 tilsynelatende var svært like. I begge tilfeller dreide det seg om en taktisk nedtoning av saker som tidligere hadde preget avisens artikler for å ikke støte venstrebevegelsen unødig fra seg.

Artikler som eksplisitt diskuterer tonasjonslæren og nasjonale spørsmål er dermed mer

²⁸⁷ Garborg 1882: *Fedraheimen* 01.07

²⁸⁸ Myhre 2012: 285

eller mindre fraværende under Garborgs siste halvår som redaktør. Mest direkte kommer den til uttrykk ved at representanter for Venstre ved enkelte anledninger blir fremhevet som «gode Norske Menn».²⁸⁹ Imidlertid synes læren tydelig som det ideologiske bakteppet i de mange artiklene der Garborg prøver å skape så mye misnøye og avsky mot regjeringen og Høyre som overhodet mulig. I en artikkel fra 7. oktober finner man et representativt eksempel på hvordan Garborgs engasjement mot sine politiske motstandere artet seg under valgkampen. Her skriver han at folket nå har én eneste stor plikt overfor sitt land, sin frihet og fremtid, og det er å sikre at Selmers regjering skiftes ut.²⁹⁰ Videre begrunner han hvorfor dette er så viktig: «Som ein seig Sjukdom sit denne Regjeringi i Samfundsorganismen vaar. Skal landet koma til aa trivast, maa den Sjukdomen ut».²⁹¹ Garborg sammenligner altså regjeringen med en langvarig sykdom som ikke vil slippe taket, og at denne sykdommen må bort hvis man skal kunne trives i landet.

I midten av november måned tones fokuset på Stortingsvalget noe ned, og inntrykket fra den siste drøye måneden av Garborgs redaktørtid er at avisen er inne i en overgangsfase. Det aller meste som er på trykk i denne perioden er innsendte brev, dikt og tekstutdrag fra eksterne kilder. Utgaven fra 30. desember 1882 er den siste med Garborg som formell redaktør for *Fedraheimen*. Her finner man en kort kommentar fra den avtroppende redaktøren: «Hermed segjer eg Takk for meg som Bladstyrar. Dei, som i desse Aari hev fulgt «Fedraheimen» med ærleg Vilje og god Hjelp, skal hava so mange Takk. Dei maa fylgja bladet vidare».²⁹² Garborg overlater med dette redaktøransvaret til Ivar Mortensson Egnund, som videre fungerte som redaktør frem til 1889.²⁹³

Årsakene til at Garborg valgte å gi seg som redaktør for *Fedraheimen* var sannsynligvis sammensatte. Som vist tidligere virket han jevnt over oppgitt og frustrert over både manglende engasjement fra målmenne, og beskyldninger om at hans avis var for radikal. Tor Obrestad nevner også i sin Garborg-biografi at *Fedraheimen* i 1881 og 1882 stadig mistet abonnenter i takt med den radikale utviklingen, noe som førte avisredaktøren ut i økonomiske vanskeligheter.²⁹⁴ Obrestad trekker frem et sitat fra et brev Garborg skrev til en venn sent i 1881: «*Fedraheimen* gjev meg no ikkje ein Skilling, men hev aukat min personlege Gjeld med 400 Dalar!».²⁹⁵ I tillegg ser det ut til at den religionsrelaterte motstanden *Fedraheimen* møtte i 1882 var en medvirkende årsak. Klaus Langen skriver at etterfølgeren Mortensson Egnund med

²⁸⁹ Garborg 1882: *Fedraheimen* 09.09 er et eksempel på dette

²⁹⁰ Garborg 1882: *Fedraheimen* 07.10

²⁹¹ Garborg 1882: *Fedraheimen* 07.10.

²⁹² Garborg 1882: *Fedraheimen* 07.10

²⁹³ Dalhaug 1995: 12

²⁹⁴ Obrestad 1991: 81

²⁹⁵ Garborg 1881, sitat hentet fra Obrestad 1991: 81

sin teolog-bakgrunn var bedre egnet til å styre *Fedraheimen* på trygg kristelig grunn enn den stadig mer fritenkende Garborg.²⁹⁶ Man kan dermed si at det lå flere årsaker bak redaktørskiftet, og at det antakeligvis var en kombinasjon av taktiske og personlige hensyn.²⁹⁷

7.3 Kapittelkonklusjon

Problemstillingen for dette kapittelet har vært å undersøke hvordan tonasjonslæren kom til uttrykk i artiklene fra Arne Garborgs to siste år som redaktør for *Fedraheimen*. Årgangene fra 1881 og 1882 varierer som vist betydelig i hvor mange artikler som tydelig tar opp tonasjonstankegangen og diskuterer nasjonale spørsmål. 1881-årgangen er den som inneholder flest slike artikler, mens påfølgende årgang finner man relativt få. Det begrensede antallet artikler i den siste årgangen, kan grovt sett forklares med to forhold: De første månedene opptok den intense religiøse debatten med pastor Asperheim det meste av Garborgs tid og oppmerksomhet, og fra sommeren av så man den samme moderasjonstendensen i forbindelse med dekning av valgkampen som man så i 1879.

Det betydelige antallet artikler fra 1881-årgangen som har et klart fokus på nasjonsbygging, viser som nevnt at tonasjonslæren gjennom Garborgs redaktørperiode er en svært dynamisk ideologi, som stadig endrer seg. Det viktigste nye elementet som tilkommer sammenlignet med tidligere er fristatstankegangen. Etter at han selv ble republikaner i etterkant av sanksjonsnektingen våren 1880, innlemmet Garborg en norsk fristat som det endelige målet for sitt nasjonsbyggingsprosjekt. I den forbindelse ble Wergeland og Bjørnson fremholdt som representanter for ekte norskhet, noe som står i en sterk kontrast til at de samme personene i 1877 ble omtalt som representanter for den dansk-norske, fremmede nasjonaliteten. Språket kommer også tilbake som en viktig del av Garborgs nasjonsbygging i flere artikler, og gjør at han i 1881 legger frem en tonasjonslære som er sammensatt av de språklige elementene som utgjorde hovedgrunnlaget i 1877-78 og de politiske skillelinjene som ble introdusert i 1879-80. Imidlertid ser gjeninkluderingen av språket i tonasjonslæren ut til å være et slags kompromiss, der Garborg både forsøker å holde seg på godfot med både den smale landsmålsbevegelsen og det brede Venstre samtidig.

Inklusjonen av republikanske tanker, samt den begrensede perioden med mer direkte

²⁹⁶ Langen 1957: 31

²⁹⁷ *Fedraheimen* eksisterte frem til 1891. Gradvis ble den mer og mer radikal, spesielt mot slutten av 1880-årene. Fra rundt 1887 mistet den rollen som et samlende talerør for landsmålsbevegelsen. Anarkismen ble etter hvert den rådende ideologiske grunnplattformen, noe som til slutt gjorde at oppslutningen ble så lav at avisen gikk inn. Den siste undertittelen var «Anarkistisk-kommunistisk Organ». Se Dalhaug 1995: 12

kritikk mot kongemakten våren 1882, gjør at det i perioden 1881-82 er større innslag av elementer som vanligvis primært assosieres med statsborgerlige nasjonalismer i *Fedraheimen* enn tidligere. Likevel mener jeg at Garborg aldri avviker helt fra den grunnleggende etnisk-nasjonale linjen han introduserte tilbake i 1877. Bortsett fra et kort eksperimentelt mellomspill våren 1882, er Garborgs hovedanliggende gjennomgående å kritisere en annen gruppe innad i sitt eget land, og fremheve den egentlige etnisk norske befolkningen som de som burde ha både kulturelt, språklig og politisk hegemoni i landet. Anthony D. Smith skriver blant annet om typisk statsborgerlig nasjonalisme at det er kjennetegnet av «a set of common understandings and aspirations, sentiments, and ideas, that bind the population together in their homeland».²⁹⁸ Disse karakteristikkenes er etter mitt syn ikke treffende på Garborgs tonasjonslære i perioden 1881-1882, og understøtter konklusjonen om at tonasjonslæren til tross for kontinuerlige tilpasninger først og fremst var en etnisk nasjonalismevariant, men med varierende innslag av statsborgerlige elementer.

²⁹⁸ Smith 1991: 11

8. Konklusjon

Den gjennomgående hovedproblemstillingen for oppgaven har vært å belyse hvordan Arne Garborgs tonasjonslære, som først ble presentert i *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse* høsten 1877, kom til uttrykk i *Fedraheimen* gjennom Garborgs redaktørperiode fra 1877-1882. De viktigste underproblemstillingene har videre vært å drøfte hvordan og hvorfor læren endret seg innholdsmessig gjennom perioden, og hvilke underliggende intensjoner hos Garborg som lå bak bruken av tonasjonslæren i hans avisprosjekt. Studien har dermed vært en kvalitativ undersøkelse om Arne Garborg som historisk aktør, og hans forsøk på å drive nasjonsbyggende virksomhet gjennom avismediet. Quentin Skinners tekstteoretiske tilnærming, samt Benedict Anderson og Anthony D. Smiths nasjonalismeteorier har vært de primære teoretiske analyseverktøyene gjennom oppgaven.

Gjennomgangen av avisens artikler fra de to første årgangene viser at tonasjonslæren helt fra begynnelsen var *Fedraheimens* ideologiske fundament. Garborg understreket i avisens førsteutgave i oktober 1877 at *Fedraheimen* skulle arbeide for å løfte opp de egentlige norske, til fordel for de u-norske eller dansk-norske. Tonasjonslæren kom i de tidligste årgangene først og fremst eksplisitt til uttrykk som et argumentasjonsmiddel for landsmålet, samt for å innføre undervisning på skolebarnas egne dialekter i den norske skolen, en sak som på dette tidspunktet var blant landsmålsbevegelsens fremste kampsaker. I tillegg kom tonasjonslæren også indirekte til uttrykk i de mange skjønnlitterære tekstene som ble publisert i denne perioden. Disse tekstene formidlet utelukkende livet på den norske landsbygda, og skildret ofte bonde- og bygdebefolkningen i romantiserende ordelag.

Innholdsmessig var tonasjonslæren i perioden 1877-1878 teoretisk fundert i redegjørelsene fra *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse*. Den nasjonale tilhørigheten ble i all hovedsak definert ut ifra språklig tilhørighet. Bønder og bygdebefolkningen ble, med sine norske dialekter, definert som de egentlige norske. Som en kontrast til dette ble bybefolkningen samlet fremhevet som den andre, unorske eller dansk-norske nasjonaliteten. Garborgs viktigste intensjoner med å bruke tonasjonslæren i *Fedraheimen* i de to første årgangene var, slik jeg ser det, å oppnå støtte for målsaken ved å argumentere for at landsmålet og bygdedialektene var det egentlige norske språket. Denne slutningen er gjort på bakgrunn av at så og si samtlige artikler der tonasjonslæren uttrykkes eksplisitt i de to første årgangene, omhandler språkpolitiske problemstillinger.

Sett fra et nasjonsbyggingsperspektiv, lå fokuset fra Garborgs side på å forsøke å

skape en forestilling blant avisens lesere om at det, på bakgrunn av at det eksisterte et språklig skille i befolkningen, også eksisterte et nasjonalt skille. Her har Andersons teorier om *forestilte fellesskap* blitt brukt som forklaringsmodell. Garborgs engasjement handlet om å få avisens lesere til å få en følelse eller forestilling av at man gjennom å lese og bruke det ekte norske språket, tilhørte et nasjonalt fellesskap som var strengt adskilt fra den dansk-norske bybefolkningen. Gitt det sterke fokuset på språket og bonde- og bygdekulturen som nasjonsbyggende faktorer, samt at fienden var en folkegruppe innad i eget land, kan man betegne nasjonalismen i *Fedraheimen* i denne perioden for i all hovedsak etnisk nasjonalisme.

I løpet av 1879-årgangen sees en klar kursendring i Garborgs prioriteringer som avisredaktør. Rikspolitiske begivenheter, tidligst eksemplifisert med flaggdebatten og valgkampen i 1879, dominerer etter dette de redaksjonelle artiklene i *Fedraheimen*. Våren 1880 er avisen totalt dominert av artikler som omhandler vetostriden mellom Stortinget og regjeringen. I denne perioden viser kildematerialet at Garborg gradvis la mindre vekt på å skille mellom bybefolkningen og bygdebefolkningen, og forfektet i stedet at det var den politiske venstresiden som representerte *folket* i kampen mot embetsmannsregimet. Under deknningen av vetostriden unngikk Garborg sannsynligvis nasjonalitetsbegrepet for ikke å fremstå for radikal, og for å kunne bidra som en støttespiller for hele den brede venstrebevegelsen. Han forstod nemlig at å støtte Venstre var den eneste reelle muligheten for å kunne oppnå politiske seire i de sakene han engasjerte seg for. Til tross for moderat retorikk, syntes imidlertid fremdeles tanken om et klart skille i befolkningen tydelig i artiklene fra denne perioden.

Etter at debatten rundt vetostriden roet seg noe høsten 1880, publiserte Garborg en lengre artikkelserie der han tydelig kobler sammen tonasjonslæren og det politiske skillet mellom Venstre og Høyre. Garborg lot her den moderate ordbruken fare, og understreket eksplisitt at embetsmannseliten representerte en annen nasjonalitet enn den øvrige befolkningen. I artikkelserien ble det gjort grundig rede for hvordan det nasjonale og politiske skillet mellom høyre- og venstresiden oppstod i tiden etter 1814, og i redegjørelsen viet ikke Garborg noe oppmerksomhet til språklige skiller i befolkningen. Det sistnevnte var som beskrevet det viktigste elementet i tonasjonslæren i de to første årgangene. Redegjørelsen høsten 1880 representerte dermed langt på vei et oppdatert teoretisk fundament for tonasjonslæren, som avvek betydelig fra utgangspunktet fra *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse* tre år tidligere.

Ved å studere konteksten rundt Garborgs ytringer i *Fedraheimen*, ser man at endringene læren gjennomgikk i denne perioden i all hovedsak var taktisk motiverte. For å kunne fremstå som en rendyrket venstreopposisjonsavis i forbindelse med valget i 1879 og

vetostriden i 1880, kunne ikke Garborg fortsette å fokusere strengt på språkkampen slik han hadde gjort de to første årgangene. Dette fordi landsmålet, og i særdeleshet dets posisjon som det eneste rette nasjonale skriftspråk, ikke hadde fullt gjennomslag i hele den brede venstrebevegelsen. Intensjonene bak ytringene Garborg publiserte i *Fedraheimen* endret seg altså betydelig fra 1879-årgangen og fremover, og tonasjonslæren ble parallelt med dette tilpasset til den nye debattkonteksten *Fedraheimen* deltok i.

1881-årgangen var den som inneholdt flest artikler som eksplisitt diskuterte nasjonale problemstillinger. Artiklene derfra representerte langt på vei en amalgamasjon av den språklig baserte tonasjonslæren fra 1877-78, og den politiske varianten fra 1879 og 1880. Jeg mener å ha vist i kapittel syv at dette sannsynligvis hadde bakgrunn i at Garborg havnet i en taktisk og ideologisk klemme mellom den brede venstrebevegelsen og den smalere landsmålsbevegelsen. Etter å ha mottatt klager fra lesere om at hans avis var blitt for radikal for å gagne målsaken, så han antakeligvis ikke noen annen mulighet enn å forsøke å igjen inkludere språkkampen i tonasjonslæren for å sikre at *Fedraheimen* kunne leve videre.

En annen sentral endring å spore fra artiklene i 1881 var at målet for Garborgs nasjonsbyggingsprosjekt der ble å etablere en norsk, republikansk fristat. *Fedraheimens* redaktør gjorde selv rede for bakgrunnen for denne endringen, ved å skrive at han hadde mistet troen på at kongedømmet var i stand til å styre konstitusjonelt. Garborg inkorporerte fristatstanken i tonasjonslæren ved å hevde at det å være for ekte norskhet samtidig var å støtte etableringen av en fristat. Her brukte han republikanerne Henrik Wergeland og Bjørnstjerne Bjørnson som nasjonalsymboler, to personer han tidligere langt på vei hadde ekskludert fra den norske nasjonen i artikkelen «Dei Dansk-Norske» fra 1877.

Man kan dermed si at endringene i tonasjonslæren fra 1881-årgangen både var taktisk og ideologisk motiverte. Taktisk i form av tilpasningene som ble gjort for å forsøke å holde på leserne etter kritikken, og ideologisk i form av at Garborg selv ble uttalt republikaner i etterkant av vetostriden i 1880, noe som deretter ble inkorporert i nasjonsbyggingsprosjektet i *Fedraheimens* artikler. Resultatet av denne utviklingen er at tonasjonslæren ved utgangen av 1881-årgangen kom til uttrykk som en langt mer kompleks og sammensatt ideologi enn den var i 1877 og 1878, og det er i særdeleshet i sammenheng med dette jeg mener at oppgaven bidrar med forskning som utfyller det som allerede er skrevet om tonasjonslæren. Empirien som har blitt presentert i de tre hovedkapitlene, viser slik jeg ser det at læren fremfor alt var en svært dynamisk ideologi som Garborg kontinuerlig endret og tilpasset ut ifra hva han ønsket å oppnå med sine artikler.

Tonasjonslæren var som beskrevet en nasjonalistisk ideologi som i all hovedsak falt

inn under kategorien etnisk nasjonalisme de første årgangene, men spesielt fra 1879 og fremover tilkom flere elementer som man vanligvis assosierer mer med statsborgerlige nasjonalismer. Det kanskje fremste eksempelet på dette er fristatstankegangen som opptok mye av Garborgs oppmerksomhet i 1881 og 1882. Imidlertid var tonasjonslæren fremdeles en grunnleggende etnisk nasjonalistisk ideologi, ettersom prosjektet hele tiden handlet om å fremheve én etnisk gruppe i Norge på bekostning av en annen. Selv om endringene dermed ikke representerte en grunnleggende endring av ideologien fra et teoretisk ståsted, gir analysen likevel støtte til Anthony D. Smiths utsagn om at enhver nasjonalisme alltid inneholder elementer fra begge kategoriene, men i varierende grad og ulike former. Tonasjonslæren kan etter mitt syn dermed best beskrives som en hovedsakelig etnisk nasjonalistisk ideologi, men med enkelte statsborgerlige elementer involvert, som gradvis øker i omfang fra 1879 og fremover.

Som vist gjennom hele oppgaven, var det ikke slik at tonasjonslæren kom eksplisitt til uttrykk i artikler i hver eneste utgave av *Fedraheimen*. Inntrykket er at Garborg valgte å bruke den aktivt som et argumentasjonsmiddel i de sakene han fant det hensiktsmessig, og oppgaven har vist at det er nettopp dette som var hovedårsaken bak de endringene læren gjennomgikk, spesielt i perioden 1879 til sommeren 1880. Garborg måtte da tilpasse og nedtone læren for at den skulle fungere som et argumentasjonsmiddel både i valgkampen og vetostriden, og den endres derav betydelig fra de to foregående årgangene. I denne sammenheng er det naturlig å kaste et blikk på hva Bente Midjås skriver om hvordan Garborg brukte tonasjonslæren i avisen *Den 17de Mai* i perioden 1894-1897. Midjås observerer at læren mer eller mindre er helt ute av bruk i de to første årene, ettersom Garborg i den perioden var påvirket av andre ideologiske strømninger. Deretter blir den igjen sentral i perioden 1896-1897.²⁹⁹

Noe tilsvarende er ikke å finne i *Fedraheimen* i perioden 1877-1882. Selv om læren som nevnt ikke uttrykkes eksplisitt i hver utgave, benyttes den likevel med så jevne mellomrom at det ikke er grunnlag for å si at Garborg på noe tidspunkt legger læren helt til side til fordel for andre overbevisninger. Selv om det for eksempel går en lengre periode uten at nasjonale spørsmål er fremme i avisens artikler våren 1882, hadde dette etter mitt syn ikke sammenheng med at Garborg ikke lenger ønsket å fronte tonasjonslæren i avisen. Våren 1882 ble han nødt til å rette all oppmerksomhet mot å forsvare *Fedraheimens* rykte i debatten mot pastor Asperheim, noe som førte til at nasjonale spørsmål havnet i bakgrunnen i tidsrommet debatten pågikk. Det kan dermed konkluderes med at tonasjonslæren er gjeldende som *Fedraheimens*

²⁹⁹ Midjås 1997: 84

ideologiske grunnlag gjennom hele Garborgs redaktørperiode. Til tross for at læren gjennom perioden fortløpende endret seg og ble tilpasset på flere plan, var én konstant hele tiden urokkelig: Norge befant seg i en nasjonal dikotomi som måtte bekjempes ved å løfte frem de ekte norske på bekostning av de unorske.

Kilder og litteratur

Aviser

Fedraheimen. (1877-1882). 1877-årgangen lest på mikrofilm fra NTNUs universitetsbibliotek, de resterende utgaver hentet fra Nasjonalbiblioteket: <https://www.nb.no/search?q=fedraheimen&mediatype=aviser&sort=dateasc&series=fedraheimen>

Nettsider

Det norske akademis ordbok. (2022, 26.04). *filister*. <https://naob.no/ordbok/filister>

Stortinget.no. (2022, 21.04). 1879. <https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Historikk/det-norske-flagg/Kronologi/1879/>

Bilder

Bilde 1: *Fedraheimen* 08.05.1878. Nasjonalbiblioteket. Hentet fra <https://www.nb.no/items/2bd3b85717596d1d7d4fc4a1938170e1?page=0&searchText=fedraheimen>

Bilde 2: *Fedraheimen* 08.01.1881. Nasjonalbiblioteket. Hentet fra <https://www.nb.no/items/3b22f68f153b88f3f1203e59faaff0aa?page=1&searchText=fedraheimen>

Litteratur

Anderson, Benedict. & Andersen, Espen. (1996). *Forestilte fellesskap: refleksjoner omkring nasjonalismens opprinnelse og spredning*. Spartacus.

Dahl, Hans Fredrik. (2004). *Mediehistorie: historisk metode i mediefaget*. Damm.

Dalhaug, Ole. (1995). *Mål og meninger: Målreisning og nasjonsdannelse 1877-1887*. Norges forskningsråd.

Eide, Martin. (2010). Den Norske Vei. I Berge, K.L., Eide, M., Gundersen, T.R., Høyer, S., Johansen, T.A., Nøding, A., Ottosen, R., Sande, Ø., Storsveen, O.A. *Norsk presses historie: 1-4 (1660-2010): B. 1: En samfunnsmakt blir til: 1660-1880 (Vol. B. 1)*. Universitetsforlaget.

- Eide, Martin. (2010). Presse og Nasjon. I Berge, K.L., Eide, M., Gundersen, T.R., Høyer, S., Johansen, T.A., Nøding, A., Ottosen, R., Sande, Ø., Storsveen, O.A. *Norsk presses historie: 1-4 (1660-2010): B. 1: En samfunnsmakt blir til: 1660-1880 (Vol. B. 1)*. Universitetsforlaget.
- Eyermann, Ron. (1981). False Consciousness and Ideology in Marxist Theory. I *Acta Sociologia* (24), 43-56. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/000169938102400104>
- Frøyen, Morten Haug. (1996). Kulturell og politisk nasjonalisme hos Arne Garborg. I Frøyen M.H & Time, S, *Arne Garborgs Kulturnasjonalisme*. Norges forskningsråd.
- Garborg, Arne. (1982). *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse*. Noregs Boklag. Utgitt første gang i 1877, i kommisjon hos Alb. Cammermeyer.
- Gellner, Ernest. (1983). *Nations and nationalism*. Blackwell Publishing.
- Haugland, Kjell. (1985). *Striden om skulespråket*. Det Norske Samlaget.
- Hobsbawn, Eric. (1972). Some reflections on nationalism. Nossiter, T.J. (red). *Imagination and precision in social sciences*. Humanities Press Intl.
- Hoel, Oddmund Løkenngaard. (2011). *Mål og modernisering 1868-1940*. Det norske samlaget.
- Hyvik, Jens Johan. (2009). *Språk og nasjon 1739-1868*. Det norske samlaget.
- Hyvik, Jens Johan. (2021). Tokulturlæra i fortid og samtid. I *Heimen*, 58(1) 1, 34-53. <https://www.idunn.no/doi/10.18261/issn.1894-3195-2021-01-04>
- Hyvik, Jens Johan. (2016). *Tokulturlæra i norsk historie*. Det norske samlaget.
- Kramer, Lloyd. (2011). *Nationalism in Europe & America: Politics, Cultures, and Identities since 1775*. University of North Carolina Press.
- Langen, Klaus. (1957). *Ivar Mortensson Egnund*. Det norske samlaget.
- Lamb, Robert. (2009). Quentin Skinner's revised historical contextualism: a critique. I *History of the human sciences*, 22(3), 51-73.
- Lassen, F. & Thorup, M. (2009). Introduktion til Quentin Skinner og intellektuell historie. I Lassen, F. & Thorup, M (Red.), *Politik og historie: En tekstssamling*. Hanz Reitzels Forlag.
- Midjås, Bente. (1997). *Arne Garborg og folket. I union. Ståstader ut frå Den 17de Mai, 1894-1897* [Hovedfagsoppgave]. Universitetet i Oslo.
- Mjeldheim, Leiv. (1984). *Folkerørsla som vart parti – Venstre frå 1880åra til 1905*. Universitetsforlaget.

- Myhre, Jan Eivind. (2012). *Norsk historie 1814-1905: Å byggje ein stat og skape en nasjon*. Det norske samlaget.
- Obrestad, Tor. (1991). *Arne Garborg – ein biografi*. Gyldendal.
- Sars, Johan Ernst. (1912). Om Henrik Wergelands historiske syn og forfatterskab. I Sars, J.E, *Samlede værker. Fjerde bind – portrætter og essays*. Gyldendalske boghandel, nordisk forlag.
- Sars, Johan Ernst. (1882). *Historisk indledning til Grundloven*. Bibliothek for de tusen hjem.
- Seip, Anne-Lise. (1998). Det norske «vi» - kulturnasjonalisme i Norge. I Sørensen, Ø (Red.), *Jakten på det norske – Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Gyldendal.
- Seip, Jens Arup. (1974). *Utsikt over Norges historie*. Gyldendal.
- Skard, Vemund. (1949). *Frå Dølen til Fedraheimen*. Det norske samlaget.
- Skinner, Quentin. (2009). Mening og forståelse i idehistorien. I Lassen, F. & Thorup, M (Red.), *Politik og historie: En tekstssamling*. Hans Reitzels Forlag.
- Skinner, Quentin. (2002). *Visions of politics: Vol. 1: Regarding method: Vol. Vol. 1* (pp. XVI, 209). Cambridge University Press.
- Smith, Anthony. D. (1991). *National identity*. Penguin Books.
- Smith, Anthony. D. (2003). *Nationalisme*. Hans Reitzels Forlag (dansk utgave).
- Storsveen, Odd Arvid. (2004). *En bedre vår – Henrik Wergeland og norsk nasjonalitet*, Bind 1 [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Oslo.
- Sørensen, Øystein (red.). (1998). *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*. Gyldendal.
- Sørensen, Øystein. (2001). *Kampen om Norges sjel – Norsk idéhistorie bind III*. Aschehoug.
- Torp, Alf. (1992). *Nynorsk etymologisk ordbok*. Bjørn Ringstrøms antikvariat. Utgitt første gang i 1919.
- Aarnes, Sigurd. Aa. (1991). «Og vi nevner Henrik Wergelands navn» - *Wergeland-kultusen som nasjonsbyggende faktor*. Universitetsforlaget.
- Aasen, Ivar. (1869). *Minningar frå Maalstriden*. Det norske samlaget.
- Aasen, Ivar. (1900). *Om Dannelsen og Norskheden*. Olaf Husebys Forlag. Første gang utgitt i 1857.

